

**KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'ÂN-I KERİM'DE MARAZ (HASTALIK)
KAVRAMI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gülnur TAALAYBEKOVA

BİŞKEK 2022

**KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**KUR'ÂN-I KERİM'DE MARAZ (HASTALIK)
KAVRAMI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gülnur TAALAYBEKOVA

**Danışman
Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ**

BİŞKEK 2022

ЭТИКАЛЫК ТАЛАПТАР

Диссертациялык иш Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Коомдук илимдер институтунун «Магистрдик жана доктордук диссертация жазуу эрежелерине» ылайык жазылып, диссертацияда берилген маалыматтар, эмгектер жана документтер академиялык жана этикалык эрежелерди сактоо менен пайдаланылды. Ар кандай булактардан, отчеттордон алынган маалыматтар илимий жана моралдык эрежелерге ылайык берилди. Диссертацияда колдонулган бардык адабияттарга жана булактарга шилтеме жасалды. Диссертациянын оригиналдуулугуна ынандырып кете алам. Эгерде, эрежелердин бузулгандыгы аныкталса, мага каршы колдонула турган укуктук жоопкерчиликти тартууга даярмын.

Гүлнур Таалайбекова

08. 02. 2022

ETİK BEYAN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Tez Hazırlama ve Yazma Yönergesine uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gülnur TAALAYBEKOVA

08. 02. 2022

TEZ ONAYI

ПРОТОКОЛ

ÖZ

Yazar	: Gülnur TAALAYBEKOVA
Üniversite	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	: İslam Bilimleri
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XVI+128
Mezuniyet Tarihi	: 08.02.2022
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ

Kur'ân-ı Kerim'de Maraz (Hastalık) Kavramı

“Kavram Tefsiri” son dönemde, Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlamının ve anlamlandırmanın en sıhhatli yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu tefsir yöntemi aracılığıyla kelimenin tarihsel gelişimi takip edilmekte esas (kök) anlamı ile kelimenin tarihi süreç içinde kazandığı izafi anlamlar belirlenmektedir.

Bu bağlamda Kur'ân -ı Kerim'de geçen maraz kavramının ayetlerdeki genel görünümü ele alınacaktır. Ruhi hastalık anlamına gelen maraz kavramı insanın manevi dünyasında meydana gelen hastalıktır. İnsan bedeninde meydana gelen maddi hastalıkların bilinmesi ne kadar önemliyse manevi hastalıkların bilinmesi de bir o kadar önem arz etmektedir. Kur'ân -ı Kerim'de münafıkların durumunu anlatan, “kalplerinde bir hastalık vardır” ayetinde ifadesini bulan kalbi yani ruhi hastalıklar araştırmanın esas dayanağını teşkil etmektedir.

Bu çalışmada, maraz (hastalık) kavramının genel lügatlerden, Kur'ân sözlüklerinden kök ve izafi anlamlarının belirlenmesinden sonra hadislerdeki ve Kur'ân'daki tanımı ve sahip olduğu anlam sahası ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma ilahiyat alanındaki pek çok araştırmada olduğu gibi kaynak taramasına dayanmaktadır. Kur'ânî bir kavram incelendiği için öncelikle Kur'ân-ı Kerim olmak üzere tefsir eserleri, Kur'ân kavramları ile ilgili eserler, lügatler ve konuyla ilgili diğer kitap, tez ve makalelerden istifade edilmiştir. Kavramın anlam alanını ve Kur'ân'da kullanıldığı anlamlarını tespit etmek gayesi ile kadim sözlüklerden kök anlamları araştırılmaya çalışılmıştır. Daha sonra kavramın Kur'ân'daki anlamlarını ortaya çıkarmak için Kur'ân kavramları ile ilgili eserleri tetkik etmeye çaba gösterilmiştir. Bu veriler ışığında kavramın Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği ayetleri, öncesi ve sonrasını dikkate almak suretiyle bazı tefsir eserlerinden incelemeye çalıştık.

Tezimiz iki bölüm, giriş ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmı, tezin konusu ile ilgili genel bilgileri, problemi, araştırmanın amacı ve önemini, kapsam ve sınırlılıkları, araştırmanın yöntemi ve kavramsal çerçevesini yani araştırmanın modelini içermektedir.

Birinci Bölümde, maraz kavramının kavramsal çerçevesi, Kur'ân'daki genel anlamı, sözlük, terim ve eş anlamı tanıtılmaktadır. Ayrıca marazın Kur'ân'da genel manaları, maraz ile ilişkili olan kavramların tahlili ve onların sınıflandırılması yer almaktadır. Bir de hadislerde genel olarak maraz kavramı incelenmiştir.

İkinci bölümde ise Kur'ân bağlamında maraz kavramı, kavramın Kur'ân'daki genel görünümü, nüzul ortamı açısından maraz kavramı ve konuları açısından maraz kavramı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Son olarak sonuç kısmı ile çalışmamız bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Hadis, Maraz, Tefsir, Hastalık.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: Гүлнур Таалайбекова
Университет	: Кыргыз Түрк “Манас” университети
Багыты	: Теология (Ислам таануу)
Иштин сыпаты	: Магистирдик диссертация
Беттердин саны	: XVI+128
Бүтүрүү датасы	: 08.02.2022
Илимий жетекчи	: Доц., докт. Мехмет ДЕМИРЖИ

Курандагы мараз (руханий илдет) түшүнүгү

Акыркы учурда “Түшүнүктөрдүн аналитикалык тафсири” Куранды туура түшүнүүдө жана анын маанилүүлүгүн туура аңдоодо эң натыйжалуу методдордун бири катары эсептелүүдө. Бул тафсир усулу аркылуу сөздүн тарыхый өнүгүүсүнө көз чаптыруу менен биргеликте сөздүн негизги маанисин жана анын тарыхый процессте кандай өзгөрүүлөргө учурагандыгын көрө алабыз.

Буга ылайык Кураны Каримде эскерилген мараз түшүнүгүнүн аяттардагы жалпы мааниси каралмакчы. Руханий илдет маанисин берген мараз сөзү адамдын жан дүйнөсүндө пайда болгон илдет болуп саналат. Адам баласынын тулку боюнда пайда болгон оорулардын аныкталуусу канчалык маанилүү болсо, жан дүйнөсүндөгү илдеттердин аныкталуусу да ошончолук маанилүү болуп эсептелинет. Кураны Каримде эки жүздүүлөрдүн абалын сүрөттөгөн “жүрөктөрүндө илдет бар” аятындагы жүрөк оорулары башкача айтканда руханий оорулар изилдөөнүн негизги таянычы болуп эсептелинет.

Бул эмгекте жалпы жана Куран сөздүктөрүнөн мараз (оору) түшүнүгүнүн тамырын жана салыштырмалуу маанисин аныктап алгандан кийин Куран жана хадистердеги ээлеген орду ачыкталат.

Эмгек теология багытындагы башка изилдөөлөрдө жүргүзүлгөндөй эле булактарды изилдөө методуна таянат. Курандагы түшүнүктөрдүн бирин изилдеп жаткандыктан алгач Кураны Карим баш болгон тафсир китептеринен, Курандагы түшүнүктөргө байланыштуу булактардан, сөздүктөрдөн жана темага байланыштуу китеп, илимий эмгек жана макалалардан пайдаландык. Мараз түшүнүгүнүн маанисин жана Куранда колдонулган маанисин ачыктоо ирээтинде эски сөздүктөрдөн түпкү маанисин изилдеп табууга аракет кылдык. Андан кийин бул түшүнүктүн Курандагы маанилерин аныктоо үчүн Курандагы түшүнүктөргө

байланышкан чыгармалардан изилдөөгө аракет кылдык. Бул маалыматтардын коштоосунда Кураны Каримде мараз сөзү эскерилген аяттарды мурунку жана кийинкилерин эске алуу менен кээ бир тафсир китептеринен изилдөөгө аракеттендик.

Эмгегибиз эки бөлүм, киришүү жана жыйынтыктоо болуп жалпы үч бөлүмдөн турат. Киришүү бөлүмүндө эмгектин аталышына байланыштуу жалпы маалымат, эмгекти жазуудагы негиги көйгөй, изилдөөнүн максаты жана маанилүүлүгү, изилдөөнүн көлөмү жана чектөөлөрү, изилдөөнүн ыкмасы жана модели камтылган.

Ал эми биринчи бөлүмдө мараз түшүнүгүнүн концептуалдык негизи, Курандагы жалпы мааниси, сөздүк, терминдик мааниси жана синонимдери таанытылды. Ошондой эле Курандагы жалпы мааниси, маразга байланыштуу түшүнүктөрдүн анализи жана алардын классификациясы орун алды. Ага кошумча мараз түшүнүгүнүн хадистердеги жалпы мааниси да аныкталды.

Экинчи бөлүмдө болсо, Курандагы мараз түшүнүгү, бул түшүнүктүн Курандагы жалпы мааниси, түшүрүлүү жаатынан мараз түшүнүгү жана темалары боюнча мараз түшүнүгү ачыкталды.

Жыйынтыгында эмгекти жазууда жана анын натыйжасында пайда болгон кеңештер жазылды.

Түйүндүү Сөздөр: Куран, Хадис, Мараз, Тафсир, Илдет.

АБСТРАКТ

Автор	: Гулнур ТААЛАЙБЕКОВА
Университет	: Кыргызско-Турецкий Университет «Манас»
Направление	: Теология (Исламоведение)
Вид диссертации	: Магистерская диссертация
Количество страниц	: XVI+128
Дата защиты	: 08.02.2022
Научный руководитель	: Доц., докт. Мехмет ДЕМИРДЖИ

Понятие аль-марад (духовная болезнь) в Коране

В последнее время «Аналитическая интерпретация коранических слов» считается одним из самых верных путей для правильного понимания Корана. С помощью данного метода толкования определяется корневая часть слова, относительные значения, которые оно приобрело с течением времени, а также его хронологическая эволюция.

В связи с этим в поле зрения будет взят общий вид понятия мараз, пришедший в аятах Священного Корана. Понятие мараз означает болезнь, которая возникает в духовном мире человека. Выявление духовных недугов человека так же важно, как и выявление физических. Отправной точкой исследования стали духовные недуги сердца, которые упоминаются в священном аяте "Их сердца поражены недугом", где описывают состояние лицемеров. В данном труде, после определения корневых и относительных значений понятия мараз (недуг) в соответствии с общими и кораническими словарями, мы постарались дать определение данному понятию согласно Корану и хадисам, а также выявить его область значений.

Данный труд, как и многие другие труды в области теологии базируется на изучении источников. Исходя из того, что исследуемое понятие является кораническим, то во главе с Кораном, мы брали информацию из трудов по тафсиру, книг и словарей, связанных с кораническими понятиями, а также других книг, диссертаций и статей по этой теме. С целью выявить область значений понятия и определить его коранические значения мы обратились к авторитетным словарям и исследовали коренные значения данного понятия. Далее, чтобы выявить его коранические значения, мы обратились к трудам, которые задействованы в данной области.

В ходе всего вышеперечисленного, с целью изучить историю аятов священного Корана, которые включают в себя данное понятие, мы исследовали некоторые труды по тафсиру.

Наша диссертация состоит из двух частей, вступительной части и заключения. Вступительная часть включает в себя: общие знания и проблемы, связанные с темой диссертации, цель и значимость данного исследования, его масштабы и границы, метод исследования и его концептуальную основу.

Первая часть включает в себя: концептуальную основу, общее кораническое значение, а также лексическое, терминологическое и синонимичное значение понятия мараз. Кроме того эта часть включает в себя анализ и классификацию понятий, связанных с понятием мараз, а также общее определение данного понятия согласно хадисам.

Вторая часть содержит в себе разбор понятия мараз в свете Корана, где мы попытались рассмотреть его с точки зрения причин ниспослания и тем, которые с ним связаны.

В заключительной части мы привели практические рекомендации, к которым пришли в результате исследования.

Ключевые слова: Коран, Хадис, Мараз, Тафсир, Недуг

ABSTRACT

Prepared by : Gulnur TAALAIBEKOVA
University : Kyrgyz-Turkish Manas University
Department : Islamic Studies
Degree of the work : Master's Thesis
Number of pages : XVI+128
Finished date : 08.02.2022
Supervisor : Associate Professor Dr. Mehmet DEMIRCI

The Concept of Disease (Maras) in the Qur'an

"The Concept of tafsir" has recently been accepted as one of the most reliable ways to interpret the Qur'an correctly. Through the "tafsir" method, the historical development of the word is followed, and the main (root) meaning and the relative meanings of the word in the historical process are determined.

In this context, the general view of the concept of morbidity in the Qur'an in the verses will be discussed. The concept of morbidity, which means mental illness, is a disease that occurs in the spiritual world of a person. It is as important to know the spiritual diseases as it is to know the physical diseases that occur in the human body. Heart, that is, spiritual diseases, which is expressed in the verse "There is a disease in their hearts", which describes the situation of hypocrites in the Qur'an, constitutes the main basis of research.

In this study, after determining the root and relative meanings of the concept of morbidity from general dictionaries and Qur'anic dictionaries, it was tried to be revealed its definition in the hadiths, the Qur'an and the field of meaning.

As in many studies in the field of theology the study is based on literal review, Since a Qur'anic concept is examined, there have been used primarily the Qur'an, tafsir works, works related to the Qur'an concepts, dictionaries and other books, theses and articles related to the subject. In order to determine the meaning of the concept and the meanings used in the Qur'an, the root meanings of the ancient dictionaries were researched. Afterwards, an effort was made to examine the works related to the concepts of the Qur'an in order to reveal the meanings of the concept in the Qur'an. In the light of these data, we tried to examine the verses in the Qur'an where the concept is mentioned, from some tafsir works by taking into account what was before and after.

Our thesis consists of two parts, introduction and conclusion. The introduction part includes general information about the subject of the thesis, the problem, the purpose and importance of the research, its scope and limitations, the method and conceptual framework of the research, that is, the model of the research.

In the first chapter, the conceptual framework of the concept of morbidity, its general meaning in the Qur'an, the dictionary, terms and synonyms are introduced. In addition, the general meanings of morbidity in the Qur'an, the analysis of the concepts related to morbidity and their classification were included. In addition, the concept of morbidity has been determined in the hadiths.

In the second part, the concept of morbidity in the context of the Qur'an, the general appearance of the concept in the Qur'an, the concept of morbidity in terms of the environment of descent and the concept of morbidity in terms of its subjects were tried to be revealed.

Finally, in the conclusion are written the recommendations of the study.

Keywords: Qur'an, Hadith, Morbidity, Tafsir, Disease.

ÖNSÖZ

Tefsir ilmi, diğer ilimler arasında özel bir yere sahiptir. Zira konusu, Allahu Teâlâ'nın Kelâmıdır; gayesi ise bu kelimeler ile kastedilen mananın, insanın gücü nispetinde açığa çıkarılmasıdır. Asr-ı saadetten günümüze kadar İslam alimleri bu ilim dalından müstağni kalamamışlardır. İnsanın iç dünyası ve onda meydana gelen duygular konusu da Allah'ın kelâmında yer alan önemli konulardandır. Çünkü insan faziletlerle dolu bir varlık olmakla birlikte ona kötülüğü emreden nefis taşıyan bir mahluktur. Dolayısıyla insanın kendi iç alemini dengede tutturması ve onu sürekli kontrol altına alabilmesi için ruhi hastalıkların ne olduğunun ve onların tedavi yollarının bilinmesi son derece önem arz etmektedir.

Kur'ân'ın ruhi hastalıklar, daha doğrusu maraz konusunda verdiği bilgilerin insanlar arasında merak vesilesi olması, ayrıca konunun çağdaş problemlere de ışık tutacak bir konu olması bizi böyle bir çalışmaya sevk etti.

“Kur'ân-ı Kerim'de Maraz (Hastalık) Kavramı” adını taşıyan çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde marazın kavramsal çerçevesi altında maraz kavramının lügat anlamı, marazla ilişkili olan kavramlar yani eşanlamlı ve zıt kelimeler ve hadislerde genel olarak maraz kavramı konuları incelenmiştir. İkinci bölümde ise Kur'ân lügatlerinde maraz kökü ve müştakları, Kur'ân'da meriz ve marazla ilişkili kelimeler, nüzul ortamı açısından maraz kavramı ve maraz kavramının Kur'ân'daki genel görünümü ve yorumları ele alınmıştır.

Çalışmanın meydana gelmesinde yardımlarını esirgemeyip her konuda daima destek olan muhterem Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ hocama şükranlarımı arz ederim.

Bir de çalışma esnasında teşviklerini, fedakarlıklarını, müspet yaklaşımlarını ve yardımlarını gördüğüm herkese müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

ЭТИКАЛЫК ТАЛАПТАР.....	II
ETİK BEYAN	II
TEZ ONAYI	III
ПРОТОКОЛ.....	IV
ÖZ.....	V
КЫСКАЧА МАЗМУНУ.....	VII
АБСТРАКТ	IX
ABSTRACT.....	XI
ÖNSÖZ	XIII
İÇİNDEKİLER.....	XIV
KISALTMALAR	XVI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MARAZ KAVRAMININ ANALİZİ

1. MARAZ KAVRAMININ LÜGAT ANLAMI	6
1.1. Hastalık.....	6
1.2. Nifak, Şek ve Zayıf İnanç	7
1.3. Zayıflık, Eksiklik, Noksanlık	8
1.4. Karanlık, Zulmet, Kargaşa ve Fitne	9
1.5. Sönüklük, Gevşeklik.....	10
1.6. Görüşünde Doğruya Yaklaşmak, Sükunet	10
2. MARAZ İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR.....	11
2.1. Yakın İlişkisi Olan Kavramlar.....	11
2.1.1. Dâ' (الدَّاء)	11
2.1.2. Sukm (السُّقْم)	12
2.1.3. 'İllet (عِلَّة).....	12
2.2. Zıt Kavramlar	13
2.2.1. Sıhhat (صِحَّة).....	13
2.2.2. Devâ (دَوَاء).....	13
2.2.3. Şifâ' (شِفَاء)	14
3. HADİSLERDE GENEL OLARAK MARAZ KAVRAMI.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA MARAZ KAVRAMI VE KULLANIM ŞEKİLLERİ

1. KUR'ÂN LÜGATLERİNDE M-R-Z KÖKÜ VE MÜŞTAKLARI.....	21
2. KUR'ÂN'DA MERÎZ VE MARAZ KELİMELERİ İLE İLİŞKİLİ	
KELİMELEER	24
2.1. Merîz ve Sakîm İlişkisi.....	24
2.2. Maraz ve Şifâ İlişkisi.....	26
2.3. Maraz ve İbrâ' İlişkisi	31
3. NÜZUL ORTAMI AÇISINDAN MARAZ KAVRAMI.....	35
3.1. Mekki Surelerde “Kalbinde Hastalık (Maraz) Olanlar” İfadesi	35
3.1.1. Hicret etmeyen mü'minler	38
3.2. Medeni Surelerde “Kalbi Hastalıklı Olanlar” İfadesi.....	40
3.2.1. Ahlaken Olgunlaşmamış Mü'minler	44
3.2.2. Allah ve Resul (s.a.s.)'ünün Hakemliğini Kabul Etmek İstemeyenler	46
4. MARAZ KAVRAMININ KUR'ÂN'DAKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ VE	
KAVRAMA İLİŞKİN YORUMLAR	48
4.1. Şek, Şüphe Anlamı	48
4.2. Nifak Anlamı	63
4.3. Gam ve Keder Anlamı.....	78
4.4. Haksızlık Korkusu Anlamı	80
4.5. Kin Anlamı	83
4.6. Küfür, İnkâr Anlamı	84
4.7. Zina Arzusu, Şehvet Anlamı	87
4.8. Zayıf İnanç Anlamı.....	97
4.9. Fesat Anlamı.....	100
4.10. Riya Anlamı.....	102
4.11. Gevşeklik Anlamı	102
4.12. Yaralı, Yaralanan Anlamı.....	103
4.13. Tüm Hastalıklar Anlamı	104
SONUÇ	106
ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ	108
KAYNAKLAR	123
ÖZGEÇMİŞ	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
(a.s.)	: Aleyhi's-selam
bkz.	: Bakınız
b.	: Bin (oğlu)
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
cc.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
haz.	: Hazırlayan
hz.	: Hazreti
nu.	: Numara
nşr.	: Neşreden
(r.a.)	: Radiyallahu Anh
(r.anh)	: Radiyallahu Anha
(s.a.s.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Basım Tarihi Yok
vb.	: Ve Benzeri
v.dğr.	: Ve Diğerleri
yay.	: Yayınları
y.y.	: Basım Yeri Yok

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ile İlgili Genel Bilgiler

Tezimiz insanın maddi hastalıklarıyla beraber manevi hastalıklarını izah ederek bu hastalıkların Kur'an-ı Kerim açısından değerlendirilmesini konu edinmektedir.

2. Problem

Genel olarak insan maddi ve manevi yönü olan bir varlıktır. Manevi yönden insanda bir takım hastalıklar her zaman görülmektedir. Bilim insanları da buna işaret etmektedirler. Kur'an insanı bir bütün olarak görmekte ve insanın beden ve ruh sağlığının korunmasını esas almaktadır. Dolayısıyla Kur'anın bütünlük içerisinde anlaşılması gerekir.

Ayetlerin tefsirinde siyak-sibak ile beraber nüzul ortamı içerisinde ele alınarak açıklanması ayetlerin ve kavramların daha net bir şekilde anlaşılması açısından son derece önem arz etmektedir. Aksi takdirde kavramların yanlış anlaşılmasına sebebiyet verebilir. Konumuz olan *kalbinde hastalık olanlar* ifadesindeki maraz kavramının Kur'an-ı Kerim'de kimlere nisbet edildiği açık bir şekilde beyan edilmemektedir.

Kelimeler bir dilin en temel yapı taşları olduğundan onların doğru anlamlarının elde edilmesi önemlidir. Eğer kelimelerin anlamları doğru bir şekilde tespit edilemezse onlardan müteşekkil olan cümleler de anlaşılamayacaktır. Dolayısıyla da cümlelerden oluşan metin de doğru anlaşılammış olacaktır. Bu husus Kur'an'daki sözcükler için de geçerlidir. Bu nedenle Kur'an'ın somut anlamda kullanılan maraz kavramına farklı farklı anlamlar yüklediğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Tezin esas problemi olarak kavramın inanç amel bütünlüğüne vurgu yapan bir kavram olarak Kur'an'da kullanılması ve bu yönünün açıklığa kavuşturulmasıdır.

3. Tezin Amacı

Birçok şeye -işareten de olsa- yer veren Kur'an-ı Kerim, elbette ruh, kalp, akıl, nefis, irade ve vicdan gibi, soyut kavramlar hakkında da bilgi vermiştir. İşte bizim araştırmamızdaki amacımız; insanın maddi yönünü oluşturan bedene musallat olan

hastalıklar gibi, manevi yönünü oluşturan ruha da musallat olan ya da ruhun faaliyetini sağlıklı bir şekilde icra etmesini engelleyen hastalıkları sıralayıp, bu konudaki emir ve tavsiyelerini ortaya koymak ve Kur'an'dan hareketle çözüm önerilerini bulmaktır.

4. Tezin Önemi

İnsanların temel gayesi, bizzat Allah'ın (cc.) “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”¹ ifadesiyle Allah'ı (cc.) tanımak ve O'na hakkı ile kulluk görevini yerine getirebilmektir. Allah'ı (cc.) tanıyabilmenin ilk merhalesi de Kur'an'ı iyi anlamaktır. Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamak onun her ayetini, her kelimesini özümsemek ile mümkündür. Kur'an'ı daha sağlıklı bir şekilde anlayabilmek için Kur'an'da geçen kelime ve kavramların doğru anlaşılması önem arz etmektedir.

Maraz veya ruhi hastalıklarla ilgili olarak farklı alanlarda daha önceden yapılmış çalışmalar mevcuttur. Maraz kavramının semantik açıdan değerlendirilmesiyle ilgili Faruk Özdemir'in “Semantik ve Analitik Açıdan Kur'an'da Maraz ve Türevleri”², Sami Kiliçli'nin “Kur'an'daki ‘Kalbinde Hastalık Olanlar’ İfadesinin Muhatapları”³, Veli Atmaca'nın “Hadislerde Sağlık ve Hastalık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar”⁴ makaleleri ve Emannulah Polat'ın “Kur'an'a göre ruhi hastalıklar”⁵ isimli doktora tezi yazılmıştır.

Bu çalışmamızın temel gayesi, hastalığı özellikle ruhi hastalığı kapsamlı bir şekilde tanımlayan “maraz” kavramını gücümüz nispetinde tahlil ederek, anlam alanını tespit etmek, müfessirlerin kavrama ilişkin yorumlarını ve Kur'an-ı Kerim'de kullanılmasının sebep ve hikmetlerini ortaya koymaktır.

Çalışmamız kavramın lügat sözlüklerindeki anlamını, hadislerdeki genel kullanımını ve Kur'an-ı Kerim'deki genel görünümünü içeren bir tez olması açısından önem arz etmektedir.

¹ Kur'an, 51. Zâriyât Süresi, Âyet 56.

² Faruk Özdemir. (2015). Semantik ve Analitik Açıdan Kur'an'da “Maraz” ve Türevleri. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VI, (12), 50-76.

³ Sami Kiliçli. (2014). Kur'an'daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhatapları. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (2), 63-87.

⁴ Veli Atmaca. (2010). Hadislerde Hastalık ve Sağlık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar. Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD), VIII (1), 83-105.

⁵ Emannulah Polat. (2018). Kur'an'a Göre Ruhi Hastalıklar. Ankara.

5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Kur'an-ı Kerim'de 'maraz' kavramı daha çok manevi anlamda kullanıldığından çalışmamızda bu hastalıkların dışındaki diğer bilgi ve kavramlara yer verilmeyecektir.

Bu çalışmamızda maraz kavramının lügat anlamı için genel lügatlerden ve Kur'an sözlüklerinden yararlanılmıştır.

Çalışmamız maraz kavramının geçtiği ayetlerle sınırlandırılmaktadır. Kavramın Kur'an'daki genel görünümü için ise bazı tefsir eserlerine bakılmıştır.

6. Araştırmanın Yöntemi

İlahiyat alanındaki pek çok araştırmada olduğu gibi bizim çalışmamız da kaynak taramasına ve veri analizine dayanmaktadır.

Araştırmamızda Kur'ânî bir kavramı incelediğimiz için öncelikle Kur'an-ı Kerim olmak üzere tefsir eserleri, Kur'an kavramları ile ilgili eserler, lügatler ve konuyla ilgili diğer kitap, tez ve makalelerden istifade etmeye çalıştık. Kavramın anlam alanını ve Kur'an'da kullanıldığı anlamlarını tespit etmek gayesi ile kadim lügatlerden kök anlamlarını araştırmaya gayret ettik. Sonra kavramın Kur'an'daki anlamlarını ortaya çıkarmak için Kur'an kavramları ile ilgili eserleri tetkik etmeye çaba gösterdik. Bu veriler ışığında kavramın Kur'an'da geçtiği her ayeti öncesi ve sonrasını dikkate almak suretiyle bazı tefsir eserlerinden incelemeye çalıştık.

Konumuzla ilgili kitabiyatın toplanması, değerlendirilmesi, bütün benzer çalışmalara rağmen hala bu konuda neden araştırma yaptığımızın okura aktarılması ve okurun bu konuda ikna edilmesi araştırmamız açısından önem arz etmektedir. İlgili eserlerden yararlanırken, bilgi ve yaklaşımları deskriptif bir yöntem kullanarak aktarmak yerine analitik bir yol takip ederek değerlendirdik.

Kur'an-ı Kerim'de maraz yani hastalık kelimesi çeşitli sigalarla tam olarak yirmi dört kez zikredilmektedir. Maraz kavramı çoğunlukla münafıklarla ilgili bir kavram olmakla beraber bazı yerlerde müslüman olup fakat tam bir imana sahip olmayan kimselerin vasfı olarak da anılmaktadır. Bu kavram genellikle olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Marazın zıttı olarak şifa kavramı zikredilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de geçen hastalık kavramının bilimsel açıdan ele alınarak değerlendirilmesi önemli bir konudur.

“Maraz” kavramının Kur’an-ı Kerim’de geçmesi ve Kur’an’da daha çok ruhi hastalık anlamında kullanımı dikkati celbeden bir konudur. Bu sebeple çalışmamızda hastalığı ifade eden “maraz” kavramının Kur’an’da kullanımı ve anlam alanını tespit etmek, Kur’an’da bu kavramın kullanılmasının sebep ve hikmetlerini inceleyip ortaya koymak istedik.

7. Kaynakça

Araştırmamızda Kur’an’i bir kavramı incelediğimiz için öncelikle asli kaynak olarak Kur’an-ı Kerim olmak üzere tefsir eserleri, Kur’an kavramları ile ilgili eserler, lügatler ve konuyla ilgili diğer kitap, tez ve makalelerden istifade etmeye çalıştık. Kavramın eski anlamlarına ulaşmak ve kavram ile ilgili kullanılan anlamları serdetmek kavramın anlam alanını ve Kur’an’da kullanıldığı anlamlarını tespit etmek gayesi ile kadim lügatlerden kök anlamlarını araştırmaya gayret ettik. Sonra kavramın Kur’an’daki anlamlarını ortaya çıkarmak gayesi ile Kur’an kavramları ile ilgili eserleri tetkik etmeye çaba gösterdik. Bu veriler ışığında kavramın Kur’an’da geçtiği her ayeti öncesi ve sonrasını dikkate almak suretiyle bazı tefsir eserlerinin ilgili bölümlerine müracaat etmeye çalıştık.

Lügatler ve Kavram Eserleri

Çalışmamızın ilk merhalesinde mevcut olan kadim lügatlerden istifade edildi. Bu eserlerin başlıcaları olarak, Cevherî’nin (v. 400/1009) Sıhâh’ı, İsfahânî’nin (v. 465/1073) Müfredât’ı, İbn-i Manzûr’un (v. 711/1311) Lisanü’l-Arab’ı, Zebîdî’nin (v. 1205/1791) Tâcü’l-Arûs’unu ve benzerlerini sayabiliriz.

Tefsir Eserleri

Kadim lügatlerden kavramın anlam alanı tespit edildikten sonra Kur’an’daki anlam alanını tespit etmek amacı ile meşhur tefsir kaynaklarına müracaat edilmiştir. Bunlar; Dahhâk’ın (v. 105/723) Tefsir’i, Taberî’nin (v.310/923) Câmiu’l-Beyan an Tevîl-i Âyi’l Kur’ân’ı, Zemahşerî’nin (v. 538/1144) Keşşâf’ı, Fahrettin Râzî’nin (v. 606/1210) Mefâtiḥü’l-Gayb’ı, Kurtubî’nin (v. 671/1273) el-Camiu li Ahkami’l-Kur’ân’ı, Nesefî’nin (v. 710/1310) Medârik’i, İbn-i Kesîr’in (v. 774/1373), Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm’i, Süyûtî’nin (v. 911/1505) ed-Dürrü’l-Mensûr’u, Elmalılı Hamdi Yazır’ın (v. 1942) Hak Dîni Kur’ân Dili Tefsiri, Mevdûdî’nin (v. 1979) Tefhîmü’l-Kur’ân’ı ve diğerleridir.

Tali Kaynaklar

Konu tefsir eserlerinden araştırılırken temas edilmesi gereken kısım ve mevzular olduğunda, o kısım veya mevzu ile ilgili eserlerden istifade edilmiştir. Bu eserlerden bazıları; Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'i, Ahmed bin Hanbel'in Müsned'i, Tirmizi ve Ebu Davud'un es-Sunen'i, Emannullah Polat'ın Kur'an'a Göre Ruhi Hastalıklar eserleridir.

Tez ve Makaleler

Konunun anlaşılmasına ışık tutacağını tahmin ettiğimiz bazı tez ve makalelerden yeri geldiğinde istifade ettik. Bunlar Faruk Özdemir'in "Semantik ve Analitik Açıdan Kur'an'da Maraz ve Türevleri", Sami Kiliçli'nin "Kur'an'daki 'Kalbinde Hastalık Olanlar' İfadesinin Muhatapları", Veli Atmaca'nın "Hadislerde Sağlık ve Hastalık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar" makaleleri ve Emannullah Polat'ın "Kur'an'a göre ruhi hastalıklar" isimli doktora tezidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MARAZIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1. MARAZ KAVRAMININ LÜGAT ANLAMI

Maraz ve türevleri ilk dönem Arapça sözlüklerde farklı formlarda ve değişik anlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Maraz kökü ve ondan türemiş olan kelimelerin anlamlarını birkaç grupta değerlendirebiliriz.

1.1. Hastalık

M-r-z (م - ر - ض) kökünün anlamı “insanın sıhhat sınırlarının dışına çıkmasına sebep olan her şey” demektir. Maraz sözcüğü sağlıklı olmak demek olan “sıhhat”ın zıttı; hastalık anlamına gelen “sukm” kelimesinin de eş anlamlısıdır. Maraz mastarı cins isimdir.⁶ Beden ve din için sağlıklı olmak ifadesi kullanılabildiği gibi maraz kelimesi de hem bedende hem de dinde hastalıklı olmayı belirtmek amacıyla kullanılabilmektedir. Kalpteki maraz ise kişiyi dinde sağlıklı olmaktan çıkaran her türlü şeyi ifade etmektedir.⁷

Kelime ism-i fâil olarak (مَرِيضٌ) şeklinde gelir; çoğulu (مَرَضٌ) formundadır. Cerîr b. Atıyye isimli Emevî hiciv şairlerinden birine has (وَ فِي الْمَرَضِ لَنَا شَجْوَةٌ وَ تَغْذِيبٌ) “Hastalarda bizler için üzüntü, acı ve ızdırap vardır” şiirinde el-mirâz kelimesi merîz’in çoğulu olarak gelmektedir.⁸

İf’âl babından ve m-r-z kökünden olan emraza fiili “hasta etmek” anlamına gelmektedir. Bir topluluğun hasta olan develeri için (أَمْرَضَ الْقَوْمَ) denilmektedir. Hasta olan develerin sahipleri için ise mumrizûn denilmektedir.⁹ Rasûlullâh (s.a.s.)’ın “Hasta develeri olan kimse bu develerini sağlıklı deve sahibinin develerine uğratmasın.”¹⁰

⁶ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem. (1999). Lisânü'l-Arab. thk. Emîn Muhammed Abdulvehhâb ve Muhammed es-Sâdık el-'Ubeydî. Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî Yay., Lübnân, “maraz”, c.XIII, s.80; Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ el-Huseynî. (1980). Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs. thk. Abdul'alîm et-Tahâvî. Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, “maraz”, c.XIX, s.54.

⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, c.XIII, s.80; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. (ts.) Tehzîbu'l-Luga, thk. Ahmed Abdul'alîm el-Berdûnî, ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, Mısır, c.XII, s.35.

⁸ Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.54; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80.

⁹ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.58; Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, “maraz”, c.XII, s.36.

¹⁰ el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. el-(1992). Câmiu's-Sahîh, “Tıb” 53; Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî. (1987). el-Câmiu's-Sahîh, “Selâm” 104. nr. 5791, 105 nr. 5792, Kâhire.

hadisinde geçen if'âl vezninden ism-i fâil olan mumriz kelimesi “hasta develeri olan kimse” manasındadır. Allahu Teala (cc.) birisini hastalıkla imtihana tabi tuttuğunda أَمْرَضَهُ الله denmektedir.¹¹ Sîbeveyh de Allah'ın (cc.) bir kimseyi hastalıkla imtihan ettiğinde أَمْرَضَ الرَّجُلَ ifadesinin kullanılacağını belirtmiştir.¹²

Tef'îl vezninden تَمْرِيض kavramı, hastaya bakmak, hizmetini görüp şifa bulmasına yardımcı olmaktır. تَقْذِيَّة kelimesi göze giren tozu çıkarmak anlamında olduğu gibi تَمْرِيض sözcüğünün gerçek anlamı da hastanın hastalıktan kurtulması için çalışmak demektir.¹³

Temrîz kelimesi kullanıldığı bağlama göre “hasta olan kimseye iyi bakmak” anlamına da gelmektedir.¹⁴ Bir kişi hastalığa yakalanan birisine iyi bakıp onun iyileşmesinde yardımcı olduğunda مَرَضْتُ الْمَرِيضَ تَمْرِیضًا demektir.¹⁵ Bir kimse hastaya iyi bakıp onu tedavi edip iyileştirirse bunun مَرَضُهُ تَمْرِیضًا şeklinde ifade edileceği belirtilmektedir.¹⁶

Tefâ'ul babından mastar olan temâruz kelimesi ise “hasta olmasa bile kendini hasta olarak göstermek” demektir.¹⁷

el-Murâz kelimesi m-r-z kökünden bir isimdir. Meyvelere isabet edip onları telef eden bir hastalık anlamına gelmektedir.¹⁸ Nitekim hadiste¹⁹ geçen murâz kelimesi de aynı anlamda kullanılmaktadır.

el-Mimrâz kelimesi de m-r-z kökünün türevlerindendir. “Devamlı hastalanan adam, hastalıklı adam” anlamlarını içermektedir.²⁰

1.2. Nifak, Şek ve Zayıf İnanç

¹¹ el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd. (1984). es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye. thk. Ahmed Abdu'l-Ğafûr Attâr. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, “maraz”, c.III, s.1106; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.55.

¹² Zebîdî, a.g.e., “maraz”, c.XIX, s.55; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80.

¹³ İsfahânî, Müfredât, “maraz”, s.604.

¹⁴ İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80.

¹⁵ Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, “maraz”, c.XII, s.34.

¹⁶ Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.56; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80.

¹⁷ Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c.III, s.1106; er-Râzî, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdilkâdir. (1986). Muhtârü's-Sihâh. Mektebetü'lübân, Beyrût, “maraz”, s.259; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80.

¹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80; el-Fîrûzâbâdî, Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb eş-Şîrâzî. (1978). el-Kâmûsu'l-Muhîd. el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kütüb, “maraz”, c.II, s.342.

¹⁹ Buhârî. “Büyû” 85.

²⁰ Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c.III, s.1106; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80.

Yukarıda da zikrettiğimiz m-r-z kökünden türemiş olan maraz ve marz kelimelerinin ikisi de “şüphe, şek” (شَكٌّ), “nifak” (نِفَاقٌ) ve “inanç zayıflığı” (ضَعْفُ الْيَقِينِ) manalarına da gelmektedir. “*Kalplerinde maraz vardır*”de kelimesi âyetindeki maraz²¹ “şek, şüphe ve nifak” olarak tefsir edilmektedir. Zemahşerî, Ezherî, İbn Fâris, Halil b. Ahmed ayetteki maraz kelimesinin “nifak” anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ebû Ubeyde ise buna “şek, şüphe” anlamını vermiştir.²² Lakin Tehzîbu’l-Luga eserinde Ebû Ubeyde’nin bu sözcüğe hem “şek” hem de “nifak” manası verdiği kaydedilmiştir.²³

1.3. Zayıflık, Eksiklik, Noksanlık

Maraz kelimesinin asıl manasıyla ilgili olarak şu izah yapılmaktadır: el-Maraz lafzının aslı, “noksan, kusur, eksiklik” gibi manalara gelen en-nuksân (النُّقْصَانُ)’dır. Nitekim halsiz, kuvvetsiz beden için مَرِيضٌ; kalbinde dinî inanç konusunda noksanlık varsa قَلْبٌ مَرِيضٌ denilmektedir.²⁴ Amr b. Ma’dikerib’in şu lafzında zikredilen maraz’ın çoğulu bu manalarda kullanılmıştır: هُمْ شِفَاءُ أَمْرَانَا أَيْ يَأْخُذُونَ بِثَأْرِنَا كَأَنَّهُمْ يَشْفُونَ مَرَضَ “Onlar hastalıklarımızın (noksanlıklarımızın, eksikliklerimizin) şifası (gidericisi)dir. Yani onlar bizim öcümüzü alırlar. Sanki onlar bedenlerin değil kalplerin hastalığını iyileştirmektedirler.”²⁵

Bir kimsenin bir ihtiyacı giderme konusunda çabası yetersiz olup, ihmalkâr davrandığında مَرَضَ فُلَانٌ فِي حَاجَتِي denilmiştir. Bunun için tef’îl babından مَرَضَ fiili kullanılmaktadır.²⁶ Bununla ilgili İbn Fâris de benzer açıklamayı yapmıştır. Yani, bir kimse bir ihtiyacın giderilmesinde gayret etmeyip boşladığında مَرَضَ فُلَانٌ فِي الْحَاجَةِ denildiğini belirterek merraza fiiline “kusurlu olmak, ihmalkâr davranmak” anlamı vermiştir.²⁷

²¹ Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

²² Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.54; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80

²³ Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.XII, s.35.

²⁴ Ezherî, a.g.e., “maraz”, c.XII, s.34; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.55.

²⁵ İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80.

²⁶ Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.XII, s.34; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.58; İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80.

²⁷ İbn Fâris, Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Zekerîyyâ. (ts.) Makâyîsü’l-Luga, thk. Abdu’s-Selâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Fikr, (y.y.). “maraz”, c.V, s.311.

İbn Düreyd kuvvetsiz, bakışı zayıf olan bayan için مَرِيضَةٌ الْأَلْحَاطِ. مَرِيضَةٌ denildiğini söylemiştir.²⁸

Bir kişinin bir işi yaparken metanetsizlik, zayıflık göstermesi تَمَرَّضَ الرَّجُلُ تَمَرُّضًا şeklinde tefa'ul vezninden temarraza fiiliyle dile getirilmiştir. Temarraza fiilinin ism-i fâil formu ise mutemarriz'dir.²⁹ Yukarıda geçen ve “hasta olmasa bile kendisini hasta olarak göstermek” manası verilen tefâ'ul vezninden olan temâraza fiili mecazi olarak kullanıldığı bağlama göre temarraza fiili gibi “bir işte dayanıksız, zayıf olmak” anlamını da ihtiva etmektedir.³⁰

M-r-z kökünün türevlerinden ve tef'îl babından temrîz kelimesi mecazen “bir işi düzgün bir şekilde yapmamak, özensiz davranmak ve ihmalkârlık etmek” manalarını ihtiva etmektedir.³¹ Birisi bir işte kusurlu, ihmalkâr davrandığında مَرَّضَ فِي الْأَمْرِ denilmektedir.³²

1.4. Karanlık, Zulmet, Kargaşa ve Fitne

Rivayetlere göre maraz kelimesi “zulmet, karanlık” (ظُلْمَةٌ) manasını da içermektedir. Havanın bulutsuz, duru ve mutedil olmasının ardından dağınık ve bulutlu olması el-maraz kelimesiyle ifade edilmektedir.³³ Gökyüzünde hiç ışık olmayıp bulutlandığında ortalığın ışısız olduğunu belirtmek için لَيْلَةٌ مَرِيضَةٌ denilmektedir. Arap şairlerinden olan Ebû Hayye en-Nümeyrî (II./VIII. yüzyıl)'nin aşağıdaki çift mısrasında maraz mastarından sülasî fiilin yer aldığı لَيْلَةٌ مَرَضَتْ ibaresi “karanlık gece” manasında kullanılmaktadır:

وَلَيْلَةٌ مَرَضَتْ مِنْ كُلِّ نَاجِيَةٍ. فَلَا يُضِيءُ لَهَا نَجْمٌ وَ لَا قَمَرٌ

²⁸ İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasen el-Ezdî. (1987). Cemheretu'l-Luga, Remzî Münîr Ba'lebekî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût-Lübnân, “maraz”, c.II, s.752; Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.58.

²⁹ Zebîdî, a.g.e., “maraz”, c.XIX, s.57; Firûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhîd, “maraz”, c.II, s.342.

³⁰ Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.57.

³¹ Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, “maraz”, c.XII, s.34; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80.

³² Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.56; Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c.III, s.1106.

³³ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80; Zebîdî, a.g.e., “maraz”, c.XIX, s.53; Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, “maraz”, c.XII, s.34.

“Her taraftan karanlık bir gece, Bu nedenle onu ne bir yıldız ve ne de ay aydınlatmaz.”³⁴

لَيْلَةٌ ibaresi, “kararmış ve nuru, ışığı noksan olmuş gece” şeklinde, مَرِيضَةٌ terkibi ise “hiçbir yıldızın görülemediği gece” olarak açıklanmaktadır.³⁵

Bir bölgede kargaşa, fitne ve cinayet çok olduğunda o yere mecaz anlamıyla أَرْضٌ denilmekte ve bu durum merîza sözcüğü ile ifade edilmektedir.³⁶ Aynı şekilde bir bölge halkı tedirgin olup orası halkına çok dar geldiğinde de o mahal için أَرْضٌ مَرِيضَةٌ ibaresi kullanılmaktadır.³⁷

1.5. Sönüklük, Gevşeklik

Maraz mastarı el-futûr (الْفُتُورُ) “sönüklük, gevşeklik” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.³⁸ الْمَرَضُ فِي الْقَلْبِ ibaresi, “hakikati kabul konusunda gevşeklik göstermeyi; الْمَرَضُ فِي الْأَبْدَانِ “bedenlerin güçsüzlüğü ve gevşekliği”ni; الْمَرَضُ فِي الْعَيْنِ ibaresi ise “bakışın sönüklüğü”nü ifade etmektedir. عَيْنٌ مَرِيضَةٌ cümlesiyle “gevşeklik bulunan göz” manası kastedilmektedir.³⁹ Nitekim “Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allahu Teala’dan) korkuyorsanız, (yabancı erkeklere karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde maraz bulunan kimse ümide kapılır”⁴⁰ âyetindeki maraz kelimesi “emredilen ve nehyedilen şeylere boyun eğme konusunda kalbinde gevşeklik olan lakayt biri” manasındadır.⁴¹

1.6. Görüşünde Doğruya Yaklaşmak, Sükunet

³⁴ İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80; Zebîdî, a.g.e., “maraz”, c.XIX, s.55.

³⁵ İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80; Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.XII, s.35.

³⁶ Ezherî, a.g.e., “maraz”, c.XII, s.35; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.58.

³⁷ Ezherî, a.g.e., “maraz”, c.XII, s.35; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.81; Zebîdî, a.g.e., “maraz”, c.XIX, s.58.

³⁸ Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu’l-Muhîd, “maraz”, c.II, s.341; İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80.

³⁹ İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.XIII, s.80; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.55.

⁴⁰ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁴¹ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80-81; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.55.

مرض kelimesi if'âl vezninde اَمْرَضَ - اَمْرَضُ “görüŖünde tamamıyla isabetli olmasa da doğruya yaklaŖmak” anlamını içermektedir. Nitekim birisi bir söz söyleyip de dediğinde doğruya yaklaŖır ama doğruya tam olarak ulaşamazsa bu durum قَالَ فُلَانٌ قَوْلًا şeklinde emraza fiiliyle dile getirilmektedir.⁴²

Fa'îl vezninden ism-i fâil olan ve m-r-z kökünden merîza kelimesi rüzgâr anlamına gelen rîh kelimesinin sıfatı olduğunda (رِيحٌ مَرِيضَةٌ), “sakin rüzgâr” veya “çok sakın rüzgâr” veya “zayıf esen rüzgâr” manalarında kullanılmaktadır. Ancak bu anlamların mecazi olduğu belirtilmiŖtir.⁴³

2.MARAZ İLE İLİŖKİLİ KAVRAMLAR

2.1.Yakın İliŖkisi Olan Kavramlar

Sözlüklerde maraz ile yakın iliŖkisi olan kavramlar da vardır. Bunlardan bazıları Ŗunlardır:

2.1.1. Dâ' (الدَّاءُ)

(الدَّاءُ) : D-v-e kökünden ed-dâu sözcüğü hem zâhirî hem de dâhilî olan her türlü hastalık ve kusuru ifade eden bir isimdir. “Cimrilik hastalıkların en kötüsüdür; ahmaklık devâsı, tedavisi olmayan bir hastalık'tır.” cümlesinde bu anlamda kullanılmıŖtır. Çoğulu ise edvâun şeklindedir. Dâe mazî formunda yedâu muzarî formundadır. Mastarı dav'un “hasta olmak” ve dâun şeklinde iki türlü olabilir. Ancak dav'un mastarı daha doğrudur.⁴⁴

D-v-y kökünden mastar olan devan kelimesine gelince o sadece, bâtinî anlamda “hastalığa tutulmak, hastalanmak” demektir. Mazisi deviye muzarisi yedvâ şeklindedir.⁴⁵ “Tedavi olunuz. Çünkü aziz ve celil olan Allah, Ŗifasını yaratmadığı bir hastalık

⁴² Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, “maraz”, c.XII, s.35; Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c.III, s.1106.

⁴³ Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, “maraz”, c.XIX, s.56; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, “maraz”, c.XIII, s.80.

⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.IV, s.436.

⁴⁵ Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c.VI, s.2342; İbn Manzûr, a.g.e., “maraz”, c.IV, s.454.

yaratmamıştır. Ancak bir hastalık müstesna o da ihtiyarlıktır” dâuni şerifindeki -hadis⁴⁶ “hastalık” kelimesiyle tedâvev “tedavi olunuz” ve devâun “iyileşme, tedavi” kelimeleri semantik açıdan zıt anlamlılık ilişkisine sahiptir.⁴⁷

2.1.2. Sukm (السُّكْمُ)

(السُّكْمُ): S-k-m kökünün üç tane mastarı bulunmaktadır. Bunlar sukm, sakam ve sakâm mastarlarıdır. Üçü de maraz sözcüğüyle anlamdaştır ve “hasta olmak” manasını vermektedir. İsim olarak da “hastalık” anlamına gelmektedir. İsm-i fâil formu sekîm “hasta” ve miskâm olarak iki şekilde gelmektedir.⁴⁸ Sukm yalnızca vücutta meydana gelen hastalıktır. Maraz ise sukmdan farklı olarak hem vücutta hem de nefiste, ruhta meydana gelen hastalıktır. Başka bir deyişle maraz, insana ait olan düzenden sapma demektir. Bu sapma iki türdür. İlki vücutla ilgili olan hastalıktır. İkincisi ise cahillik, alçaklık, ödlelik, yalancılık vb. gibi ahlakî sapkınlıklardır.⁴⁹ Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle dua ederdi: “Ey insanların Rabbi! Sıkıntıyı gider. Yegâne şifa verici Sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. (Bana) hiç hastalık bırakmayacak bir şifa ihsan eyle.”⁵⁰

2.1.3. ‘İllet (عِلَّةٌ)

(عِلَّةٌ): olan ‘illet kelimesi ile maraz sözcüğü yakın ilişkili kavramlardır. İlet kelimesi de “hastalık” anlamına gelmektedir. Çoğulu ise ‘ilel’dir. Mastarı ‘allun “hasta

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî. (1992). es-Sünen, 2. bs. “Tıb” 1, Çağrı Yay, İstanbul; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. (1992). es-Sünen, “Tıb” 1, Çağrı Yay, İstanbul; et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. (1992). es-Sünen, “Tıb” 2, İstanbul.

⁴⁷ Özdemir, Faruk. (2015). Semantik ve Analitik Açıdan Kur’ân’da “Maraz” ve Türevleri, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6 cilt: VI, sayı: 12, s.56.

⁴⁸ Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c. VIII, s.425; Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c. V, s.1949; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c. VI, s.298.

⁴⁹ İsfahânî, Ebu’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed. er-Râgıb. (t.y.) el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’ân. Mektebetü Nazâr Mustafâ el-Bâz, c. I, s.310; c. II, s.602.

⁵⁰ Buhârî, “Marzâ” 20; “Tıb” 38, 40; Müslim, “Selâm” 46, nu. 5707; 47, nu. 5709; 48, nu. 5710.

olmak, hastalanmak” manasındadır.⁵¹ Mazi formu sūlasî 2. baktan ‘alle muzarisi de ya’ıllu⁵³.manasındadırse “hasta” ikelimesi ‘alîl l kökünden -l-A şeklindedir.⁵²

2.2. Zıt Kavramlar

Genel sözlüklerde m-r-z (م - ر - ض) kökünden olan maraz “hastalık” kelimesi ile zıt anlamlı olan kelimeler de mevcuttur. Bunlardan bazıları aşağıda zikredilmektedir:

2.2.1. Sıhhat (صِحَّة)

(صِحَّة): S-h-h kelimesi “hastalık, hasta olmak ve hastalıklı olmak” anlamlarına gelmekte olan sukm ve sakam sözcüklerinin zıddıdır⁵⁴ “Her türlü noksanlıklardan uzak olma, hastalığın gitmesi ve düzenlilik” gibi manaları da ihtiva etmektedir.⁵⁵

Nitekim hadiste de “Merîz (hasta) kurtulup sağlığına kavuştuğunda (برأ و صح) Tıpkı gökten kendi safiyeti ve rengi üzere inen dolu tanesine benzer” denilmektedir.⁵⁶

2.2.2. Devâ (دَوَاء)

(دَوَاء): D-v-y kökünden ve mufâ’ale babından divâun ve mudâvâtun mastarları “hastayı, hastalığı iyileştirmek, tedavi etmek” demektir. Mazi formu dâvâ muzari formu ise yudâvî şeklindedir.⁵⁷ İf’âl babından mastar olan idvâun kelimesi de mufâ’ale veznindeki gibi “hastaya eşlik etmek, ona itina göstermek ve iyileştirmek” anlamlarında kullanılmaktadır.⁵⁸ Mazisi edvâ muzarisi yudvî şeklindedir. D-v-y kökünden bir isim olan devâun ve çoğulu edviyetun kelimesi maraz “hastalık” kelimesiyle semantik açıdan zıt

⁵¹ Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XXX, s.47; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.IX, s.365.

⁵² Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.I, s.107; İbn Fâris, a.g.e., “maraz”, c.IV, s.14.

⁵³ İbn Fâris, Makâyîsu’l-Luga, “maraz”, c.IV, s.14.

⁵⁴ Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c.I, s.381; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.VII, s.287.

⁵⁵ Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.III, s.404.

⁵⁶ Tirmizî, “Tıb” 34, nu. 2086.

⁵⁷ Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.XIV, s.226; Cevherî, es-Sihâh, “maraz”, c.VI, s.2342; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.IV, s.454; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XXXVIII, s.77.

⁵⁸ Zebîdî, a.g.e., “maraz”, c.XXXVIII, s.77.

anlamlılık örgüsü içerisinde ve “devâ, ilaç, tedavi” manalarında kullanılmaktadır.⁵⁹ Deva kelimesi ile ilgili “İçki deva, şifa değil ancak hastalıktır”⁶⁰ hadis-i şerifinde zikredilen dâun sözcüğü “hastalık”, devâun kelimesi ise “tedavi, devâ, ilaç” anlamlarına gelmektedir.

2.2.3. Şifâ’ (شِفَاءُ)

(شِفَاءُ): Sülasî mücerred 2. baktan şefâ yeşfi fiilinin mastarı olan, ş-f-y kökünden türeyen şifâun kelimesi sözlüklerde “hastalıktan kurtaran şey”⁶¹, “devâ, iyileşme, hastalıktan kurtulma”⁶² olarak geçmektedir. Allahu Teala bir kimseyi hastalıktan kurtarıp onu iyileştirdiğinde, sıhhatine kavuşturduğunda شَفَاهُ اللَّهُ يَشْفِيهِ شِفَاءً denilmektedir.⁶³ Şifâ’ kelimesinin çoğulu eşfiyetun şeklindedir. Çoğulun çoğulu ise eşâfi’dir.⁶⁴

3. HADİSLERDE GENEL OLARAK MARAZ KAVRAMI

Maraz kelimesi hadislerde sıkça kullanılan kavramlardan biridir. Birçok rivayette farklı farklı kelimelerle geçmektedir.

Maraz (مرض أمراض): Bu ismin geçtiği rivayetlere şunlar örnek verilebilir; “Hastalarınızı (مرضى) sadaka ile tedavi edin, mallarınızı zekatla koruyun, o, çeşitli rahatsızlıkları ve hastalıkları (أمراض و أعراض) sizden uzaklaştırır”.⁶⁵

“Hastalarınızı yemek konusunda zorlamayın. Allah onları yedirip içirir”.⁶⁶
“Hastaya (مريض) istediğini yedirene Allah da cennet meyvesinden yedirir”.⁶⁷

⁵⁹ İbn Düreyd, Cemheretu’l-Luga, “maraz”, c.II, s.1062; İbn Fâris, Makâyîsu’l-Luga, “maraz”, c.II, s.309.

⁶⁰ Müslim, “Eşribe” 12, nu.5141; Ebû Dâvûd, “Tıb” 11; Tirmizî, “Tıb” 8.

⁶¹ Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.XI, s.423.

⁶² Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XXXVIII, s.382.

⁶³ Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, “maraz”, c.XI, s.423.

⁶⁴ İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, “maraz”, c.VII, s.157; Zebîdî, Tâcu’l-Arûs, “maraz”, c.XXXVIII, s.382.

⁶⁵ es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. el-Cami’u’s-sağir fi Ehadisi’l-Beşiri’n-Nezir. Daru’l-Fikr, Beyrût, c.II, s.14; Atmaca, Veli. (2010). Hadislerde Hastalık ve Sağlık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar. Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD), VIII/1, s.91. Elazığ.

⁶⁶ el-Heysemî, Ali b. Ebi Bekr. (1987). Mecme’u’z-Zevâid ve Menbe’u’l-Fevâid, Beyrût, c.V, s.85.

⁶⁷ Heysemî, a.g.e., c.V, s.97.

Hiz. Aişe'den; "Hastalandığında Resulüllah'ın ağzına ilaç damlatmıştık" dediği rivayet edilmektedir.⁶⁸

Ahz: Bir hastalıkla birlikte zikredildiği takdirde hastalanmak veya "hastalığına tutulmak" anlamına gelmektedir. "Bir gün Resulüllah'ın böğrü ağrıdı (تأخذه الحاضرة). Herkes üzüldü. Hatta O bayıldı. Biz de zatu'l-cenb hastalığına tutulduğunu zannedip ağzından ilaç (لُدود) yaptık".⁶⁹

Ukubet (عقوبة): Bazı hadis-i şeriflerde "ukubet" ifadesi geçmektedir. Bu kelime ceza anlamına gelir. Hiz. Peygamber aleyhisselam evdekilerin hepsinin ağzına ilaç damlatılmasını ceza olarak emretti.⁷⁰

Da' (الداء): Hastalık anlamına gelen genel kavramlardan birisi de "ed-Dau" dur. "Siz tedavi olunuz. Ölüm ve ihtiyarlık hariç Allah şifasını indirmedeği hiçbir hastalığı indirmemiştir" buyurmuştur Allah Resulü.⁷¹

Üsame b. Şureyk anlatıyor: Hiz. Peygamber (s.a.s.)'e bedeviler gelip şöyle sordular: "Ya Rasulellah! Hastalanınca tedavi olalım mı?". Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de: "Tedavi olun. Allah yarattığı ne kadar hastalık (dau) varsa onların devasını da yaratmıştır. Bir hastalık hariç o da ihtiyarlıktır" buyurmuştur.⁷²

"Tedavi olun. Allah indirdiği ne kadar hastalık (dau) varsa onların şifasını da indirmiştir (yaratmıştır). Mevt (ölüm) ve heram (ihtiyarlık) hariç".⁷³ Diğer bir rivayette "Ey İnsanlar! Tedavi olun. Allah yarattığı ne kadar hastalık varsa onun şifasını da yaratmıştır. Bir hastalık hariç o da "sam"dır. Sam, ölüm demektir" olarak geçmektedir.⁷⁴

Başka bir rüveyette ise "Her hastalığın devası vardır. Hastalığa uygun gelen deva uygulandığında Allah'ın izniyle kurtulur" buyurulmaktadır.⁷⁵

⁶⁸ Buhârî, "Tıb" 21, nu. 5712, "Meğazı" 84, nu. 4458.

⁶⁹ Hâkim, Müstedrek, "Tıb", nu. 7524; Atmaca, a.g.m., s.96.

⁷⁰ Ebû's-Se'âdât Mübârek b. Muhammed İbnü'l-Esir. (1971). Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl, Mektebetü Hulvân, c.VII, nu. 5632; Atmaca, a.g.m., s.93.

⁷¹ Ebû Dâvûd, "Tıb" 1, nu. 3855; Ebû Hâtîm İbn Hibbân el-Büstî. (1996). Sahih. nu. 6032. Alî b. Belban tertibi, Beyrût, Aynı hadisın diğer tarikleri, Ebû Dâvûd, "Tıb" 1, nu. 3874; Müslim, "Tıb", nu. 7501-7504; Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, 5, nu.84-85; Atmaca, a.g.m., s.91.

⁷² Tirmizî, "Tıb" 2, nu. 2038; Atmaca, a.g.m., s.91.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. (1999). Müsnedü'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel. thk. Şu'ayb el-Arnaûd v.dğr., 2. bs. Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, c.VI, s.395, nu. 18482. Başka bir rivayetin devamında "bilen bildi bilmeyen bilmedi" ilavesi vardır, Ahmed, Müsned, c.VI, s.395, nu. 18483.

⁷⁴ Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî. (1993). el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniyye, Beyrût, c.II, s.333, nu. 2402.

⁷⁵ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh en-Nisâbüri, (1998). Müstedrek ale's-Sahihayn, Beyrût, "Tıb", nu. 7511.

⁷⁶ “أصل كل داء البردة”.

“Sena, Senut’ta, sam hariç her derde şifa vardır”. Ya Resulellah “sam” ne demek? diye sordular. O da “el-mevt” (ölüm) dedi”.⁷⁷

“Sineğin bir kanadında hastalık diğerinde şifa vardır.”.⁷⁸

“Allah, şifasını indirmedeği hiçbir hastalık inzal etmemiştir. İneklerin sütlerinde her hastalık için şifa vardır”.⁷⁹

Dau kelimesi başka bir rivayette bir önceki rivayetten farklı olarak şöyle geçmektedir: “Allah, devasını indirmedeği hiçbir hastalığı indirmemiştir”. Sonra bunu bilen bildi bilmeyen de bilmedi”.⁸⁰

“Allah, hastalığı yarattığı gibi devayı da yarattı. Tedavi olun”.⁸¹

Sekam (سقم): Sekam kelimesi Resulüllah (s.a.s)’ın hastalıklar ve hastalar için yaptığı birçok duada geçmektedir. Bunlardan en kısa ve en yaygın olanı ise şu hadistir: أَذْهِبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءَ لَا يَغَادِرُ سَقَمًا/ Kötülüğü yok et ey insanların Rabbi! Senden şifa dileriz. Öyle şifa ver ki, geride hastalık bırakmasın!”⁸²

Özellikle rukye dualarında bu ibare çokça yer almaktadır. Ubeydullah b. Musa-Ebu Nu’aym Saib b. Ömer İbn Ebi Müleyke’den nakledildiğine göre, Aişe hayızlı iken Esmâ’ya rukye yapardı⁸³. Hz. Aişe, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e de rukye yapmıştır. Ben Resulüllah için: “Azabı/acıyı gider ey insanların Rabbi! Şifa senin elindedir. Senden başka şifa veren yoktur. Ey Şafi! Öyle bir şifa ver ki geride hastalık bırakmasın” diye (ta’viz) koruma duası yapardım, demektedir”.⁸⁴

Enes’in rivayetiyle, Ureyne veya Ukl kabilesinden Medine’ye Müslüman olmak üzere gelen insanların burada hasta olmalarını “Onlarda sekam vardı” diye tanımlamıştır.⁸⁵

⁷⁶ el-Hindî, Ali el-Müttakî. (1989). Kenzü’l-‘Ummâl fi Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’âl. Beyrût, “Tıb”, c.X, nu. 28075. Dâ’ kelimesinin geçtiği diğer rivâyetler Kenzü’l-‘Ummâl, c.X, nu. 28133, 28180, 28267.

⁷⁷ Heysemî, Mecme’u’z-Zevâid, c.V, s.84.

⁷⁸ Hindî, Kenzü’l-‘Ummâl, c.X, nu. 28304, 28134.

⁷⁹ Hâkim, a.g.e., “Tıb”, nu. 7500; Heysemî, Mecme’u’z-Zevâid, c.V, s.85.

⁸⁰ Heysemî, Mecme’u’z-Zevâid, c.V, s.84.

⁸¹ Heysemî, Mecme’u’z-Zevâid, c.V, s.84; Atmaca, a.g.m., s.92.

⁸² Ebû Dâvûd, “Tıb” 17, nu. 3883; Atmaca, a.g.m., s.93.

⁸³ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh Abdurrahman. (1992). es-Sünen. İstanbul, “Tahâret” 102; Atmaca, a.g.m., s.93.

⁸⁴ Hindî, Kenzü’l-‘ummâl, c.X, “Tıb”, nu. 28537; Atmaca, a.g.m., s.92.

⁸⁵ Buhârî, “Tıb” 5, nu. 5685; Müslim, Kasâme, c.IV, s.234, nu. 9; Atmaca, a.g.m., s.93.

Çorbanın hastaya iyi geldiğini, fuadu'l-hazin ve fuadu's-sakim'in hüznünü, kederini giderdiğini belirten rivayetteki gibi hastaya verilen isim olarak 'sakim' denilmektedir.⁸⁶

Taundan bahsedildiğinde Resulüllah, "O acı veya hastalık sizden önceki kavimlerden bazılarına (İsrailoğullarına) azap olarak gönderilmiş bir beladır."⁸⁷ buyurmuştur.

Bü's (البؤس): Bu ismin zikredildiği rivayetlerle de karşılaşmaktayız. Yukarıda naklettiğimiz hadislerin birçoğunda geçtiği gibi Hz. Peygamber: "أَذْهَبِ الْبَاسُ رَبَّ النَّاسِ وَ" ⁸⁸ şeklinde dua etmiştir. Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Yağ(lanma), bü'sü (fakirliği, sıkıntıyı) giderir."⁸⁹

Amelü's-şeytan (عمل الشيطان): Genel olarak hadislerde bu kelimenin Cahiliyye adetleri arasında şirk içeren uygulamalar için kullanıldığı görülür.⁹⁰

Elbette bu insanî yanlışların sadece sapık bir inanç veya amel olarak tanımlanması eksik olacaktır. Çünkü insan fitrat ve şerefine aykırı her bir inanç, düşünce, his ve amel, onun ruhsal, zihinsel, kimyasal ve biyolojik olarak dengesinin bozulmasına sebep olacak ve neticede hem psikolojik hem de biyolojik hastalıklara davetiye çıkaracaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'e "Nüşre" uygulamasını sorduklarında "O amelu's-şeytândır" demiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "Rukye, temime ve tıvele şirkir" sözüne binaen 'Şirk' olarak nitelenen uygulamalar için bazı rivâyetlerde "O amelu's-şeytândır" denilmektedir. Nitekim İbn Mes'ûd'un hanımı Zeyneb'in Yahudi kadına göz hastalığı için okutması ile ilgili rivâyette, bu uygulamayı İbn Mes'ûd "O amelu's-şeytândır" diye nitelemiştir.⁹¹

Hiz. Âişe'nin anlattığına göre Resûlüllâh (s.a.s.) hasta olduğunda ashâb, biz Resûlüllâh (s.a.s.)'in zâtu'l-cenb olduğunu zannederek korktuk dediklerinde Resûlüllâh (s.a.s.), "O şeytandandır. Allah onu bana musallat etmez" dedi.⁹²

Heram (الهرم): Heram da Resulüllah (s.a.s.)'in dilinden bize nakledilen bir kavramdır. Üsâme b. Şureyk şöyle anlatıyor: Bedeviler Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelip:

⁸⁶ Tirmizî, "Tıb" 3, nu. 2039; Atmaca, a.g.m., s.93.

⁸⁷ Müslim, "Selâm", c.V, s.65, nu. 95; Atmaca, a.g.m., s.93.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, "Tıb" 17, nu. 3883; Atmaca, a.g.m., s.93.

⁸⁹ Heysemî, Mecme'u'z-Zevâid, c.V, s.132; Atmaca, a.g.m., s.93.

⁹⁰ Atmaca, a.g.m., s.93.

⁹¹ Ebû Dâvûd, "Tıb" 17, nu. 3883; İbn Mâce, "Tıb" 39, nu. 3530; Atmaca, a.g.m., s.94.

⁹² Hâkim, Müstedrek, c.V, s.579, nu. 8285; Atmaca, a.g.m., s.95.

“Ya Resulellah! Hasta olunca tedavi olalım mı?” diye sordular. O da: “Tedavi olun. Allah indirdiği ne kadar hastalık (dau) varsa onların devasını da indirmiştir. Bir hastalık hariç o da heramdır (ihtiyarlık)”⁹³ buyurmuştur.

“Tedavi olun. Allah indirdiği (inzal) ne kadar hastalık varsa onların şifasını da indirmiştir (yaratmış). Mevt (ölüm) ve heram (ihtiyarlık) hariç”.⁹⁴ Başka bir rivayette “Bilen bildi bilmeyen bilmedi” şeklinde ravi eklemesi vardır.⁹⁵

Bela (البلاء): Resulüllah (s.a.s.) kurban bayramı günü Akabe vadisinde şeytan taşlamaktaydı. Has’am kabilesinden bir kadın, yanında belası olan (hasta) çocuğu da vardı. Çocuk konuşamıyordu.”⁹⁶ şeklinde nakledilen hadiste olduğu gibi genel hastalık adı olarak ‘bela’ da geçmektedir.

Hiz. Fatıma (r.anh.)’dan nakledilir ki, “Bir grup kadın Peygamber (s.a.s.)’imizi ziyaret ettik. (Resulüllah (s.a.s.)) hummaya tutulmuştu. Üzerine astıkları bir kaptan hararetini alması için su damlatıyorlardı. Ben dedim ki, “Ey Allah’ın Resul’ü! Dua etsen de bu senden gider”: o da: “İnsanlar arasında belası (hastalığı) en şiddetli olanlar peygamberler sonra onları takip edenlerdir”⁹⁷ buyurdu.

İnsanın başına gelen bela ve onun tedavisiyle ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Her ay üç günün sabahında kim bal kaşıklarsa belanın büyüğü ona isabet etmez”.⁹⁸

İştika (hastalığını dile getirme, şikayetçi olma, hastalanma): Ebu Sa’id (r.a.)’den aktarılan bir rivayette Resulüllah (s.a.s.)’ın ashabından bazıları Arap tayfalarından birine uğramışlardı. Onları misafir edip ağırlamışlardı. O sırada kabilenin reisi hastalandı. Onlar da bize gelerek; yanınızda bir ilaç var mı, dediler; Biz de evet dedik. Fakat bizi misafir edip ağırlamadığınız için bir ücret tayin etmedikçe bu işi yapmayız dedik. Buna karşılık bir koyun sürüsü ortaya koydular. İkimizden biri o kimseye Fatiha suresini okumaya başladı, o kimse hemen iyileşti. Resulüllah (s.a.s.)’a gelince durumu kendisine anlattık. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s.): “Fatiha Sure’sinin (hastalıklara okunabileceği) bir

⁹³ Tirmizî, “Tıb” 2, nu. 2038; İbn Mâce, “Tıb” 1, nu. 3436; Atmaca, a.g.m., s.95.

⁹⁴ Ahmed, Müsned, c.VI, s.395, nu. 18482; Atmaca, a.g.m., s.95.

⁹⁵ Ahmed, a.g.e., c.VI, s.395, nu. 18483; Atmaca, a.g.m., s.95.

⁹⁶ İbn Mâce, “Tıb” 40, nu. 3532; Atmaca, a.g.m., s.95.

⁹⁷ Hâkim, Müstedrek, c.V, s.577, nu. 8281.

⁹⁸ İbn Mâce, “Tıb” 7, nu. 3450.

rukye olduğunu nereden bildin?” buyurdu. Bu yaptığımız işten dolayı bizi yasaklamadı ve şöyle buyurdu: “(Ondan) Yiyiniz, bana da hisse ayırınız!”⁹⁹

Sâm: Hadislerde bu tabir de bir hayli geçmektedir. Bu kelime ölüm anlamına gelmektedir. Her bir ölümün mutlaka insan sağlığını bitiren bir hastalıkla veya bir musîbetle meydana gelmesi göz ardı edilmemelidir: (Size Senâ ve Senûtu tavsiye ederim. O ikisinde, sâm hariç bütün hastalıklar için şifâ vardır”. Sâm, ölümdür”.¹⁰⁰ “Sâm (ölüm) hariç her derde şifâli olan üç şey vardır. Onlar Senâ, Senût’tur”.¹⁰¹ “Senâ, Senût’ta, sâm (ölüm) hariç her derde (dâu) şifâ vardır. Ya Resûlellâh “sâm” ne demek? diye sordular. O da “el-mevt” (ölüm) dedi”.¹⁰²

“Çörek otunda, sam hariç her hastalık (dau) için şifa vardır. Sam, mevt (ölüm) demektir.”¹⁰³

Musab (Musibete maruz kalmış kişi anlamındadır): Ebu Sa’id el-Hudri’den nakledilerek şöyle denilmektedir ki: Resulüllah (s.a.s.)’ın ashabından bazı kimseler bir seferde idiler ve Arap mahallelerinden bir yere uğrayarak onlardan kendilerini misafir etmelerini istediler. Fakat onlar misafir etmediler. Ama bedeviler: İçinizde rukyeci var mı? Çünkü mahallenin ağasını zehirli böcek soktu veya musibet arız oldu (لديع أو مصاب) deyince, içlerinden bir adam: Evet! cevabını verdi ve hastaya vararak ona Fatiha ile rukye yaptı. Akabinde adam iyileşti. Bu zata bir sürü koyun verdiler. Fakat o koyunları kabul etmek istemedi ve bu meseleyi Peygamber (s.a.s.)’e anlatayım da, ondan sonra bakarız, dedi. Muteakiben Peygamber (s.a.s.)’e gelerek bunu anlattılar: O sahabi de: “Ya Resulellah! Vallahi Fatiha’dan başka bir şeyle rukye yapmadım”, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) gülümseyerek: “Onun rukye olduğunu nereden bildin? dedi ve ekledi: koyunları alın, bana da sizinle beraber bir hisse ayırın”¹⁰⁴ buyurmuşlar.¹⁰⁵

Telef: Ferve b. Museyk el-Murâdî Hz. Peygamber (s.a.s.)’e dert yanarak; Yâ Resûlellâh, bizim yakınımızda bir belde var, oraya arz-ı ebyân denilir. Orası bizim ziraat ve otlak yerimizdir. Ama orası vebâlıdır veya vebâsı şiddetlidir, dedi. Resûlüllâh (s.a.s)

⁹⁹ Tirmizî, “Tıb” 20, nu. 2064; Atmaca, a.g.m., s.94.

¹⁰⁰ Kenzû’l-‘Ummâl, c.X, nu. 28267, 28271; İbn Mâce, “Tıb” 9, nu. 3457; Hâkim, Müstedrek, “Tıb”, nu. 7519; Atmaca, a.g.m., s.94.

¹⁰¹ Kenzû’l-‘Ummâl, c.X, nu. 28269-28270.

¹⁰² Mecme‘u’z-Zevâid, c.V, s.84.

¹⁰³ Müslim, “Selâm” 61, nu. 87; Tirmizî, “Tıb” 22, nu. 2070.

¹⁰⁴ Müslim, “Selâm” 48, nu. 62.

¹⁰⁵ Atmaca, Hadislerde Hastalık ve Sağlık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar, s.94.

da ona; “orayı terk et; helâk (telef), karışık veya hastalığın nüksettiği yerden olur.¹⁰⁶ Hadisi Ahmed b. Hanbel de nakletmiştir. Telef, helâk anlamındadır. Karaf, hastalığın sirâyet veya nüksetme durumudur. Bu bulaşıcılıktan farklıdır.¹⁰⁷

Mübtela: (belaya maruz kalmış olmak). “İmran b. Husayn’ın bildirdiğine göre Resulüllah (s.a.s) yarayı dağlamayı yasakladı. Mübtela olduk (hastalandık) ve dağlama yaptırdık ama ne şifa bulduk (iflah olduk) ne de hastalıktan kurtulduk (necah bulduk)”.¹⁰⁸

Yukarıda zikrettiğimiz kavramlardan da gördüğümüz üzere hadis eserlerinde hastalıkla ilgili maraz dışında bir çok kelime zikredilmektedir. Farklı ortamlarda kullanılmış olsa da genel olarak hepsi hemen hemen aynı anlamı taşımaktadırlar.

¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Tıb” 24, nu. 3923; İbnü’l-Esîr, Câmi’u’l-usûl, c.VII, nr. 5736; Kenzü’l-‘Ummâl, c.X, nu. 28454; Atmaca, a.g.m., s.94.

¹⁰⁷ Kenzü’l-‘Ummâl, c.X, nu. 28454, muhakkikin açıklaması; Atmaca, a.g.m., s.94.

¹⁰⁸ Tirmizî, “Tıb” 10, nu. 2049; Atmaca, a.g.m., s.96.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA MARAZ KAVRAMI VE KULLANIM ŞEKİLLERİ

1. KUR'ÂN LÜGATLERİNDE M-R-Z KÖKÜ VE MÜŞTAKLARI

M-r-z (م – ر – ض) kökü ve türevlerinin anlam örgüsünün sağlıklı bir şekilde tespit edilebilmesi için Kur'ân sözlüklerinde bu kökten türemiş olan kelimelerin hangi anlamları içerdiklerinin de ele alınması gerekmektedir. M-r-z kökü ve müştakları Kur'ân ilimlerinden “el-eşbâh ve'n-nezâir” veya “el-vücûh ve'n-nezâir” kapsamına girmektedir. Kur'ân lügatleri ifadesiyle kastettiğimiz eserler ise hem bu tarz eserler hem de Kur'ân ilimlerinden “Garîbu'l-Kur'ân” kapsamına giren eserlerdir. Bu tarz eserlerden bazılarını inceleyip m-r-z kökü ile müştaklarının değişik manalarını ve bu konudaki değerlendirmeleri aktarmaya gayret edeceğiz. el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-'Azîm isimli eserin sahibi Mukâtil b. Süleymân'a göre m-r-z kökünden mastar olan maraz sözcüğü Kur'ân'da dört farklı manaya gelmektedir ve aşağıdaki gibidir:

1.1. Şek: M-r-z kökü ve müştakları bazı ayet-i kerimelerde “şüphe, şek” gibi anlamlara gelmektedir. “Onların kalplerinde bir maraz vardır. Allah da onların marazını artırmıştır”¹⁰⁹, “Kalplerinde maraz olanların ise pisliklerine pislik katmıştır; onlar kâfir olarak ölmüşlerdir”¹¹⁰ ve “Hükümü açık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince, kalplerinde maraz olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. Onlara yakışan da budur!”¹¹¹ âyetlerinde geçen maraz sözcüğünün “şek, şüphe” manasında olduğu belirtilmektedir.

1.2. Fücür: Kur'ân'da yer aldığı bağlama göre maraz kelimesi “aşırı günahkârlık, fücûr, sapıklık” gibi manalara da gelmektedir. “Ey Peygamberin hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takva ile korunacaksınız, konuşurken kırıtmayın da kalbinde bir maraz bulunan kimse tamaha düşmesin. Güzel ve dosdoğru söz söyleyin”¹¹² ve “Andolsun ki, eğer münafıklar, kalplerinde maraz bulunanlar ve

¹⁰⁹ Kur'ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

¹¹⁰ Kur'ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125.

¹¹¹ Kur'ân, 47. Muhammed Sûresi, Âyet 20.

¹¹² Kur'ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

Medine’de dedikodu yapanlar bu yaptıklarından vazgeçmezlerse, mutlaka seni onlara musallat ederiz. Sonra seninle orada az bir zamandan fazla komşu kalamazlar”¹¹³ âyetlerinde zikredilen maraz kelimesi bu manaya gelmektedir.

Maraz kelimesi, bu anlamıyla (fücür manasında), Kur’an-ı Kerim’de başka yerde kullanılmamıştır.¹¹⁴

1.3. Yara: M-r-z kökünden merîz ve çoğulu merzâ sözcüklerinin Kur’ân’da bazı âyet-i kerimelerde “yaralanan, yara, yaralı” manasını ihtiva ettiği de görülmektedir. Mâide sûresindeki¹¹⁵ *وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ* şeklinde başlayan ve “Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince veya cinsî münasebette bulunup, su da bulamazsanız o zaman tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin”¹¹⁶ âyet-i kerimelerde zikredilen merzâ sözcüğü cerhâ yani yaralılar demektir.

1.4. Hastalık: Kur’ân’daki maraz kelimesi yer aldığı bağlama göre “herhangi bir hastalık, bütün hastalıklar, cins olarak hastalık” anlamını ihtiva ettiği de görülmektedir. Bu bağlamda “Sizden kim hasta olursa”¹¹⁷, “Ne zayıflara, ne hastalara, ne de verecek bir şey bulamayanlara bir günah yoktur”¹¹⁸ ve “Hastaya bir günah yoktur”¹¹⁹ âyet-i kerimelerinde geçen merîz ve çoğulu merzâ kerimleri “cins olarak hastalık, herhangi bir hastalık, acılar, sızılar, bütün hastalıklar” manalarına gelmektedir.¹²⁰

Ragıb el-İsfahani’ye göre مرض kelimesi, insana has olan düzenden çıkış demektir.¹²¹ Bu da iki çeşittir:

Birincisi: Yüce Allah’ın عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ Hastaya da bir sorumluluk yoktur¹²² âyetinde buyurduğu bedenle ilgili hastalıktır.¹²³

¹¹³ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

¹¹⁴ Mukâtil, b. Süleymân. el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim, (thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte), Kur’ân Terimleri Sözlüğü, çev., M. Beşir Eryarsoy. İşâret Yay. İstanbul. s.125.

¹¹⁵ Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 6.

¹¹⁶ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

¹¹⁷ Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 184.

¹¹⁸ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 91.

¹¹⁹ Kur’ân, 24. Nûr Sûresi, Âyet 61; Kur’ân, 48. Fetih Sûresi, Âyet 17.

¹²⁰ Mukâtil, Ebu’l-Hasen b. Süleymân, el-Belhî. (2006). el-Vücûh ve’n-Nezâir fi’l-Ku’âni’l-Azîm. thk. Hâtîm Sâlih ez-Zâmin. Merkezu Cum’ati’l-Mâcid li’s-Sekâfeti ve’t-Turâs, Bağdat, ss. 28-29.

¹²¹ el-İsfahânî, Râğıb. Müfredât Kur’ân İstilâhları Sözlüğü. çev. Abdalbâki Güneş, Mehmet Yolcu. Çıra Yay. İstanbul. s.602.

¹²² Kur’ân, 24. Nûr Sûresi. Âyet 61.

¹²³ İsfahânî, Müfredât, s.603.

İkincisi: Cehalet, korkaklık, cimrilik, ikiyüzlülük ve diğer ahlaki rezillikler demektir.¹²⁴

Yüce Allah şöyle buyurur: *Kalplerinde hastalık vardı, Allah hastalıklarını artırmıştır,*¹²⁵ *Kalplerinde hastalık mı var, yoksa şüphelenmişler midir,*¹²⁶ *Kalplerinde hastalık olanların ise pisliklerine pislik katmıştır.*¹²⁷

Burada anlatılan mana şu ayette anlatılan gibidir: *وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا* *Ant olsun ki, sana Rabbinden indirilen sözler onların çoğunun azgınlığını ve inkarını artıracaktır.*¹²⁸ Hastalığın vücudu tam olarak hareket etmesine engel olduğu gibi küfür ve nifakta erdemlere ulaşmaya engel teşkil etmektedir veya şu ayet-i kerimede açıklanan: *وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ* *Asıl hayat ahiret yurdundaki hayattır; keşke bilseler.*¹²⁹ Ahiret hayatını elde etmeye engel olduğu veya hasta vücudun zararlı şeylere meyiletmesi gibi nefis bunlarla sapkın inanışlara yöneldiği için hastalığa benzetilmişlerdir.¹³⁰

Yine bu kötü huyların hastalığa benzetilmesinden dolayı: *دَوِيَّ صَدْرُ ، وَ نَغَلَ قَلْبُهُ* falanın göğsünde ses yankılandı, kalbi kin doldu denmiştir.¹³¹ Yani kalbi kin hastalığına yakalandı denmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) cimrilüğün ne denli bir hastalık olduğuna dikkat çekerek şöyle buyurur: *وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ؟* Cimrilikten daha beter bir hastalık var mıdır?¹³²

Güneş, kendisine engel olan bir arızadan dolayı aydınlatmadığında *مَرِيضَةٌ شَمْسٌ* hasta bir güneş denilir. *أَمْرَضَ فُلَانٌ فِي قَوْلِهِ* deyimi, falanca kişi sözünde tarizde bulundu, birilerine göndermede bulundu demektir.¹³³ Yani burada birisinin gıyabında konuşulması anlatılmaktadır.

¹²⁴ İsfahânî, a.g.e., s.603.

¹²⁵ Kur'an, 2. Bakara Sûresi. Âyet 10.

¹²⁶ Kur'an, 24. Nûr Sûresi. Âyet 50.

¹²⁷ Kur'an, 9. Tevbe Sûresi. Âyet 125.

¹²⁸ Kur'an, 5. Mâide Sûresi. Âyet 64.

¹²⁹ Kur'an, 29. Ankebût Sûresi. Âyet 64.

¹³⁰ İsfahânî, Müfredât, s.603.

¹³¹ İsfahânî, a.g.e., s.603.

¹³² İsfahânî, a.g.e., s.603.

¹³³ İsfahânî, a.g.e., ss.603-604.

Genel olarak bakıldığında Kur’ân lügatlerinde geçen maraz ve merîz kelimelerine ilişkin anlamların bazıları başka sözlüklerde zikredilen anlamlarla aynıdır. Fakat “fücûr” ve “zina” gibi genel lügatlerde zikredilmeyen manaları da ihtiva etmektedir. Kur’ân sözlüklerinde geçen maraz mastarına ilişkin anlamlar maraz kelimesinin hakiki anlamıyla tıpa tıp aynı olmasa da, bu eserlerde zikredilen manalar tefsir eserlerindeki açıklamalardan çıkartıldığı, dolayısıyla da maraz kelimesi zikredilen âyetlerin nüzul sebeplerini, ortam ve zamanını dikkate alarak daha geniş bir yaklaşımdan hareket edildiği için, bu manaların tefsiri bir anlamlandırma niteliği taşıdıkları söylenebilir.

2. KUR’ÂN’DA MERÎZ VE MARAZ KELİMELEİ İLE İLİŞKİLİ KELİMELEİ

Kur’ân’da maraz kelimesiyle mana bakımından ilişkili olan başka kelimelerin de olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu maraz, merîz ve onun çoğulu olan merzâ kelimeleri ile alakalı olan diğer kelimeleri tesbit ederek aralarındaki münasebeti ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Merîz ve Sakîm İlişkisi

Genel lügatlerde “hasta” manasına gelen sakîm sözcüğü Kur’ân-ı Kerim’de sadece iki yerde geçmektedir.¹³⁴ “(İbrâhîm) babasına ve kavmine şöyle demişti: “Siz nelere tapıyorsunuz?” “Allah’tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?” “O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?” Derken yıldızlara bir baktı da: “Ben gerçekten hastayım” dedi. O zaman arkalarını dönerek onu bırakıp gittiler.”¹³⁵ Müfessirler ayette geçen sakîm kelimesine değişik manalar vermişlerdir. Ayetteki sakîm kelimesi Katâde’ye göre “zayıf” demektir.¹³⁶ Süfyânü’s-Sevrî’nin söylediğine göre tâun

¹³⁴ Kur’ân, 37. Sâffât Sûresi, Âyet 89, 145.

¹³⁵ Kur’ân, 37. Sâffât Sûresi, Âyet 85-89.

¹³⁶ İbn Kesîr, İmâdu’d-Dîn Ebu’l-Fidâ İsmâil ed-Dimeşkî, (2000). Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed. Mektebetu’l-Evlâd eş-Şeyh li’t-Turâs, Kâhire, c.XII, s.33.

hastalığına yakalanmış kişi demektir. Onlar tâuna yakalanmış olan kimseden kaçarlardı. Hz. İbrâhîm (a.s.) onlardan uzak kalmak için bu sözü kullanmıştır.¹³⁷

İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiştir: Hz. İbrâhîm (a.s.) onların ilahlarının bulunduğu evde iken ona çık, dediler. O, “doğrusu ben tâuna yakalandım dedi.” Tâun korkusuyla onu bırakıp gittiler.¹³⁸ İbn Abbâs’tan gelen başka bir rivayette ise de âyet-i kerimede sakîm kelimesi merîz “hasta” manasındadır.¹³⁹

Bazılarına göre: İbrâhîm (a.s.)’in, “*Doğrusu ben hastayım*” demesi geleceğe nispet edilmiştir ki burada “ölüm hastalığı” kastedilmiştir.¹⁴⁰ Dahhâk’a göre: “Ben hastayım” lafzı “ben ölüm hastalığına yakalanacağım” demektir. Zira ölüm saati yaklaşmış olan kimse çoğunlukla önce hastalanır, daha sonra ölür. Bu ifade dolaylı bir izahtır.¹⁴¹ Dahhâk’tan gelen bir diğer rivayette ise sakîm kelimesi “tâuna yakalanmış”¹⁴² demektir. Mukâtil b. Süleyman da sakîm sözcüğünün “acı, ızdırap çeken” anlamında olduğunu belirtmiştir.¹⁴³

Hz. İbrâhîm (a.s.) “*Doğrusu ben hastayım*” ifadesiyle şunu demek istediği nakledilmiştir: Aslında sizin Allahu Teala’ya değil de onun dışındaki putlara tapmanızdan dolayı “kalbim rahatsızdır”.¹⁴⁴

Ragıb el-İsfahânî’ye göre bu âyet ya kinayeli bir ifadedir veya geçmişte yaşanmış veya gelecekte olacak bir hastalığa ya da hâlihazırdaki bir hastalığa işaretir. Çünkü kişi kendisine ulaşacak olan hastalığı hissetmez. Haliyle o hastalıktan hali olamaz. Bir yerde bir endişe var ise orası hakkında “mekânün sakîm” denmesi de bu anlamdadır.¹⁴⁵

¹³⁷ İbn Kesîr, a.g.e., c.XII, s.34; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.424.

¹³⁸ İbn Kesîr, a.g.e., c.XII, s.34; Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. (2001). Câmi’u’l-Beyân an Te’vîl-i Âyi’l-Kur’ân, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kâhire, c.XIX, s.566.

¹³⁹ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.424.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm, c.XII, s.35; Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c.XIX, s.569.

¹⁴¹ Dahhâk, İbn Müzâhim. (1999). Tefsîru’d-Dahhâk. thk. Muhammed Şükrî Ahmed ez-Zâviyetî. Dâru’s-Selâm li’t-Tibâ’ati ve’n-Neşr ve’t-Tezî’ ve’t-Terceme, Kâhire, c.II, s.706; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. (2006). el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’ân, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî. Müessesetü’r-Risâle, Beyrût-Lübân, c.XVIII, s.52; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. (2007). Fethu’l-Kadîr el-Câmi’ beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min İlmi’t-Tefsîr, thk. Seyyid İbrâhîm. Dâru’l-Hadîs, Kâhire, c.IV, s.478.

¹⁴² Dahhâk, Tefsîru’d-Dahhâk, c.II, s.706; Nehhâs, Ebû Ca’fer. (1998). Me’âni’l-Kur’ânî’l-Kerîm, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Merkezu İhyâi’t-Turâsî’l-İslâmî, Mekke, c.VI, s.41.

¹⁴³ Mukâtil, Ebu’l-Hasen b. Süleyman, el-Belhi. (2003). Tefsîru Mukâtil b. Süleyman. thk. Ahmed Ferid., Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, c.III, s.102.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm, c.XII, s.35; İbnü’l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu’l-Ferec Abdurrahmân. (2002). Zâdu’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr. Dâru İbn Hazm, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrût-Lübân, s.1190.

¹⁴⁵ İsfahânî, Müfredât, c.I, s.310.

Sakîm kelimesi Kur'an-ı Kerim'de Yûnus (a.s.)'dan söz edilirken de kullanılmıştır.

“Sonunda sakîm bir vaziyette onu ıssız ve çorak bir sahile çıkarttık.”¹⁴⁶ Kur'an-ı Kerim'de ikinci defa zikredilen ve Hz. Yûnus (a.s.)'ın yunus balığının karnından çıkarılarak kurtarıldığından söz eden bu âyetteki sakîm sözcüğüne müfessirler “hasta”¹⁴⁷ “zayıf”¹⁴⁸, “bedenen zayıf”¹⁴⁹, gibi manalar vermişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de merîz ve çoğulu merzâ ile sakîm kelimeleri arasında kıyaslama yaptığımızda şu neticeye varabiliriz:

Nisâ sûresi 43. ayet, Mâide sûresi 6. ayet, Tevbe sûresi 91. ayet ve Bakara suresi 184. âyetlerde geçen ve müfessirlerin siyak ve sibakına göre “yaralanmış veya çiçek hastalığına yakalanmış ya da vücudunda iltihaplı yara çıkmış kişi”, “kör”, “topal”, “ihtiyar”, “cins olarak hastalık, herhangi bir hastalık, bütün hastalıklar” vb. gibi manaları verdikleri merîz ve çoğulu olan merzâ'nın anlamları Sâffât sûresi 89. ayet ve aynı sûrenin 145. âyetinde “tâunlu hasta”, “ölüm hastalığına yakalanmış”, “kalbi rahatsız” gibi anlamlarını yükledikleri sekîm sözcüğünün anlam örgüsüyle paralellik arz etmektedir.¹⁵⁰

2.2. Maraz ve Şifâ İlişkisi

Yukarıda genel lügatlerde manalarını tespit ettiğimiz ş-f-y kökünden türemiş olan şifâ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de müştaklarıyla beraber toplam altı yerde geçmektedir.¹⁵¹ Dört yerde şifâun formunda mastar haliyle geçmektedir.¹⁵² Bu mastardan sülâsî mücerred 2. baktan yeşfî- yeşfîni olarak iki defa zikredilmektedir.¹⁵³ Bu bağlamda Şuarâ sûresi 80. âyette fiil formuyla *وَ إِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِي* “Hastalandığım zaman bana şifâ veren

¹⁴⁶ Kur'an, 37. Sâffât Sûresi, Âyet 145.

¹⁴⁷ Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. (1993). Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-Ulûm. thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût-Lübnân, c.III, s.125; İbnü'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, s.1197.

¹⁴⁸ Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar. (1997). Tefsîru'l-Kur'an. thk. Yâsir b. İbrâhîm, Ganîm b. Abbâs. Dâru'l-Vatan, Riyâd, c.IV, s.416.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm, c.XII, s.58.

¹⁵⁰ Özdemir, Semantik ve Analitik Açıdan Kur'an'da “Maraz” ve Türevleri, s.69.

¹⁵¹ Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuâd. (1990). el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ânî'l-Kerîm. Çağrı Yay. İstanbul, s.385.

¹⁵² Kur'an, 10. Yûnus Sûresi, Âyet 57; Kur'an, 16. Nahl Sûresi, Âyet 69; Kur'an, 17. İsrâ Sûresi, Âyet 82; Kur'an, 41. Fussilet Sûresi, Âyet 44.

¹⁵³ Kur'an, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 14; Kur'an, 26. Şuarâ Sûresi, Âyet 80.

O'dur"¹⁵⁴ şeklinde geçmektedir. Bu âyet-i kerimede Hz. İbrâhîm (a.s.), şöyle demek istemektedir: "her türlü hastalığa yakalandığım zaman bana şifâ vermeye, beni iyileştirip sağlığıma kavuşturmaya Allahu Tealadan başka kimsenin gücü yetmez. Çünkü şifaya götürecek sebepleri yaratan yalnız O'dur".¹⁵⁵ Şifâ masterından yeşfini muzarî fiilinin aslı yeşfini'dir ve "sağlığına kavuşturmak, iyileştirmek" manasında kullanılmaktadır. Yeşfini fiili ile zıt anlamlılık ilişkisi içerisindeki meriztu fiili ise anlaşılıyor ki "herhangi bir hastalığa yakalanmak" manasındadır. Taberî meriztu fiilini izah ederken eş anlamlısı olan ve bedenlen hasta olmak anlamına gelen sekime kelimesini kullanmıştır yeşfiniFakat ¹⁵⁶ sözcüğünü ise genel lügatlerde "hastalıktan kurtulmak" anlamını ifade eden if'âl vezninden ve el-bur'u masterından muzari formunda "iyileştirmek, hastalıktan kurtarmak"¹⁵⁷ anlamındaki yubriu fiili cezaya laik olan bir kimseyi" sözlüklerde ¹⁵⁸ cezalandırmaktan vazgeçmek, affetmek, bağışlamak" gibi manalara gelen mufâ'ale vezninden ve el-afvu¹⁵⁹ masterından "iyileştirmek, bela ve hastalıktan kurtarmak"¹⁶⁰ anlamını veren muzari formundaki yu'âfi¹⁶¹ fiiliyle açıklamaktadır.¹⁶²

"Onların karınlarından çeşitli renklerde bir bal çıkar ki, onda insanlar için şifâ vardır."¹⁶³ mealindeki âyet-i kerimede bal arısının karnından çeşitli renklerde çıkan balda insan bedeninde meydana gelen hastalıklara karşı şifâ olduğundan bahsedilmektedir. Âyet-i kerimede şifâ kelimesi bir kısım hastalıklar, acılar ve sızılar karşı şifadır ve "iyileştirme, tedavi etme, devâ" anlamlarını içermektedir.¹⁶⁴

Kur'ân-ı Kerim'de merîz ve merzâ ile şifâ kelimeleri arasında karşılaştırma yaptığımızda şu neticeye varabiliriz:

a-Müfessirlerin Şuarâ sûresi 80. âyet-i kerimede "sağlığına kavuşturmak" gibi mana yükledikleri şifâ masterından muzarî fiil formunda yeşfini ve Nahl sûresi 69. âyet-

¹⁵⁴ Kur'ân, 26. Şuarâ Sûresi, Âyet 80.

¹⁵⁵ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, c.X, s.351; Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn. (1957). Tefsîru'l-Kâsimî: Mehâsinu't-Te'vîl. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, (y.y.) c.XIII, s.4622.

¹⁵⁶ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, c.XVII, s.592.

¹⁵⁷ Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, "maraz", c.XV, s.269.

¹⁵⁸ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, c.XVII, s.592.

¹⁵⁹ Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, "maraz", c.XXXIX, s.67.

¹⁶⁰ Zebîdî, a.g.e., "maraz", c.XXXIX, s.73; Cevherî, es-Sihâh, "maraz", c.VI, s.2632; İbn Fâris, Makâyîsu'l-Luga, "maraz", c.IV, s.57.

¹⁶¹ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, c.XVII, s.592.

¹⁶² Özdemir, Semantik ve Analitik Açından Kur'ân'da "Maraz" ve Türevleri, s.69.

¹⁶³ Kur'ân, 16. Nahl Sûresi, Âyet 69.

¹⁶⁴ Mukâtil, Tefsîr. c.II, s.229; Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. (1983). Me'âni'l-Kur'ân, Âlimü'l-Kütüb, Beyrût, c.III, s.109.

i kerimede “iyileştirme, tedavi etme, devâ” gibi anlamlar verdikleri şifâ kelimesi ile Nisâ sûresi 43. ayet, Mâide sûresi 6. ayet, Tevbe sûresi 91. ayet ve Bakara sûresi 184. âyetlerde geçen ve müfessirlerin “bir yeri yaralanan veya kendisinde iltihaplı yara meydana gelen kimse”, “cins olarak hastalık, herhangi bir hastalık, bütün hastalıklar” gibi manalar yükledikleri merîz ve çoğulu merzâ sözcüklerinin anlamları içerisinde semantik yönden zıt anlamlılık ilişkisi bulunmaktadır.¹⁶⁵

«Hastalandığımda O şifâ verir bana» âyetinde her ne kadar hastalık, Allah'ın takdiri, kazası ve yaratmasından ise de; Hz. İbrahim, hastalığı kendine isnâd etmiştir. Burada hastalığı kendine nisbet etmesi edeb bakımındandır. Nitekim Allah Teâlâ namaz kılana şöyle demesini emretmektedir: «Bizi dosdoğru yola ilet. Nimete erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil»¹⁶⁶. Burada nimet verme Allah: Teâlâ'ya isnâd edilmiş; gazabın ise edeb yönüyle faili (öznesi) hafz edilmiştir. Aynı şekilde, sapıklık ta kullara nisbet edilmiştir. Nitekim cinler: «Doğrusu biz bilmiyoruz, yeryüzünde olanlara kötülük mü murâd olunmuştur, yoksa Rabları onlara iyilik mi dilemiştir?»¹⁶⁷ demişlerdir. Hz. İbrâhîm de şöyle diyor: «Hastalandığımda O şifâ verir bana» Bir hastalığa düştüğüm zaman bana şifâ vermeye O'ndan başka hiç kimsenin gücü yetmez. Zîrâ şifâyâ ulaştıran sebepleri takdîr buyuran O'dur.¹⁶⁸

«Karnılarından insanlara şifâ olan muhtelif renklerde bir içecek çıkar.» Yâni bal. Onda insanlar için şifâ vardır. Balgam ve hastalıklarda olduğu gibi, ya bal doğrudan doğruya şifâdır veya diğer hastalıklarda olduğu gibi, başka yiyeceklerle birlikte şifâdır. Çünkü içinde bal bulunmayan macun çok azdır. «Şifâdır,» derken kelimenin nekre olarak kullanılması, bir kısmının böyle olduğunu işâret etmektedir. Ta'zîm için olması da caizdir. Nitekim Katâde der ki: Adamın biri Hz. Peygambere geldi ve dedi ki: Kardeşim karnının ağrıdığından dertleniyor, Hz. Peygamber; ona bal içir, dedi. Adam gitti, sonra döndü ve dedi ki: Bal içirdim ama yaramadı. Hz. Peygamber; git ve ona bal içir, dedi. Çünkü Allah doğru söyler, senin kardeşinin karnı yalan söyler. Adam gitti, bal içirdi ve Allah şifâsını verdi de adam iyileşti.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Özdemir, Semantik ve Analitik Açıdan Kur'an'da “Maraz” ve Türevleri, s.70.

¹⁶⁶ Kur'an, 1. Fâtîha Sûresi, Âyet 5-7.

¹⁶⁷ Kur'an, 72. Cin Sûresi, Âyet 10.

¹⁶⁸ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, s. 1750

¹⁶⁹ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, s. 2184.

Allah Teâlâ : «Eğer hasta veya yolculukta iseniz, yahut herhangi biriniz heladan gelirse veya kadınlara yaklaşıp da su bulamazsanız pâk bir toprağa teyemmüm edin» buyuruyor. Âyette zikredilen hastalık; teyemmümü mübâh kılan hastalıktır. Bu da kendisiyle birlikte su kullanıldığı takdirde bir organın kaybedilmesi, özürlü kalması ya da iyileşmesinin uzamasından korkulan türden hastalıktır. Âyetin umûmî olmasına dayanarak; mücerred hastalanmakla teyemmümün caiz olduğunu söyleyen âlimler de vardır. İbn Ebu Hatim der ki: Bize babamın... Mücâhid'den naklettiğine göre; o «Eğer hasta iseniz...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu âyet ansârdan birisi hakkında nazil oldu. Hasta olmuştu ve kalkıp abdest alamıyordu. Kendisine abdest almasına yardım edecek bir hizmetçisi de yoktu. Rasûlullah (s.a.s.)'a gelerek durumunu anlattı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîs mürsel bir hadîstir.¹⁷⁰

Allah Teâlâ, savaştan geri kalıp oturanlardan bu durumlarından dolayı günâh kazanmayan özür sahihlerini beyân ediyor. Önce bunlardan özrü kendisinden ayrı olmayanları zikrediyor ki bunlar; birlikte savaş ve cihâda güç yetirilemeyecek olan (yaratılıştaki) körlük, aksaklık, topallık ve benzeri zaaflardır. Daha sonra bir hastalık sebebiyle bedenine bir eksiklik, bir zayıflık arız olanlar zikrediliyor ki bunlar da kişiyi Allah yolunda cihâda çıkmaktan alıkoymuştur. Veya bu zayıflık, harbe hazırlığa güç yetiremeyeceği fakirliği sebebiyle olmuştur. İşte bunlar; oturmaları halinde ihlâslı olur, insanların kötü sözlerle morallerini bozmaz, onları savaştan ve Allah yolunda cihâddan caydır-mazlarsa onlara bir günâh yoktur.¹⁷¹

Allah Teâlâ, «Sizden kim hasta veya seferde olursa, tutmadığı günler sayısınca, diğer günlerde. Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye verir» Hasta ve misafir; hastalık ve sefer halinde oruç tutmaz. Çünkü bu iki durum da sahihleri için meşakkatlidir. Oruçlarını bozarlar ve sayısınca başka günde oruç tutarlar. Mukîm ve sağlıklı olup da oruç tutabilen kişi; oruç tutmakla yemek arasında muhayyerdir. İster yer, ister bozar ve her güne karşılık bir miskîn doyurur. Eğer bir miskinden fazlasını doyuracak olursa, bu kendisi için daha hayırlıdır. Oruç tutacak olursa bu miskîn doyurmaktan daha efedirdir. İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Mücâhid, Tâvûs, Mukâtil İbn Hayyân ve selef-i sâlihinden başkaları böyle demişlerdir. Bunun için Allah Teâlâ «Gücü yetmeyenler de bir yoksul

¹⁷⁰ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, s. 579.

¹⁷¹ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, s. 910

doyumu, fide verir. Bununla beraber kim gönüllü olarak iyilik yaparsa bu kendisi için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız, bilerseniz sizin için daha hayırlıdır» buyuruyor.¹⁷²

b- Şuarâ sûresi 80. ayet ve Nahl sûresi 69. âyetlerdeki şifâ kelimesinin az önce anılmış bulunan anlamları ile Sâffât sûresi “89. ayet ve 145. âyet-i kerimelerde “zayıf”, “tâunlu hasta”, “ölüm hastalığına yakalanmış”, “acı, ızdırap çeken”, “kalbi rahatsız”, “bedenen zayıf” gibi anlamları içeren sekîm (سَقِيمٌ) kelimesinin manaları arasında da semantik açıdan zıt anlamlılık ilişkisi vardır.¹⁷³

«Doğrusu ben rahatsızım», dedi. Kavmi bayram yerine gittikleri zaman şehirde kalabilmek için Hz. İbrahim, kavmine rahatsız olduğunu söylemiştir. Kavminin bayrama gitmeleri vakti geldiğinde Hz. İbrahim, onların ilâhları ile yalnız kalarak onları kırmak istedi. Aslında gerçek olan bir söz söyledi onlara. Onlar da kendi tahminleri uyarınca onun gerçekten hasta olduğunu zannettiler. «Bunun üzerine arkalarını dönüp uzaklaştılar.» Katâde «Derken yıldızlara bir göz atarak baktı.» âyetinde der ki: Hz. İbrahim yıldızlara şöyle bir bakarak düşündü. Yani onları ne ile oyalayacağını düşünerek göğe atf-ı nazar eyledi ve: «Doğrusu ben rahatsızım, (zayıfım).» dedi. İbn Cerîr burada şu hadîsi rivayet ediyor: Bize Ebu Küreyb'in... Ebü Hüreyre'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuş: Şu üç yalanı dışında Hz. İbrahim (a.s.) hiç yalan söylememiştir: Bunlardan ikisi Allah'ın zâtı hakkındadır. Birinde «Ben rahatsızım» demişti. Bir başka keresinde de: «Belki şu büyükleri yapmıştır.» demişti. Üçüncü yalanı ise Sâre hakkında: «O, kız kardeşimdir.» demesidir. Bu hadîs Sahîh'lerde ve Sünen'lerde muhtelif kanallardan rivayetle tahrîc edilmiş bir hadîstir. Ancak bu, söyleyenin ayıplanacağı hakîkî yalan kabilinden değildir. Burada (hadîste) Hz. İbrahim'in bu sözlerine yalan adı verilmesi mecaz tarîkıyladır. Aslında Hz. İbrahim'in yaptığı şer'î ve dinî bir maksad için sözü üstü kapalı, kinayeli olarak söylemekten ibarettir. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur: Şüphesiz kinayeli konuşmada yalandan sakınma ve korunma vardır.¹⁷⁴

«Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık» İbn Abbâs ve bir başkası âyetteki kelimesini, üzerinde bitki ve bina olmayan bir yerle tefsir ederler. Buranın Dicle

¹⁷² İbn Kesir, Hadislerle Kur'an Tefsiri, s. 226.

¹⁷³ Özdemir, a.g.m., s.70.

¹⁷⁴ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm, s. 2028.

kenarında olduğu da, Yemen arazisinde olduğu da söylenmiştir. En doğrusunu Allah bilir. «Rahatsız bir halde iken Biz onu açıklık bir yere attık.» Burada onun rahatsızlığı ile, bedence zayıf olarak atıldığı kastedilmektedir. İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Üzerinde tüyleri olmayan kuş yavrusu gibi bir halde dışarı atılmıştı. Süddî ise onun, yeni doğmuş bir çocuk şeklinde balığın karnından dışarı atıldığını söyler. İbn Abbâs ve İbn Zeyd de böyle söylemektedir.¹⁷⁵

2.3. Maraz ve İbrâ' İlişkisi

Sözlüklerde “hastalıktan kurtulmak” anlamına gelen if'âl vezninden ve elbur'u mastarından “iyileştirmek, hastalıktan kurtarmak”¹⁷⁶ anlamına geldiğini zikrettiğimiz ebrae fiili Kur'ân-ı Kerim'de iki defa yer almakta¹⁷⁷, ikisi de muzarî olarak ubriu¹⁷⁸ ve tubriu¹⁷⁹ formunda karşımıza çıkmaktadır. Ubru ve tubriu fiillerinin geçtiği “*Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim*” ve “*Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun*” mealindeki âyet-i kerimelerin ikisi de Hz. İsa (a.s.)'nın Allahu Teala'nın izniyle doğuştan kör olanı ve ala hastalığı olan birini sağlığına kavuşturması mucizesinden söz edilmektedir. İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre âyet-i kerimde geçen el-ekmeh kelimesi anadan doğma kör şeklinde açıklanmıştır. Ebû Ubeyde de aynısını demiştir. Mücâhid kelimeye gündüzün gören, geceleyin göremeyen kimse anlamını vermektedir.¹⁸⁰

el-Ekmehu “doğuştan kör”; bir görüşe göre ise, göz çukuru hiç bulunmayan kimse demektir. Bu ümmet içerisinde, sadece müfessir âlimlerden Katâde b. Di'âme es-Sedûsî'nin bu tip bir kör olduğu söylenir. Rivayete göre; İsa (a.s.)'ın yanına, şifa bulmak için elli bin hastanın geldiği olurmuş. Gelebilenler gelir, gelemeyenlerin yanına da bizzat İsa (a.s.) gidermiş. Tedavisi ise sadece dua etmek şeklinde imiş. Bu dua ile tedavi esnasında, insanlar kendisinde bir ulûhiyet özelliği bulunduğu şeklinde yanlış bir kanaate varmasınlar diye sıklıkla “Allah'ın izni ile” ifadesini tekrar edermiş. Rivayete göre;

¹⁷⁵ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, s. 2037.

¹⁷⁶ Ezherî, Tehzîbu'l-Luga, “maraz”, c.XV, s.269.

¹⁷⁷ Abdu'l-Bâkî, el-Mu'cemu'l-Müfehres, s.116

¹⁷⁸ Kur'ân, 3. Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 49.

¹⁷⁹ Kur'ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 110.

¹⁸⁰ Özdemir, Semantik ve Analitik Açıdan Kur'ân'da “Maraz” ve Türevleri, s.71.

insanların gözü önünde Sâm b. Nûh'u diriltmiş, fakat onlar bunun bir sihir olduğunu söyleyip, "bize bir mucize göster" demişler; o da "Sen! Şunu, şunu yedin! Ve sen, kendin için şunları şunları stokluyorsun!" demiştir.¹⁸¹

Süddî, Katâde ve el-Hasen ekmeh sözcüğünün âmâ demek olduğunu belirtmişlerdir. Ayette geçen el-ebras kelimesi ise alaca tenlide görülen beyazlıktır. Bu iki hastalığın Allahu Teala'dan bir mucize olarak Hz. Îsâ (a.s.)'nın eliyle iyileştirildiğini anlatan ubriu fiilini müfessirler "şifa vermek, iyileştirmek, sağlığına kavuşturmak" manalarındaki eşfî ve sözlüklerde "iyileştirmek, sağlığına kavuşturmak" anlamını içeren usahhihu fiili ile açıklamaktadırlar.¹⁸²

Yüce Allah'ın: "*Anadan doğma körleri ve abraşı iyi edeceğim ve ölüleri dirilteceğim Allah'ın izniyle*" buyruğundaki "anadan doğma kör: el-ekmeh" kelimesi İbn Abbas'tan gelen rivayete göre anadan doğma kör olarak açıklanmıştır. Ebu Ubeyde de böyle demektedir. el-Ekmeh kör olarak doğan kimse demektir. Ebû Ubeyde, Ru'be'ye ait olan şu mısraı da zikreder:

"Ve o anadan doğma körün geri dönüşü gibi geri döndü."

İbn Fâris de der ki: Anadan kör doğana "ekmen" denildiği gibi; bu bazen sonradan da görülebilir. Şair Suveyd der ki:

"Ve iki gözü de kör oldu, tâ ki gözlerine ak düşünceye kadar."

Baras (abraşlık) ise bilinen bir hastalıktır ki, deride görülen beyazlıktır. el-Abraş ayın bir diğer adıdır. ise bilinen bir (zehirli keler) çeşididir. Çoğulu "ebâris" şeklinde gelir.¹⁸³

Kur'ân'da merîz ve çoğulu olan merzâ ile ubriu ve tubriu kelimelerini kıyasladığımızda şu sonuca varabiliriz:

a- Âl-i İmrân sûresi 49. ayet ve Mâide sûresi 110. âyetlerde "şifâ vermek, iyileştirmek, sağlığına kavuşturmak, hastalığı gidermek, hastalıktan kurtarmak" gibi manalar yüklenen ubriu ve tubriu fiili ile Nisâ sûresi 43. ayet, Mâide sûresi 6. ayet, Tevbe sûresi 91. ayet ve Bakara sûresi 184. âyetlerde geçen ve siyak ve sibakına göre "bir yeri kırılan", "yaralı, yaralanan", "kendisinde yara olan", "bir yeri yaralanan kimse", "çiçek

¹⁸¹ Zemahşerî, Keşşâf, s. 944.

¹⁸² Özdemir, a.g.m., s.71.

¹⁸³ İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, c. IV, s. 213.

hastalığına yakalanmış kimse”, “hasta”, “kör”, “topal”, “ihtiyar”, “çocuk”, “fakir” “cins olarak hastalık, herhangi bir hastalık, bütün hastalıklar” vb.gibi manalar verilen merîz ve çoğulu merzâ kelimelerinin anlamları içerisinde semantik açıdan zıt anlamlılık ilişkisi mevcuttur.¹⁸⁴

Mücahid, ayetteki el-ekmeh kelimesini gündüzün gören, geceleyin göremeyen kimsedir, der. İkrime, ışıktan gözleri kamaşan kişi demektir, der. Fakat sözlükte körlük anlamında, fiil şekillerinde kullanılışı şeklindedir.¹⁸⁵

b- Âl-i İmrân sûresi 49. ayet ve Mâide sûresi 110. âyetlerde geçen ubriu ve tubriu kelimelerinin manaları ile Sâffât sûresi 89. ayet ve 145. âyetlerinde “zayıf”, “tâunlu hasta”, “ölüm hastalığına yakalanmış”, “acı, ızdırap çeken”, “kalbi rahatsız”, “bedenen zayıf” gibi anlamlara gelen sekîm kelimesinin manaları arasında da semantik açıdan zıt yönlü bir mana ilişkisi mevcuttur.¹⁸⁶

"Ekmeh"te dört görüş vardır: Birincisi. O kör olarak doğandır, bunu Dahhak, İbn Abbas'tan, Said de Katade'den rivayet etmiştir. Yezidi, İbn Kuteybe ve Zeccac da böyle demişlerdir. İkincisi: O amadır, bunu İbn Cüreyc, İbn Abbas'tan, Mamer de Katade'den rivayet etmiştir. Hasen ile Süddi de böyle demişlerdir. Zeccac da Halil'den, ekmeh'in ama doğduğunu, gözlü doğup da sonradan kör olduğunu nakletmiştir. Üçüncüsü: O gözü iyi görmeyendir, bunu da İkrime demiştir. Dördüncüsü: O gündüz görüp gece görmeyendir, bunu da Mücahit ile Dahhak, demişlerdir.

Abras ise derisinde parlaklık, beyazlık alandır. İsa (a.s.) zamanında tıp ilmi ileri idi, onlara o türden mucize gösterdi. Ancak tıpta gözsüzü ve abraşı iyi etmek yoktu. Bu da onun doğruluğuna delildi. Vehb de şöyle demiştir: Bazen Hz. İsa'nın başına bir günde elli bin hasta toplanırdı, onları sadece dua ile tedavi ederdi. Müfessirler onun dört ölüyü dirilttiğini söylemişlerdir. İbn Abbas da şöyle demiştir: O dördün hepsi yaşadılar, çocukları oldu, ancak Sam bin Nuh yaşamadı.¹⁸⁷

c- Bir de Âl-i İmrân sûresi 49. ayet ve Mâide sûresi 110. âyetlerde zikredilen ubriu ve tubriu kelimelerinin manaları ile Şuarâ sûresi 80. âyette “iyileştirmek, sağlığına kavuşturmak, bela ve hastalıktan kurtarmak” gibi manalar yüklenen şifâ masterından

¹⁸⁴ Özdemir, a.g.m., s.72.

¹⁸⁵ Kurtûbî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, c. IV, s. 214.

¹⁸⁶ Özdemir, a.g.m., s.72.

¹⁸⁷ İbnü'l Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, c. I, s. 381.

muzarî fiil formunda yeşfîni ve Nahl sûresi 69. âyette “iyileştirme, tedavi etme, devâ” gibi anlamlara gelen şifâ kelimesi arasında ise eş anlamlılık ilişkisi bulunduğunu söyleyebiliriz.¹⁸⁸

Nahl suresi 69.ayette geçen ve "onu onda, ona, onun içine ve onun içinde" gibi anlamlara gelen "fihi" ifadesinde bulunan "hi" yani "O" zamiri "içecek" anlamına gelen "şarab" kelimesine mi yoksa Kuran'a mı işaret etmektedir? Bu konuda iki görüş vardır: Birinci görüşe göre, hadis terminolojisinde "sahih" diye nitelenen ve kabul gören Hz. Peygamber' in "bal hadisi" nde geçtiği gibi "o" zamiri burada da direkt olarak "bal şerbeti" ifadesini işaret etmektedir. Bu fikri savunanlar; İbni Mesud, İbni Abbas, Hasan, Katade ve İslam alimlerinden birçoğudur. Çünkü içecek kelimesi ayet içerisinde "değişik renklerde bir içecek çıkar ki," diye açıkça "içecek" olarak geçmekte ve cümle bakımından başlangıcı ve sonucu itibariyle de ayet bu anlama işaret etmektedir. A.yette "Kur'an" kelimesi ise geçmemektedir. Bu görüş sahih "bal şerbeti" hadisinde Peygamber Efendimizin -sallallahu aleyhi vesellem-' in "Allah doğru söylemiştir"⁵⁴³ ifadesinde de doğruluğunu açık şekilde bulmuştur.¹⁸⁹

Genel lügatlerdeki maraz ve müştaklarının farklı manaları ile Kur’ân-ı Kerim’de zikredilen anlamlarına baktığımızda kimi manaların lügatlerde zikredilmeyip Kur’ân-ı Kerim’de geçtiğine şahit olmaktayız. Örneğin maraz mastarı ve türevleri Kur’ân-ı Kerim’de “nifak, riyâ, küfür, fücûr (sapıklık, aşırı günahkârlık), zina, zina arzusu, şehvet” gibi genel lügatlerde zikredilmeyen manalar kazanmışlardır.

Genel lügatlerde zikredilmeyen manalar âyet-i kerimelerin siyak-sibakı, nüzul sebepleri, zaman ve mekân unsurları da göz önünde bulundurularak daha geniş bir yaklaşımdan hareket edilerek meydana gelmiş manalardır. Bu, maraz sözcüğünün sözlüklerdeki “insanın sıhhat sınırlarının dışına çıkmasına sebep olan her şey” diye ifade edilen asıl manasından çıkarak Kur’ân-ı Kerim’de mana genişlemesine uğradığını göstermektedir. Az önce saydığımız öğeleri dikkate almadan Kur’ân-ı Kerim’de zikredilen bir kelimeyi yalnızca sözlük manalarından yola çıkarak anlamlandırmak kişiyi yanılgıya düşürebilmektedir. Kur’ân-ı Kerim’i doğru bir şekilde anlayabilmek için

¹⁸⁸ Özdemir, a.g.m., s.72.

¹⁸⁹ el-Cevziyye, Bedâi’ut’-Tefsîr, s.504-505.

lafızların tarihi süreç içerisinde ne gibi anlam değişikliklerine uğradıklarını dikkate almak gerekmektedir.¹⁹⁰

3. NÜZUL ORTAMI AÇISINDAN MARAZ KAVRAMI

Kur'an-ı Kerim'de yer alan maraz kavramının daha açık bir şekilde anlaşılması için ayetlerin nazil olduğu dönem ve yer son derece önem arz etmektedir.

Maraz kavramının geçtiği ayet-i kerimelerde¹⁹¹ yalnızca kalplerinde hastalık bulunanlar ifadesi dokuz yerde¹⁹² zikredilip tek sınıftaki insandan bahsedilirken, diğer üç ayet-i kerimde ise¹⁹³ kalbinde hastalık bulunanlarla beraber münafıklar ifadesi de zikredilerek iki ayrı sınıftan bahsedilmektedir.

Fakat günümüzde bu ifadelerin ikisi de genel olarak münafıklar olarak anlaşılmaktadır.

3.1. Mekkî Surelerde “Kalbinde Hastalık (Maraz) Olanlar” İfadesi

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Mekke'de yaşayan bir kısım yahudiler müslümanlara cehennem bekçilerinin sayısını sormuşlar onlar da bunun cevabını bilmiyorlardı ve konuyu Hz. Peygamber (s.a.s.)'e anlatmışlardı. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) cehennem bekçilerinin sayısının on dokuz olduğunu söyleyince¹⁹⁴ yahudiler bu sayının kendi kaynaklarındaki rakamla örtüştüğünü anlamışlardı. Ebu Cehil ve diğer müşrikler “Biz o cehen nem bekçilerinin üstesinden geliriz ve oradan çıkarız” diyerek dalga geçmişlerdi.¹⁹⁵ Bahis konusu olan bu olay ayet-i kerimde “*Biz cehennemde bekçi olarak sırf melekleri görevlendirdik ve onların sayısını, [“Biz çok kalabalıqız; on dokuz meleğin haktan geliriz.” diye alay eden] o kâfirler/müşrikler için sınama vesilesi*

¹⁹⁰ Özdemir, a.g.m., s.72

¹⁹¹ Kur'an, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10; Kur'an, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52; Kur'an, 8. Enfâl Sûresi, Âyet 49; Kur'an 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125; Kur'an, 22. Hacc Sûresi, Âyet 53; Kur'an, 24. Nûr Sûresi, Âyet 50; Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 12, 32, 60; Kur'an, 47. Muhammed Sûresi, Âyet 20, 29; Kur'an, 74. Müddessir Sûresi, Âyet 31.

¹⁹² Kur'an, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10; Kur'an, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52; Kur'an, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125; Kur'an, 22. Hacc Sûresi, Âyet 53; Kur'an, 24. Nûr Sûresi, Âyet 50; Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32; Kur'an, 47. Muhammed Sûresi, Âyet 20, 29; Kur'an, 74. Müddessir Sûresi, Âyet 31.

¹⁹³ Kur'an, 8. Enfâl Sûresi, Âyet 49; Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 12, 60.

¹⁹⁴ Kur'an, 74. Müddessir Sûresi, Âyet 30.

¹⁹⁵ Mukâtil, Tefsîr. c.III, s.417-418; İbn Kesîr, Tefsîru Kur'ani'l-Azîm, c.XIV, s.183-185.

kıldık ki bu sayede, geçmişte vahye mazhar kılınanların [Yahudilerin] bilgileri sağlamlaşır, müminlerinde imanları artar. Böylece Yahudiler ile müminler/Müslümanlar şüpheye düşmezler.¹⁹⁶ “Kalbinde hastalık bulunanlar ile kâfirlikte karar kılanlar ise, “Allah’ın böyle bir misal vermesinin ne anlamı var!” derler. Evet, işte Allah böyle misallerle dilediğini/müstahak gördüğünü dalâlette bırakır; dilediğini/layık gördüğünü hidayete ulaştırır.”¹⁹⁷ şeklinde anlatılmaktadır. Bu bilgiyi Ehl-i kitap ve mü’minlerin kabul ettiği, müşriklerin ve kalbinde hastalık bulunanların ise inkâr ederek karşı safta yer aldıkları ayet-i kerimeden de anlaşılmaktadır.¹⁹⁸

Mekke’de nazil olan Kur’an ayetleri, orada bulunan iki sınıf insanın davranışını anlatmıştır. Bunlardan ilki Hz. Peygamber (s.a.s.)’in Allahu Teala’dan getirdiğini bütün şiddetiyle inkâr eden inatçı, kibirli, işkence ve engelleme tavırları sergileyen grup; ikincisi grup ise nefsani derinliklerinde Hz. Peygamber (s.a.s.)’in tebliğini, onların gerçekliğini ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.)’in güzel ahlakını ve üstün aklını kabul edip fakat kendilerini yalnızca aslı olmayan sebeplere inandıran, şüphe ve duraksama içerisinde olan kimselerdir.¹⁹⁹

Kalbinde hastalık olanlar ifadesiyle, Ahnes b. Şerik ve Velid b. Muğira gibi vb. münafıklar kastedilmiştir. Onlar Kur’an ve Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında art niyet besleyen, iman etmek ile şirkte bocalamak hususunda şüphe içerisinde bulunan kimselerdir. Bu ayet-i kerime ve onda anlatılan mevzu bu tarz kimseler için bir imtihan vesilesi olmuştur. Neticede onlar ya yoldan tamamıyla sapmışlardır ya da hidayet nuruna ermişlerdir.²⁰⁰

Bir keresinde müşriklerin en itibarlısı Velid b. Muğira Hz. Peygamber (s.a.s.)’in okuduğu Kur’an ayetlerinden etkilenererek iman etmeyi düşünmüştür. Fakat başka muhalifler “Eğer o iman edip bulunduğu hali yani şirkte bocalamak hususunda şüphe içerisinde bulunan kimselerdir. Bu ayet-i kerime ve onda anlatılan mevzu bu tarz kimseler için bir imtihan vesilesi olmuştur. Neticede onlar ya yoldan tamamıyla sapmışlardır ya da hidayet nuruna ermişlerdir.” diyerek tedirgin olmuşlardır. Bunun üzerine Ebu Cehil amcasını ikna ederek onun iman etmesini engellemiştir. Bu olay gerçekleştiğinde Mekke’deki mü’minlere karşı henüz herhangi bir baskı ve işkence başlamamıştı. Ne yazık ki bu

¹⁹⁶ Kur’an, 74. Müddessir Süresi, Âyet 31.

¹⁹⁷ Kur’an, 74. Müddessir Süresi, Âyet 31.

¹⁹⁸ Kiliçli, Sami. (2014). Kur’an’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIV (2),s.66.

¹⁹⁹ Kiliçli, a.g.m., s.66.

²⁰⁰ İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. (1984). Tefsiru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr, Dâru’t-Tunûsiyye, Tunus, c.XXIX, s.314-317.

hadiseden sonra Velid b. Muğira'nın İslam tebliğine karşı çıkması ve bu doğrultuda sergilediği tavrı giderek sert bir hal almaya başlamıştır.²⁰¹ Hz. Peygamber (s.a.s.) Ukbe b. Ebî Rebi'a'ya İslam'ı tebliğ ederek iman etmesini sağlamıştı. Bunun üzerine Ubey b. Halef "Sen de mi Sâbiî oldun?" diyerek Ukbe b. Ebî Rebi'a'yı eleştirmiş. Bunun sonucu olarak Ubey'in sözlerinden etkilenen Ukbe tekrar şirke dönmüştür.²⁰² Bu iki hadiseden müşriklerin liderlerinin hiç değilse bazılarının iman etme konusunda kararsız olduklarını, sahip oldukları mevki ve gücü kaybetmekten korktuklarını, bulunduğu ortamdan dışlanmak istemedikleri için inkâr ettiklerini anlayabiliriz. Bu insanlar için cehennem bekçilerinin sayısı tam bir iman testi olmuştur.²⁰³

Mekke kabileciliğe dayalı bir sosyal yapıya sahip olduğundan, kabile mensuplarının iman ve inkâr konusunda, liderlerinin tutum ve davranışlarının çok etkili olduğunu anlayabiliriz. Bu liderler İslam daveti ile insanlar arasında adeta bir set oluşturuyorlardı. Bütün bunları dikkate aldığımızda tereddüt ve şüphe içinde olanların az sayıda olmadığını çıkartabiliriz.

Ayetlerde şüphe ve tereddüt içinde olup, özgür iradeleriyle iman ve inkâr hususunda tavır alamayıp liderlerine körü körüne bağlanan, iman ederek Allah'ın dini uğrunda tüm sıkıntılara göğüs germeye hazır olmayanların öbür dünyada liderleri ile beraber hesap verecekleri, hesap meydanında onlarla tartışmaya girecekleri, siz bizi yanlış yönlendirdiniz diyecekleri ama cezadan kurtulamayacakları anlatılmaktadır.²⁰⁴

Taberî Hz. Peygamber (s.a.s.) müşriklerin baskı ve işkencelerinden dolayı darlandığını ve Allahu Teâlâ'nın onların tanrılarını kötülemeyecek, nefretlerini artırmayacak ayet-i kerime indirmesini temenni ettiğini nakletmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'an-ı Kerim okurken şeytan "Bu putlar şefaati umulan yüce turnalardır" diyerek okuyuşuna müdahale etti. Bunun üzerine Allahu Teâlâ bu ayetleri nesh etti ve Necm sûresi 19-23. ayetlerini indirdi. Şeytanın müdahale etmesinden dolayı müşrikler "Allah putlarınızı hayırla andı" diyerek sevinmişlerdir. Bunun ardından Hacc sûresi, 52-

²⁰¹ Mukâtil, Tefsîr. c.III, s.414-415. Mukâtil şu sert ayetlerin de yaşanan bu olay üzerine Velid b. Muğira hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. Bkz. Kur'an, 74. Müddessir Sûresi, Âyet 11-26.

²⁰² Taberî, Câmiü'l-Beyân, c.XVII, s.441.

²⁰³ Kiliçli, Kur'an'daki "Kalbinde Hastalık Olanlar" İfadesinin Muhâtapları, s.67.

²⁰⁴ Kur'an, 14. İbrâhim Sûresi, Âyet 21-22; Kur'an, 34. Sebe Sûresi, Âyet 31-33; Kur'an, 38. Sâ'd Sûresi, Âyet 59-62; Kur'an, 40. Mü'min Sûresi, Âyet 47-48.

54.²⁰⁵ ayetler indirildi. Bu ayet-i kerimeler Hz. Peygamber (s.a.s.)’in başına gelen bu durumun başka peygamberler tarafından da yaşandığını anlatmaktadır. Bu hadise imanları tam olan mü’minler için bir problem teşkil etmemiştir. Ancak kalbinde hastalık olanlar ile kalpleri taşlaşmış müşrikler için bir imtihan vesilesi olmuştur.²⁰⁶

Mekke dönemindeki bu gibi nifak ve şüphe Medine devrindeki şüphe ve nifaktan farklı olarak İslam’ın hak bir din olduğu anlaşıldığı halde değişik sebeplerden dolayı iman edip etmeme konusunda kararsız kalma ve şüphe içinde bulunma durumudur. O halde Mekke’de kalbi katılaştıran putperestler, imanları sağlamlaşmış olan mü’minler ve farklı sebeplerden dolayı iman edip etmeme konusundaki kararını, duruşunu belli edemeyenler olmak üzere üç grup insan bulunmaktaydı.²⁰⁷ Bu ayetlerle karar veremeyip kafası karışık olanlara “safınızı belli edin, şuan bulunduğunuz durum doğru değil, hal ve hareketleriniz müşriklerin davranışları ile aynı olmaktadır” mesajı verilmiştir.

3.1.1. Hicret etmeyen mü’minler

Bu ayetler Medeni olmakla birlikte ayette söz konusu edilen kişiler hicret etmeyip Mekke’de kalan kimselerdir.

Mü’minler Bedir’de sayı ve teçhizat açısından kendilerinden güçlü olan müşriklerle karşı karşıya geldiklerinde “*Münafıklar ve kalbinde hastalık bulunanlar, inançları [Muhammed’in vaat ettikleri] bu adamları fena aldatmış; oysa yenilecekleri besbelli.*”²⁰⁸ demişlerdi.²⁰⁹

Bu ayetteki kalbinde hastalık olanların şüphe içindeki Medineli münafıklar ve Ebu Cehil gibi müşrikler olduklarına dair yorumlar yapılmakla birlikte genel olarak bunların Mekkelilerden iman ettiğini söyleyen ancak İslam’ın kalplerinde henüz tam olarak yerleşmediği bir grup olduğu nakledilmektedir. Rivayetlere göre bunlar Kureyş’ten Ebû Kays b. Velid b. Muğira, Ebû Kays b. Fâkih b. Muğira, Hâris b. Zem’a b. Esved b. Muttalib, Ali b. Ümeyye b. Halef ve Âsî b. Münebbih b. Haccac’dır. Bu kişiler Bedir

²⁰⁵ Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.XVI, s.603-611; Mukâtil, Tefsîr, c.III, s.291, c.II, s.387; İbnü’l-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, c.III, s.243-246.

²⁰⁶ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.68.

²⁰⁷ Kiliçli, a.g.m., s.66.

²⁰⁸ Kur’ân, 8. Enfâl Sûresi, Âyet 49.

²⁰⁹ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.69.

savaşına müşrik ordusuyla birlikte katılmışlardı. Müslümanların sayıca az olduklarını gördükleri zaman, “Mü’minler hâlâ sayıca azlar ve düşmanları kalabalık, onları yenmeleri mümkün değil” demişlerdi.²¹⁰ Kaynaklarda isimleri zikredilen bu kişilerin iman edip etmeme konusunda şüphe içinde bulundukları da nakledilmektedir.²¹¹

Bunların iman konusunda şüphede bulundukları şeklindeki yorum isabetli değildir. Çünkü iman eden, fakat Medine’ye hicret etme imkânına sahip oldukları hâlde sosyal konumlarını, akrabalarını, mallarını-mülklerini terk etmeyi göze alamadıkları için Mekke’de kalan kişilerle ilgili olarak, “Kendilerine kötülük eden kimselere gelince, melekler onların canlarını alırken, *“Söyleyin bakalım, siz inancınız, imanınız uğrunda ne yaptınız?!”* diye soracaklar. Onlar, *“Ne yapabiliydik ki?! Biz Mekke’de baskı altında yaşayan, çaresiz bırakılan, itilip kakılan kimselerdik.”* diye cevap verecekler. Bunun üzerine melekler, *“Demek öyle! Peki, Allah’ın yeryüzü geniş değil miydi?! Hicret etseydiniz ya?!”* diyecekler. *İşte onların ahirette varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir yerdir cehennem!*²¹² buyrulmaktadır.²¹³

Bu ayette günahkârlar olarak bahsedilenler kendilerine hicret farz olduğu halde hicret etmedikleri için Allah’ın kendilerine gazaplandığı kişilerdir. Melekler onlara, “Din konusunda durumunuz, duruşunuz nasıldı diye sorduklarında” onlar, “Müşrikler sayıca fazla ve güçlüydüler, bizleri imandan, peygambere tabi olmaktan alıkoydular, memleketimizde ezilenlerdendik” dediler. Melekler onlara, “Sizi bu şekilde alıkoyan müşriklerin bulunduğu yerden hicret edip, onlara karşı sizi koruyacak insanların olduğu yere gitseydiniz orada tevhide inanır, gereğince kulluk eder ve peygambere tabi olurduunuz” şeklinde cevap verdiler.²¹⁴ Bu kişiler ayette²¹⁵ kendilerinden kalbi hastalıklı olarak bahsedilen ve Bedir’de Müslümanlar tarafından öldürülen kişilerdir. Bunlar Mekke’de baskı altında olduklarını, imanlarını açığa vuramadıklarını söylediklerinde,

²¹⁰ Mukâtil, Tefsîr, c.II, s.21-22; Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.XI, s.226-228; İbnu’l-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, c.II, s.217; Kurtubî, el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân, c.X, s.44; İbn Kesir, Tefsîru Kur’ani’l-Azîm, c.VII, s.103-104; İbn Âşur, et-Tahrîr, c.X, s.39.

²¹¹ Kilingli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.69.

²¹² Kur’ân, 4. Nisa Sûresi, Âyet 97.

²¹³ Kilingli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.69.

²¹⁴ Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.VII, s.379-380; Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. (2008.). el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil. Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, c.I, s.587; İbnu’l-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, c.I, s.456.

²¹⁵ Kur’ân, 8. Enfâl Sûresi, Âyet 49.

“Hicret etmeniz gereken arz/Medine yeteri kadar geniş değil miydi” şeklinde cevap verilmiştir.²¹⁶

Bu ayetlere göre o dönemde gücü yettiği halde hicret edip etmemek imanının, ve mü'minlerle aynı safta olup olmamanın göstergesi sayılmaktaydı. Ayette bu kişilerin zalimler olarak nitelendirilmeleri, hicret etmemeleri, küfre dönmeleri, imandan sonra şüpheye düşmeleri ve müşriklere yardım etmeleri şeklinde yorumlanmıştır.²¹⁷

Kaynaklarda isimleri nakledilen bu kişiler İslam davetinin önde gelen muhaliflerinin çocuklarıdır. Bunlar sahip oldukları sosyal konumu, ekonomik ve siyasi gücü tehlikeye atmak istemedikleri, kabile ve aile baskısını göğüslemeyi göze alamadıkları, duruşlarını netleştirip mü'minlerin safında yer almadıkları için canlarını melekler azap ederek almıştır.²¹⁸

3.2. Medenî Surelerde “Kalbi Hastalıklı Olanlar” İfadesi

Münafıkların durumları ve onların Hz. Peygamber (s.a.s.), mü'minler, müşrikler ve Ehl-i kitapla olan ilişkileri Medenî surelerde geniş bir şekilde ele alınmaktadır.²¹⁹

Bakara suresinin 10. ayetinde “*Onların kalplerinde hastalık var. Allah bu hastalıklarını onulmaz etsin! Gerçekte inanmadıkları hâlde “İnandık” deyip ikiyüzlülük etmelerinden dolayı onları çok acıklı/elemlî bir azap beklemektedir.*”²²⁰ buyrulmaktadır. Ayette bu tarz insanların münafıklığı karakter haline getiren, bu tavrı kasıtlı olarak sürdüren ve başkalarını da etkilemeye çalışan bilinçli münafıklar oldukları anlaşılmaktadır. Ayetteki sert ifadeler de bu anlayışı desteklemektedir.²²¹

Tevbe suresi 125. ayette “*Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince, Allah katından indirilen ayetler onların imansızlıklarına imansızlık katar ve sonunda kâfir olarak ölüp giderler.*”²²² buyrulmaktadır. Bu ayetten kastedilenlerin bilinçli münafıklar

²¹⁶ Mukâtil, Tefsîr, c.I, s.251-252.

²¹⁷ İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, c.I, s.456-457.

²¹⁸ Kiliçli, Kur'an'daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.70.

²¹⁹ Münâfık kelimesi Mekki sûrelerde sadece Ankebût, 29/11. ayette geçmektedir.

²²⁰ Bakara, 2/10. Âyetin tefsiriyle ilgili olarak bkz. Mukâtil, Tefsîr, c.I, s.33; Taberî, Câmiu'l-Beyân, c.I, s.286-290; Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an, c.I, s.300-301; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, c.I, s.32; İbn Kesîr, Tefsîru Kur'ani'l-Azîm, c.I, s.284; Derveze, İzzet. (1998). et-Tefsîru'l-Hadis, çev. Komisyon, Ekin Yay., İstanbul, c.V, s.43-47. İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, c.I, s.279.

²²¹ Kiliçli, Kur'an'daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.71.

²²² Kur'an, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125.

olduğu müfessirler tarafından açıklanmıştır. Bununla ilgili ikinci bölümde geniş bir şekilde anlatılacaktır.

Muhammed suresi 47/20 ve 21. ayetlerde iman edenlerin “*keşke savaş emreden bir sure/ayet grubu indirilse*” diye temenni ettikleri; ancak istedikleri ayetler/sure nazil olunca mü’minlerin arasında olmakla birlikte kalplerinde hastalık bulunanların Hz. Peygamber (s.a.s.)’e üzerlerine ölüm baygınlığı düşmüş kişiler gibi baktıkları, onların bu tavırlarının kendilerine yakışmadığı, Allah’ın emrine itaat etmelerinin kendileri için hayırlı olacağı anlatılmaktadır.²²³

Ayetlerde anlatılan olay Medine döneminde gerçekleşmiş olup o dönemde savaş emrinin gelmesini isteyenler müslümanlardı. Ancak bu grubun içinde samimi mü’minler olduğu gibi, imanı maske gibi kullanan bilinçli münafıklar ile onların etkisinde kalan kararsızlar, imanları kökleşmemiş olanlar da bulunmaktaydı.²²⁴

Münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlarla ilgili olarak inen ayetler, nifak hareketinin ancak kendi toplumlarında ve aşiretlerinde az veya çok ileri gelen bazı kimseler tarafından yönlendirildiğini, liderliğinin onlar tarafından yapıldığını göstermektedir. Bu nifak hareketine vasıfsız ya da alt tabakadan bir kesim de ileri gelenlerin etkisiyle katılmışlardı.²²⁵ Münafıkların liderinin Hazrec kabilesinin reisi Abdullah b. Ubey olduğunu dikkate aldığımızda münafıkların kimlikleri, toplumsal konumları, toplumu etkileme durumları ve oranları daha iyi anlaşılmaktadır.²²⁶

Burada ele aldığımız ayetlerde savaş konusunda tutarsız davrananlar içinde bilinçli münafıkların yanı sıra onların etkisinde kalan kişilerin olduğu da anlaşılmaktadır. Bunlar iman ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’i destekleme konusunda kendi kararını veremeyen nesne/edilgen konumda olanlardı. Bu kişiler nifak hareketinin liderlerinin etkisinde kaldıkları, onlarla ortak hareket ettikleri için onlarla birlikte çok sert bir şekilde eleştirilmişler ve kendilerine “Savaş ve zorluk zamanları insanların iman iddialarındaki samimiyetlerinin, gerçek kimliklerinin ortaya çıktığı anlardır. Allah’ın emirlerine karşı

²²³ Kılınçlı, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.71.

²²⁴ Kılınçlı, a.g.m., s.73.

²²⁵ Derveze, İzzet. 1998. Kur’ân’a göre Hz. Muhammed’in Hayatı. çev. Mehmet Yolcu, İstanbul, c.III, s.81.

²²⁶ Kılınçlı, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.73.

gösterdiğiniz tavrı, kimlerle ortak hareket ettiğinizi, durduğunuz yeri kontrol edin, münafıklaştığınızın farkı olun” mesajı verilmiştir.²²⁷

Herhangi bir dine, davaya inanıp bağlandığını iddia edenlerin gerçek duruşları zor zamanlarda gösterdikleri tavırlarda, kurdukları ittifaklarda ortaya çıkmaktadır. Uhud savaşında Müslümanların yenilmeleri üzerine bazı rivayetlere göre Abdullah b. Ubey ve ashabı, bazı rivayetlere göre de diğer bir kısım Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.s.)’in düşmanlarına karşı mücadeleyi kaybetmesinden korktukları için kendilerini emniyet altına almak amacıyla Yahudî ve Hristiyanlarla yakın ilişkiler kurmayı, onları velî edinmeyi istemişler, hatta Yahudileşmeyi, Hristiyanlaşmayı dahi düşünenler olmuştur.²²⁸ Onların bu tavırları iman iddialarıyla, Allah ve Rasulünü velî edinmeleriyle bağdaşmamakta; İslam toplumunun moralini olumsuz etkilemekte ve birliğini tehdit etmekteydi.²²⁹

Yaşananlar Maide suresi 52. ayette “Ey Peygamber! Görüyorsun ki kalplerinde hastalık bulunan kimseler, “[Muhammed düşmanlarına yenildiği takdirde] çok kötü bir duruma düşeriz. Bu yüzden biz şimdiden tedbirimizi alalım.” düşüncesiyle gidip düşmanla işbirliği yapmak için adeta koşuşturuyorlar. Oysa Allah müminlere yakın bir zamanda zafer nasip edecek veya kendi katından [kendi planının bir tezahürü olarak] başka bir muvaffakiyet lütfedecektir. İşte o zaman bu kalbinde hastalık bulunanlar içlerinde gizledikleri şüphe ve nifaktan dolayı çok pişman olacaklar.²³⁰ şeklinde açıklanmaktadır.²³¹

54. ayette Müslümanlara “Ey iman edenler sizden kim irtidat ederse” uyarısı yapılmaktadır. Bu ifade ile Yahudi ve Hristiyanlarla velayet ilişkisinde bulunan münafıklara, iman zafiyeti olanlara bu durumlarının sürekliliğinin irtidata sebep olacağına işaretle “Kendi durumunuza dikkat edin İslam’ın size ihtiyacı yok, sizin yerinize imanda sabitkadem olanlar gelir, yaratılır” mesajı verilmektedir.²³² 51-57. ayetlerde kalbinde hastalık olanların tavırları eleştirilmekle birlikte hak üzere sabit kalan

²²⁷ Kiliçli, a.g.m., s.73.

²²⁸ Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.VIII, s.510-512; Zemahşerî, Keşşâf, c.I, s.676-677; Kurtûbî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an, c.VIII, s.48-49; Derveze, et-Tefsîru’l-Hadîs, c.VI, s.119-120; İbn Âşur, et-Tahrîr, c.VI, s.231-232.

²²⁹ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.74.

²³⁰ Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet, 52.

²³¹ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.74.

²³² İbn Âşur, et-Tahrîr, c.VI, s.235.

Müslümanlara “Allah, Yahudi ve Hıristiyanlarla velayet/ittifak işbirliğine girenlerden sizi temizliyor, bu durumu doğru anlayın, bundan olumsuz etkilenmeyin; Allah’ı, Rasulünü ve Müslümanları veli/taftar edinenler Allah’ın taftarlarıdır ve mutlaka üstün gelecek olanlar da onlarıdır” buyrulmaktaydı.²³³

Rivayetlerde kalbinde hastalık olanlar olarak nitelendirilenlerin içinde münafıkların lideri Abdullah b. Ubey ve arkadaşlarının yanı sıra bazı mü’minlerin olduğu nakledilmektedir. Bu durum bazı mü’minlerin münafıkların etkisinde kaldıklarını, onlarla aynı tavrı geliştirdiklerini, yaptıklarının irtidata eşdeğer denecek derecede yanlış olduğunu ortaya koymakta, sonuçta onların da münafıklaştığını açıklamaktadır.²³⁴

Mekkeli müşrikler, müttelikleri olan diğer Arap kabileleri, Gatafanlılar ve Yahudilerden olan düşman ordusu Müslümanları kesin olarak yenmek, İslam’ın varlığına son vermek için Medine önlerine gelmişlerdi. On bin kişilik düşman ordusunun karşısında üç bin kişiden oluşan İslam ordusu bulunmaktaydı. Müslümanlar da şehri savunmak için hendek kazmışlar ve tedbirler almışlardı.²³⁵ Ancak güçler arasında açık bir fark olduğu için Müslümanlar adamakıllı sınanmışlar ve derinden sarsılmışlardı. “İşte o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar, “Allah ve elçisinin bize verdikleri zafer sözü meğır yalan ve aldatmacaymış!” diyorlardı.²³⁶ Bu kişilerin durumları Ahzab, 33/9-20. ayetlerde anlatılmaktadır.²³⁷

“Allah ve elçisinin bize verdikleri zafer sözü meğır yalan ve aldatmacaymış!” diyen kişi bir rivayete göre Muattib b. Kuşeyr’dir. Bu şahıs “Muhammed bize İran ve Bizans’ı fethedeğimizi söylüyor; ancak biz korkudan helaya bile gidemiyoruz ” demektedir.²³⁸ Diğer bir rivayete göre bunlar Tu‘me b. Ubeyrik ve Muattib b. Kuşeyr’in de içinde bulunduğu yaklaşık 70 kişilik bir gruptu.²³⁹

²³³ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.74.

²³⁴ Kiliçli, a.g.m., s.75.

²³⁵ İbn Hişâm, (t.y.) es-Sîretu’n-Nebeviyye. thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu’l-Hâfiz Şelebî, Turâsu’l-İslâmî, c.II, s.214-216.

²³⁶ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 12.

²³⁷ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhâtapları, s.75.

²³⁸ Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.XIX, s.38-39; Ferrâ, Meâni’l-Kur’an, c.II, s.228; Zemahşerî, Keşşâf, c.III, s.535.

²³⁹ Kurtûbî, el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’an, c.XVII, s.96.

3.2.1. Ahlaken olgunlaşmamış mü'minler

Ahzab, 33/28-35. ayetlerde Hz. Peygamberin eşlerine yönelik uyarı, emir, yasak ve tavsiyelerin anlatıldığı bağlamda onlara hitaben “*Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın konumunda değilsiniz. Peygamber hanımına yakışır bir tutum içinde olmak isterseniz, yabancı erkeklere karşı edalı bir üslupla konuşmayın. Aksi halde, kalbinde hastalık olan kişiler yanlış ümide kapılabilirler. Bu yüzden, her zaman sade/doğal bir tarzda konuşun*”²⁴⁰ buyrulmaktadır. Bu ayetteki marazdan kast edilen ahlaksızlık, arsızlık, utanmazlık ve zinadır.²⁴¹ Kalbinde hastalık bulunanların münafıklar olduğuna dair yorumlar yapılmakla birlikte bağlamdan anlaşılan imanlarında zayıflık bulunan, İslam ahlakının henüz yerleşmediği, ahlaksız, zina düşkün olan kadınlara kur yapan, aşk şiirleri yazan kişiler olduğudur.²⁴²

Medine’de farklı yollarla huzuru bozanların durumu anlatılırken “[*Ey Peygamber!*] Münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine’de asılsız haberler yayarak huzursuzluk çıkaranlar, bu fesatçılıklarına son vermezlerse andolsun ki biz de seni onların üzerine göndeririz ve bu durumda onlar seninle aynı şehirde daha fazla kalamazlar.”²⁴³ buyrulmaktadır. Ayetteki kişilerin münafıkların bir kısmı olma ihtimali bulunmakla birlikte asıl kast edilenler imanı zayıf olan, zinaya düşkün ve günah işlemeyi sevenlerdir. Bunlar cariyeleri takip edip onları rahatsız etmekteydiler. 32. ayette kast edilenler de bunlardır.²⁴⁴ Bu ayette kalbinde hastalık bulunanlardan kastedilenler zinakâr olanlardır. Münafıklar kâfirlerle ittifak kurarlarken bunlar, kâfirlerle böyle bir ilişki içine girmeyen, kâfir ve münafık arasında bir konumda olanlardır. Bunların Ashab-ı suffa’nın bekar olanları olduğu da nakledilmektedir. Aynı şekilde bu kişilerin fitne haberlerini yaymayı seven -ifk hadisesinde olduğu gibi- Müslümanlar olduğu da söylenmiştir. Bunlar ayette geçtiği şekilde tehdit edildikten sonra yaptıklarına son vermişlerdir.²⁴⁵

²⁴⁰ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

²⁴¹ Mukâtil, el-Vucuh ve’n-Nezâir, s.18; Ferrâ, Meâni’l-Kur’ân, c.II, s.232.

²⁴² Mukâtil, Tefsîr, c.III, s.45; Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.XIX, s.95; Kurtûbî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an, c.XVII, s.137-138; Zemahşerî, Keşşâf, c.III, s.545; Mevdudî, (1991). Tefhimu’l-Kur’an, çev. Kayanî, Muhammed Han ve dğrl. İnsan Yay., İstanbul, c.IV, s.462; İbn Âşur, et-Tahrîr, c.XXII, s.9.

²⁴³ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

²⁴⁴ Mukâtil, Tefsîr, c.III, s.55; Ferrâ, Meâni’l-Kur’ân, c.II, s.38; Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.XIX, s.183-187, c.VIII, s.380; Kurtûbî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an, c.XVII, s.233-234; Zemahşerî, Keşşâf, c.III, s.570.

²⁴⁵ Kurtûbî, a.g.e., c.XVII, s.234-236.

Bu iki ayet Müslümanlar arasında iman ve ahlak açısından olgunlaşmayan, mü'min şahsiyetini tam olarak kuşanamamış olanların varlığını açıklamaktadır. Her toplumda, inanç grubunda gerçek anlamda iman edip gereğince amel edenler bulunduğu gibi, iman, ibadet ve şahsiyet açılarından yeterince olgunlaşmayan, eksiklikleri bulunanların olduğu da inkâr edilemez bir gerçektir. Sahabe toplumu da genel itibariyle Hz. Peygamber (s.a.s.)'in eğitiminden geçseler de doğal olarak hepsi onunla aynı derecede, yoğunlukta muhatap olup, İslamî eğitimden geç(e)medikleri için İslam'ı yaşamada da birbirlerinden farklıydılar.²⁴⁶

Hiz. Peygamber (s.a.s.)'i gören her müslüman sahabîdir; ama ashâb-ı Nebî değildir. Ashab olmakla Ashâb-ı Nebî olmak arasında çok önemli farklar vardır.²⁴⁷ Bir kişi iman ettikten sonra Hiz. Peygamber'i gördüğünde sahabî olmakla birlikte; ashab-ı nebî olmak için onunla uzun süre beraber/hemhâl olmak, eğitiminden geçerek İslam'ı anlamak ve Allah için gerekli fedakârlıkları yapmak gerekmektedir.²⁴⁸

Medine'de muhacir, ensar ile onlara tabi olan samimiyet ve fedakârlıkla İslam'ı yaşamaya çalışan Müslümanlar olduğu gibi İslam'a içten bağlı oldukları halde iyi ve kötü işleri birbirine karıştıranlar da vardı. Bunların dışında durumları çoğunluk tarafından bilinmeyen hareket ve sözlerinde çelişki bulunan ancak kendilerinin samimi bir şekilde davrandıkları imajını vermeye çalışan bir grup da vardı. Bunların durumlarından Hiz. Peygamber (s.a.s.) habersiz değildi. Hiz. Peygamber (s.a.s.) onlar hakkında kötülükten çok iyilik düşünüyor ya da onlarla çekişmeli bir hale girmek istemiyordu. Çünkü onlardan bir zarar, saldırı ya da büyük bir zorluk görmüyordu.²⁴⁹

Sahabenin içinde Hiz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Abdurrahman b. Avf gibi Mekke'de iman eden, müşriklerin tüm baskı ve işkencelerine göğüs geren, Allah yolunda malını, mülkünü bırakarak hicret eden, tüm savaşırlara katılanlar bulunduğu gibi; Medine'de Evs ve Hazrec'in ileri gelenleri iman ettiği için inananlar, Mekke'nin fethinden sonra İslam'ı kabul edenler de bulunmaktaydı. Bunların İslam'a bağlılık dereceleri doğal olarak aynı değildi.²⁵⁰

²⁴⁶ Kiliçli, Kur'an'daki "Kalbinde Hastalık Olanlar" İfadesinin Muhatapları, s.77.

²⁴⁷ Yıldırım, Muhammed Emin, Sahâbeyi Nasıl Anlamalıyız, İstanbul, 2013, s. 48.

²⁴⁸ Kiliçli, Kur'an'daki "Kalbinde Hastalık Olanlar" İfadesinin Muhatapları, s.78.

²⁴⁹ Derveze, Kur'an'a göre Hiz. Muhammed'in Hayatı, c.III, s.36-37.

²⁵⁰ Bkz. Kur'an, 57. Hadid Sûresi, Âyet 7-11.

“Gerek iman ve itaatte en önde olan Muhacir ve Ensar’dan gerekse ihlas ve samimiyetle onların izinden giden diğer müminlerden Allah razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. Allah onlara içinde derelerin aktığı cennetler hazırlamıştır. Onlar bu cennetlerde temelli kalacaklardır. İşte büyük bahtiyarlık budur!”²⁵¹ ve “Göklerin ve yerin ezelî-ebedî mirasçısı Allah olduğu halde, siz ne diye malınızdan mülkünüzden O’nun yolunda harcamıyorsunuz?! [Bilin ki] sizden Mekke’nin fethinden önce Allah yolunda mallarından harcayan ve savaşanlar diğerleriyle eşit değildir. Bu kimseler, [zor zamanlarda mallarını ve canlarını ortaya koydukları için] fetihden sonra harcama yapan ve savaşanlardan daha üstün bir dereceye sahiptirler. Bununla birlikte, Allah hepsine cennet va’d etmiştir. [Unutmayın ki] Allah yapıp ettiğiniz her şeyden haberdardır.”²⁵² ayetlerinde de İslam’ı yaşama konusunda sahâbîler arasındaki farklılığa değinilmektedir.

3.2.2. Allah ve Resul (s.a.s.)’ünün hakemliğini kabul etmek istemeyenler

Nur suresi, 24/47-52. ayetlerde inandıklarını iddia eden kişilerin aralarında oluşan sorunlarda Allah ve Rasulünün hükmüne tâbi olmalarının gerektiği anlatılırken 50. ayette bu tavrı göstermeyenlerle ilgili olarak “Ne o, yoksa onların kalplerinde hastalık mı var?! Yoksa senin peygamberliğinden şüphe mi ediyorlar? Yahut da Allah’ın ve elçisinin kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar?! Gerçek şu ki onlar zalimlerin ta kendileridir.” buyrulmakta; 51 ve 52. ayetler de ise imanlarının gerektirdiği şekilde davrananlar “Oysa gerçek müminler, aralarında Allah’ın kitabına göre hüküm vermesi için Peygamber’in huzuruna çağrıldıklarında, “Hay hay! Baş üstüne!” derler. Umduklarına kavuşup korktuklarından emin olacak kimseler işte onlardır. Kim Allah’a ve elçisine itaat eder, Allah’ın emirlerine itaatsizlikten korkar ve O’na saygıda kusur etmekten sakınırsa, [bilsin ki] işte ancak böyleleri mutluluk ve bahtiyarlığa erişecektir.” şeklinde övülmektedir.²⁵³

²⁵¹ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 100.

²⁵² Kur’ân, 57. Hadid Sûresi, Âyet 10.

²⁵³ Kılınçlı, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhatapları, s.79.

Bu eleştirel ayetlerin muhatapları kendileriyle ilgili davalarda işlerine geldiğinde Allah ve Rasulünün hükmüne itaat eden, işlerine, menfaatlerine uygun olmadığında Allah ve Rasulünün hükmünden yüz çeviren münafıklardır.²⁵⁴

Bir rivayete göre münafıklardan Bişr ile bir Yahudi arasında arazi konusunda anlaşmazlık bulunmaktaydı. Yahudi şahıs sorunun çözümü için Hz. Peygamber (s.a.s.)’e, münafık ise Ka’b b. Eşref’e başvurmak istemesi üzerine bu ayet nazil olmuştur. Diğer rivayete göre ise Hz. Ali ile Muğira b. Vâil arasında su ve arazi ile ilgili anlaşmazlık vardı. Sorunun çözümüyle ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)’e başvurmayla ilgili olarak Muğira’nın, “Hz. Peygamber (s.a.s.) bana kızar, onun hükmüne güvenmiyorum” demesi üzerine ilgili ayet inzal edilmiştir.²⁵⁵

Bu ayetteki kalbinde hastalık olanlar Hz. Peygamber (s.a.s.)’in nübüvvetinden şüphe duyanlar, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hükmünde haksızlığa uğrayacağını düşünenler²⁵⁶ veya münafıklardır.²⁵⁷

Burada bir grup Müslüman eleştirilmektedir. Bu Müslümanlar iman ve kulluğu sırf Allah’a has kılma ile bağdaşmayan davranışlar içine girmişlerdi. Bu ayetlerde asıl vurgu Müslümanların Hz. Peygamber (s.a.s.)’e her konuda itaat etmelerini sağlamak, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hukuksal ve siyasal otoritesini pekiştirmektir. Eleştirilen kişilerin derdi sadece kendi menfaatleridir. İhlâslı görünürler ama kalpleri ihlâstan yana boştur. Menfaatleri icap ettirdiği zaman söylemlerini yalanlayan tavırlardan kaçınmazlar.²⁵⁸

Konuyla ilgili pasaj “*Öyle kimseler var ki, ‘Biz Allah’a ve elçisine inanıp itaat ettik.’ derler*” şeklinde başlamakta ve iki defa bu insanlardan özel bir grup “ferîk” istisna edilmektedir. Bunlar mü’min olmamakla, kalpleri hastalıklı olmak, şüphe içinde kalmak, Allah ve Rasulünün adaletle hükmetmemesinden korkmak ve zalim olmakla nitelendirilmektedirler. 51 ve 52. ayetlerde ise gerçek mü’minlerin itaatkâr tavırları anlatılarak onların bahtiyarlığa erişecekleri anlatılmaktadır.²⁵⁹

Ayetlerde özel bir gruptan bahsedilmesi ve eleştirilerin oldukça sert olması bu kişilerin basit seviyede iman konusunda şüphe içinde kalmadıklarını, nifak konusunda

²⁵⁴ Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.XVII, s.341-343.

²⁵⁵ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhatapları, s.79.

²⁵⁶ Zemahşerî, Keşşâf, c.II, s.253.

²⁵⁷ Kurtûbî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an, c.VIII-XV, s.315-317.

²⁵⁸ Derveze, et-Tefsîru’l-Hadîs, c.VI, s.359-362.

²⁵⁹ Kiliçli, Kur’ân’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhatapları, s.80.

ısrarcı olduklarını, devamlı sorun oluşturdıklarını ve toplum içinde bir şekilde tanındıklarını göstermektedir. Bunlara “Siz her ne kadar iman iddiasında bulunuyor olsanız da aslında Müslüman değilsiniz. Asıl Müslüman olanlar Allah ve Rasulüne itaat edenler ve görevlerini yerine getirenlerdir” mesajı verilmekteydi.²⁶⁰

4. MARAZ KAVRAMININ KUR’ÂN’DAKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ VE KAVRAMA İLİŞKİN YORUMLAR

M-r-z (م - ر - ض) kökü ve müştakları Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi üç âyette toplam yirmi dört defa zikredilmektedir.²⁶¹ Sülâsî mücerred dördüncü baktan mazî etken halde (مَرَضٌ) bir defa;²⁶² aynı fiilin mastarı olarak (مَرَضًا - مَرَضٌ) on üç kez;²⁶³ ism-i fâil formunda müfred haliyle (الْمَرِيضُ - مَرِيضًا) beş yerde²⁶⁴ ve cemî formunda (الْمَرْضَى) beş defa²⁶⁵ yer almaktadır. M-r-z kökü ve türevlerinin Kur’ân’da farklı formlarda ve muhtelif bağlamlarda kazandığı manaları birkaç grupta ele alabiliriz.

4.1. Şek, Şüphe Anlamı

M-r-z kökü ve türevleri bazı ayetlerde “şek, şüphe” (الشَّكُّ) anlamına gelmektedir. Bu bağlamda şu âyetleri örnek verebiliriz:

Birinci Ayet-i Kerime:

فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde maraz vardır. Allah da onların marazını artırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.”²⁶⁶

Âyetin öncesinde Allah’a ve âhîret gününe kalpten inanmamalarına rağmen zahiren inandıklarını söyleyen, nihayetinde sadece kendilerini aldatabilecekleri halde

²⁶⁰ Kiliçli, a.g.m., s.81.

²⁶¹ Abdu’l-Bâkî, el-Mu’cemu’l-Müfehres, s.664.

²⁶² Kur’ân, 26. Şu’arâ Suresi, Âyet 80.

²⁶³ Kur’ân, 2. Bakara Suresi, Âyet 10 (iki kez); Kur’ân, 5. Mâide Suresi, Âyet 52; Kur’ân, 8. Enfâl Suresi, Âyet 49; Kur’ân, 9. Tevbe Suresi, Âyet 125; Kur’ân, 22. Hac Suresi, Âyet 53; Kur’ân, 24. Nûr Suresi, Âyet 50; Kur’ân, 33. Ahzâb Suresi, Âyet 12, 32, 60; Kur’ân, 47. Muhammed Suresi, Âyet 20, 29; Kur’ân, 74. Müddessir Suresi, Âyet 31.

²⁶⁴ Kur’ân, 24. Nûr Suresi, Âyet 61; Kur’ân, 48. Fetih Sur Suresi esi, Âyet 17; Kur’ân, 2. Bakara Suresi, Âyet 184, 185, 196.

²⁶⁵ Kur’ân, 4. Nisâ Suresi, Âyet 43, 102; Kur’ân, 5. Mâide Suresi, Âyet 6; Kur’ân, 9. Tevbe Suresi, Âyet 91; Kur’ân, 73. Müzzemmil Suresi, Âyet 20.

²⁶⁶ Kur’ân, 2. Bakara Suresi, Âyet 10.

Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışan bazı insanlardan bahsedilmektedir. Bu âyette ise o insanların kalplerinde maraz olduğu ve yalan söyledikleri için azaba maruz kalacakları bildirilmektedir. Müfessirler âyetteki marazın ne anlama geldiği ve "kalplerinde maraz olanlar"dan maksadın ne olduğu konusunda farklı izahlar yapmaktadırlar.

Ayet-i kerimede "*Onların kalplerinde hastalık vardır.*" buyurulmaktadır. Buradaki hastalık, maddi bir hastalık olmayıp, manevi bir hastalıktır. Yani itikad ve inanç hastalığıdır. Bu hastalığın mahiyeti de Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Peygamberliği ve Allah katından getirdiklerinin hak olduğu hususunda şüpheye düşmeleri ve şaşkınlık içinde olmalarıdır. Nitekim, Abdullah b. Abbas, Katade ve Rebi' b. Enes, ayetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.²⁶⁷

Ayet-i kerimenin devamında "*Allah, bu hastalıklarını daha da artırmıştır.*" buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, "Allah Teala, daha sonra farz kıldığı emirleri ve yasakladığı haramlarıyla münafıkların İslam hakkında kalplerinde taşıdıkları şek ve şüphe hastalıklarını daha da artırmıştır." demektir. Bu hususta başka bir ayet-i kerimede "*Kur'andan bir sure indiği vakit, kafirlerden bazıları birbirlerine şöyle derler: "Bu sure hanginizin imanını artırdı?". Doğrusu inen sure iman edenlerin imanını kuvvetlendirir. Onlar bundan sevinç duyarlar.*" "*Kalplerinde hastalık olanlara gelince: "Bu sure, onların murdarlıklarına murdarlık katar ve kafir olarak ölürler.*"²⁶⁸ buyurulmaktadır.²⁶⁹

Abdullah b. Ab Abbâs bas, Abdullah b. Mes'ud ve Rebi' b. Enes de, burada artırıldığı zikredilen hastalıktan maksadın, kalplerindeki şüphe olduğunu ve onun artırıldığını söylemişlerdir.²⁷⁰

Süddî İbn Mes'ud'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resulullah (s.a.s.)'ın bir grup ashabı, kalplerindeki hastalık şüphedir, demişlerdir. Allah'ın da hastalıklarını artırması şüphelerini artırmasıdır.²⁷¹

²⁶⁷ et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. (1996). Câmiü'l-Beyân. çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin. Hisar Yayınevi, İstanbul, c.I, s.124.

²⁶⁸ Kur'an, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 124-125.

²⁶⁹ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, c.I, s.124.

²⁷⁰ Taberî, a.g.e., c.I, s.124.

²⁷¹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil, Tefsîru Kur'ani'l-Azîm, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, c.I, s.121.

Süddî'nin İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre (فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ) âyetindeki maraz “şek, şüphe” anlamındadır.²⁷² Âyetin devamındaki marazâ lafzı da “şek, şüphe” demektir ve buna göre âyetin anlamı “Onların kalplerinde şek, şüphe vardır. Allah da onların şek ve şüphelerini artırmıştır” şeklinde olmaktadır.²⁷³ Mukâtil b. Süleyman da tefsirinde bu sözcüğe “şek, şüphe” anlamını vermektedir.²⁷⁴

İbn İshak, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, İbn Abbas: ayetteki hastalığın şüphe olduğunu, Allah'ın da onlardaki bu şüpheyi artırdığını söylemişlerdir.²⁷⁵ İbn Cerir, İbn Mes'ud'dan aynı yorumu aktarmıştır.²⁷⁶

İkrime ve Katade “*Kalplerinde hastalık vardır*” mealindeki ayette geçen “maraz”ın şüphe olduğunu açıklamışlardır. Allah'ın onu artırması ise, bunu kendilerine bildirmesi demektir.²⁷⁷

Mücâhid, Hasan el-Basrî, Ebu'l-Âliye de maraz lafzının “şek, şüphe” manasında olduğu görüşündedir.²⁷⁸

Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem buradaki marazın bedenî değil dinî hastalık, onların da münâfiklar olduğunu söylemektedir. Ona göre maraz onları sahte olarak İslâm'a soka şüphedir. “Allah da onların marazını artırmıştır” ifadesinden maksat ise “Allah da onların pisliklerini (رِجْسٍ) artırmıştır” demektir. O bunun ardından “*Kalplerinde maraz olanların ise pisliklerine pislik katmıştır; onlar kâfir olarak ölmüşlerdir*”²⁷⁹ âyetini okumuştur. Yani Allah onların şerlerine şer, sapıklıklarına da sapıklık eklemiştir.²⁸⁰

Semerkandî, “*Kalplerinde maraz vardır*” âyetindeki maraz kelimesinin “şek”, “nifak”, “zulmet” ve “zayıflık” olmak üzere bu bağlamda dört anlamı da içerdiğini beyan etmektedir.²⁸¹ Nesefî bu âyetteki maraz'ın “şek” ve “nifak”olduğunu anlamında ²⁸²

²⁷² Taberî, Câmi'u'l-Beyân, c.I, s.288; Nehhâs, Me'âni'l-Kur'âni'l Kerîm, c.I, ss.90-91; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, c.I, s.284; Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.I, s.160; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, c.I, s.73.

²⁷³ Taberî, Câmi'u'l-Beyân, c.I, s.288; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, c.I, s.284;

²⁷⁴ Mukâtil, Tefsîr, c.I, s.33.

²⁷⁵ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, c.I, s.121.

²⁷⁶ Suyûtî, Ed-Dürrü'l-Mensûr Fi't-Tefsîr Bi'l-Me'sûr (2016). çev. Zekeriya Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, c.I, s.150.

²⁷⁷ İmam Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân Âli İbn Muhammed. (2009). Zadü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr çev. Abdülvehhab Öztürk. Kahraman Yay., İstanbul, c.I, s.35

²⁷⁸ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, c.I, s.284; Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, s.41.

²⁷⁹ Kur'ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125.

²⁸⁰ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, c.I, s.285; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, c.I, ss.289-291.

²⁸¹ Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, c.I, s.95.

²⁸² Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, c.I, s.49.

belirtmektedir. Beğavî ise buradaki maraz'ın “şek” ve “nifak” olduğunu belirttikten sonra şöyle demektedir: marazın aslı “zayıflık”tır. “Şek” dinde maraz, hastalık olarak adlandırılmıştır. Çünkü nasıl ki hastalık bedeni zayıf düşürüyorsa şek ve şüphe de dini zayıflatmaktadır.²⁸³ İbn Atiyye'ye göre maraz lafzı burada o münafıkların itikatlarındaki hasetten müstear bir ifadedir. Bu da ya “şek” ya da inkâr ettikleri şeyin doğru olduğunu bilmelerine rağmen hasetleri sebebiyle “inkâr” etmektir.²⁸⁴ Kâsımî de buna benzer şekilde maraz sözcüğünün burada sağlıklı bir kesin, sağlam inançlarının olmaması ve dinlerinin zayıf olmasından müstear olarak kullanıldığını ifade etmektedir.²⁸⁵

Abd b. Humeyd Katade'nin “*Kalplerinde hastalık vardır*”²⁸⁶ ayeti hakkında şöyle dediğini naklediyor: “Hastalık, kalplerindeki Allah'ın emirlerine karşı olan şek ve şüphedir. Bu sebeple Allah onların şüphelerini artırmıştır.”²⁸⁷

Ayet-i kerimenin sonunda: “*Onlar için can yakıcı bir azap vardır.*” buyurulmaktadır. Burada zikredilen elim kelimesi “can yakıcı” diye tercüme edilmiştir. Taberi, bu kelimenin mu'limun yani “acı veren” manasına geldiğini söylemiştir.²⁸⁸

İbn Cerir'in bildirdiğine göre Dahhak şöyle der: Elem verici azap, acı verici azap demektir. Kur'an'da “elim” olarak geçen her kelimenin manası, acı verici demektir.²⁸⁹

Ayet-i kerimede geçen ve “*Yalan söylediklerinden dolayı*” diye tercüme edilen “Bima kanu yekzibun”, ifadesi, cumhur yani Medine, Hicaz ve Basralı alimlerin çoğunluğu tarafından şedde ile “Bima kanu yukezzibun” yani, “Yalanlamaları sebebiyle” şeklinde okunmuştur. Kufeliler ise Eban'ın dışında Âsım'dan rivayetle ya'nın fethası ile yekzibun okurlar.²⁹⁰ Buna göre ayetin manası şöyledir: “Münafıkların, can yakıcı bir azaba uğratılmalarının sebebi, onların, Muhammed (s.a.s.)'in Peygamberliğini ve onun Allah tarafından getirdiklerinin hak olduğunu yalanlamaları sebebiyledir.” Bu kıraatı tercih eden alimler “Münafıkların sadece yalan söylemekle can yakıcı bir azabı hak

²⁸³ el-Bagavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. (1988). Me'âlimu't-Tenzil. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemir v.dğr. Dâru Tayyibe, Riyâd, c.I, s.66; el-Hâzin, Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. (1979). Lübbâbu't-Te'vîl fî Me'ânî't-Tenzil, Dâru'l-Fikr, Beyrût-Lübnân, c.I, s.33.

²⁸⁴ İbn Atiyye Ebû Muhammed Abdilhakk el-Endelüsî. (2007). el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz. Thk. Komisyon. Vizâratu'l-Evkâf ve's-Suûnu'l-İslâmiyye, Katar, c.I, s.120; Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, c.I, ss.299-300; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, c.I, s.73.

²⁸⁵ Kâsımî, Mehâsinu't-Te'vîl, c.II, s.45.

²⁸⁶ Kur'an, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

²⁸⁷ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.I, s.150.

²⁸⁸ Taberî, Câmiü'l-Beyân, c.I, s.124.

²⁸⁹ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.I, s.151.

²⁹⁰ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, c.I, s.121.

etmeyeceklerini, bu azabı ancak Allah'ın Peygamber (s.a.s.)'ini ve kitabını yalanlayarak inkara düşmekle hak edeceklerini söylemişlerdir. Taberi bu son görüşe katılmadığını, birinci kıraatın daha sahih olduğunu ve ayette, ona göre mana vermenin daha doğru olacağını söylemiş, buna delil olarak da diğer ayetlerde münafıkların yalan söylemeleriyle azaba uğratılacaklarının beyan edildiğini zikretmiştir. Nitekim, Münafikun suresinde şöyle buyrulmaktadır: “*Ey Muhammed, münafıklar sana geldikleri zaman “Biz şahadet ederiz ki, sen mutlaka Allah'ın Resulüsün.” derler. Allah da bilir ki, elbette sen, onun Peygamberisin. Ve Allah şahadet eder ki, münafıklar muhakkak yalancıdırlar.*” “*Onlar yeminlerini kendilerine siper edindiler. İnsanları Allah'ın yolundan alıkoydular. Onların yaptıkları ne kötü bir şeydir.*”²⁹¹ “*Onlar yeminlerini kendilerine siper yaptılar. İnsanları Allah'ın yolundan uzaklaştırdılar. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.*”²⁹² Çünkü o sıfatları devam etmektedir. Zira onlar yalancı idiler, gaybı inkar ediyorlardı, bu ikisini de yapıyorlardı.²⁹³

Yalan söylemekten sakınınız. Çünkü yalan, nifakın kapısıdır. Vallahi, kulun kalbinin en çabuk bozulmasına sebep olan amel, bizce kibir veya yalandır.”²⁹⁴

Görüldüğü gibi Allah Teala, burada zikredilen birinci ayette, münafıkların yalancı olduklarını zikretmiş ikinci ayette ise yeminlerini kendilerine siper edinerek yalan söylemeleri ve böylece insanları Allah'ın yolundan alıkoymaları yüzünden onlar için alçaltıcı bir azap olduğunu beyan etmiştir. Bu surede de münafıkların yalan yere “İman ettik” deyip müminleri aldatarak yalan söylemeleri sebebiyle can yakıcı bir azabı hak ettiklerini söylemek diğer ayetlerin ifadesine uygun bir ifadedir. Bu itibarla bu manayı ifade eden kıraatı tercih etmek yerindedir.²⁹⁵

İkinci Ayet:

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ

“*Kalpplerinde maraz olanların ise pisliklerine pislik katmıştır; onlar kâfir olarak ölmüşlerdir.*”²⁹⁶

²⁹¹ Kur'an, 63. Münafikûn Sûresi, Âyet 1-2.

²⁹² Kur'an, 58. Mücâdele Sûresi, Âyet 16.

²⁹³ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, c.I, s.121.

²⁹⁴ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.I, s.151.

²⁹⁵ Taberî, Câmi'u'l-Beyân c.I, s.125.

²⁹⁶ Kur'an, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125.

Bundan önceki âyette Allah katından bir sûre indirildiğinde mü'minlerin imanlarının arttığı kalplerinde maraz olanların ise “bu hanginizin imanını artırdı?” dedikleri, indirilen sûrenin onların pisliklerine pislik kattığı ve kâfir olarak öldüklerinden bahsedilmektedir. Müfessirler bu âyette yer alan marazın “şek” ve “nifak”²⁹⁷ anlamında olduğunu belirtmektedirler. Müfessirler söz konusu âyetinde iki defa zikredilen rics sözcüğüne farklı anlamlar vermekte ve buna göre kelimenin anlamı değişmektedir. Kelbi'ye göre bu bağlamda rics lafzı “şek, şüphe” demektir.²⁹⁸ Buna göre âyetin manası “(İnen sûre) onların şek ve şüphelerine şek ve şüphe katmıştır” olmaktadır. Mukâtil b. Süleymân'a göre rics “günâh, ism”dir.²⁹⁹ Süddî'ye göre de rics sözcüğü “şek, şüphe” demektir.³⁰⁰ “Kalplerinde hastalık olanlar”: Yani şüphe ve münafıklık olanlar, demektir.

Ayette geçen ricsten ne murat edildiği hususunda İbn Abbas O, şüphedir, demiştir. Zeccac ise ricsin küfür olduğunu söylemiş ve “çünkü onlar her sureyi inkar ettikçe küfürleri artar” demiştir.³⁰¹

Ne zaman bir sure indirilse, içlerinden ‘bu hanginizin imanını artırdı ki?’ diye soranlar çıktı. Müfessirler şöyle demiştir: İçlerinden ‘bu hanginizin imanını artırdı ki?’ diye soranlar çıkar. Yani münafıklar, müminlerden ayrıldıklarında birbirlerine “bu hanginizin imanını artırdı ki?” der. Onlar alay etmek için böyle davranırlardı. Yüce Allah bunun üzerine cevap vererek şöyle buyurmuştur: Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve onlar sevinç içindedirler. Kalplerinde hastalık -yani şüphe ve münafıklık- olanlara gelince, bu onların (manevi) kirlerine kir katmıştır. Yani kendilerinde olan yalanlamalarına yalanlama ve inkar katmıştır. Çünkü münafıklar ve kafirler, kendilerine sunulduğunda delilleri ve ispatlamaları kabul edecek surette insaf sahibi değildir. Onların gayreti sadece inada, yalanlamaya ve delilleri reddetmeye dönüktür. Kendilerine sunulan deliller arttıkça, yalanlama ve reddetmede inatları artmaktadır. Müminlerin gayreti ise delilleri kabul etmeye ve insafı olmaya dönüktür. Onlara sunulan deliller arttıkça kendilerinde bulunan imanları ve tasdikleri artar.³⁰²

²⁹⁷ Ferrâ, Me’âni'l-Kur’ân, c.III, s.127; İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. (t.y.). Tefsîru İbn Ebî Hâtim. thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib, el-Mektebetu'l-Asriyye, Sayda, c.VI, s.1915.

²⁹⁸ Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, c.II, s.84; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhîd, c.V, s.119.

²⁹⁹ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîr, c.II, s.78; Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, c.II, s.84.

³⁰⁰ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.VII, s.598-599; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhîd, c.V, s.119.

³⁰¹ Cevzî, Zadü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, c.II, s.619.

³⁰² Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandi. (2017). Te’vilâtü'l-Kur’ân, çev. Fadıl Aygün, İstanbul, c.VI, s.513.

“Onların imanını pekiştirmiştir.” Kendilerine sunulan deliller dolayısıyla bu durum, daha önce oldukları üzere onların sebatlarını ve devamlılıklarını artırmıştır. Aynı şekilde münafıkların ve kafirlerin de delilleri ve mucizeleri yalanlama konusunda inatçılıkta devamlılıkları artmıştır. Onlar her ne kadar iman konularını toplu bir şekilde tasdik etmiş olsalar da onların topluca iman ettikleri açıklamasına göre imanları artmıştır. Dolayısıyla onlara yönelik vahiy indikçe ve farzlar yüklendikçe bununla tasdik ve sebatları artmaktadır. Bunun aslı şudur: Eğer onlarda iman ve tasdik bulunmamış olsaydı, bu onlar için imanın başlangıcı ve yeni bir tasdik olurdu. Aynı şekilde münafıkların da daha önceki inatları olmamış olsaydı, bu durum onlarda yeni bir yalanlama ve inat olmuş olurdu. Dolayısıyla onlarda belirttiğimiz durumlar olduğuna göre açıkladığımız üzere bu, olan bir durumun artmasıdır. Bazıları şöyle demiştir: Müminlerin iyiliklerinde, münafıkların da kötülüklerinde artış olur. Fakat bu ikisi birdir. Dolayısıyla söz konusu beyanın yorumu belirtmiş olduğumuz manadır.³⁰³

“Onların imanını pekiştirmiştir” onların (manevi) kirlerine kir katmıştır. Bu beyan iki manaya açıktır. Bunlardan biri şudur ki bu durum, müminlerin iman ve tasdiklerini artırmıştır. İkinci mana şudur: Onlarda bulunan kesin delilleri pekiştirmiştir.³⁰⁴ Aynı şekilde münafıklarda da bu durumların zıddı olan halleri artırmıştır.³⁰⁵

“Bu onların imanlarını pekiştirmiştir” mealindeki beyanla artışın sureye nispet edilmesi iki şekilde yorumlanabilir. Bunlardan biri şudur: Aldatmanın dünyaya nispet edilmesi gibi imandaki artış da sureye nispet edilmiştir. Bu, belirttiğimiz üzere şu sebepledir: Dünya onlara süslü görünür ki bu husus, fiil yapabilen ve aldatması mümkün olanlardan ortaya çıkması durumunda aldatma sayılır. İkincisi, aldatma dünyaya nispet edilmiştir; çünkü insanlar bununla aldanmışlardır. Aynı şekilde artırmanın sureye nispet edilmesinin sebebi, bununla kafir ve münafıkların yalanlamaları ve inkarları; müminlerin de tasdikleri artmaktadır. Böylece artırma sureye nispet edilmiştir. Bazıları şöyle demiştir: bu, belirttiğimiz üzere delil ve ispat etmedir. Delille müminlerin imanları artmaktadır. Zira onlar kesin delillerin kabulüne inanmışlardır. Münafıklar ve kafirler ise inat ve kibir sahipleridir. Zira onlar inada ve delillerin reddine inanmışlardır. Onlar için

³⁰³ Mâturîdî, a.g.e., c.VI, s.513.

³⁰⁴ Mâturîdî, a.g.e., c.VI, s.513.

³⁰⁵ Mâturîdî, a.g.e., c.VI, s.513.

deliller arttıkça inat ve inkarları artar. Ebu Bekir el-Esam şöyle demiştir: Artırma sureye nispet edilmiştir; çünkü o, artışın sebebidir. Nitekim bir şey filin hakikatine nispet edildiği gibi sebebine de nispet edilir. Bununla birlikte inen surenin, inkarın artmasına sebep olması mümkün değildir. Fakat bunun yorumu belirttiğimiz şekildedir.³⁰⁶

“Onlar sevinç içindedirler”. Yani sure indirilmesiyle sevinç duyarlar demektir.³⁰⁷

“Fakat kalplerinde hastalık olanlara gelince bu, onların pisliklerine pislik katmıştır.” Kalplerinde münafıklık ve Allah’ın dini hususunda şüphe bulunanlara gelince; Peygambere (s.a.s.) indirilen bu sure onların münafıklık ve şüphelerini daha da artırmıştır. Böylece pisliklerine ve murdarlıklarına daha fazla pislik ve murdarlık katılmıştır. Ve onlar kafir olarak ölmüşlerdir: Allah’ı ve ayetlerini inkar eder halde ölmüşlerdir.³⁰⁸

Üçüncü Ayet:

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ
أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ

“Kalplerinde hastalık bulunanların: “Bize bir felaket gelmesinden korkuyoruz!” diyerek onlara koşuştuklarını görürsün. Belki Allah fetih ya da kendi katından bir emir getirir de onlar, içlerinden gizlediklerine pişman olurlar.”³⁰⁹

Kalplerinde hastalık bulunanların; kalplerinde şüphe ve nifak taşıyanların³¹⁰; “Bize bir felaket gelmesinden korkuyoruz!” diyerek onlara koşuştuklarını görürsün: “Zaman aleyhimize döner de başımıza bir musibet gelmesinden ve onların yardımına muhtaç olmaktan korkuyoruz. Bu nedenle onlarla dostluk kuruyoruz” diyerek onlara yaltaklandıklarını ve dost olma yarışında olduklarını görürsün. Cenab-ı Allah onların bu görüşünü reddetmek için şöyle buyuruyor: *Belki Allah fetih ya da kendi katından bir emir getirir de*: Umulur ki Allah, mü’minlerin düşmanlarına karşı muzaffer olmalarına veya Mekke’nin fethedilmesine hükmeder, yahut müminlerin kafirlere üstün gelmelerini sağlayacak bir iş getirmeye hükmeder de, *onlar, içlerinde gizlediklerine pişman olurlar*:

³⁰⁶ Mâturidî, a.g.e., c.VI, s. 514.

³⁰⁷ Mâturidî, a.g.e., c.VI, s.514.

³⁰⁸ İmam Taberî, (1995). Câmiü’l-Beyân, iht. ve thk. Muhammed es-Sâbunî, Salih Ahmed Rıza, çev. Mehmet Keskin, Ümit Yayıncılık, İstanbul, c.II, s.851.

³⁰⁹ Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52.

³¹⁰ Bunlar Abdullah bin Übey bin Selul ve onun gibi münafık arkadaşlarıdır.

O zaman şu münafıklar, yahudi ve hristiyanlara dost, müminlere düşman olup kin gütmekten ve kalplerinde gizledikleri şeylerden dolayı pişmanlık duyarlar.³¹¹

“*Kalplerinde hastalık olanların.*” şek ve şüphe münafıklık olanların “onlarla dost olmaya çalıştıklarını”, gizli açık onları arkadaş edindiklerini “görürsün.” Bize bir felaket gelmesinden korkuyoruz, diyerek, dostluklarını şöyle te’vil etmeye çalışırlar: Kafirlerin müslümanları yenmesinden endişe ediyoruz, dolayısıyla yahudilerin ve hristiyanların yanlarında müslümanların da adamları bulunmalıdır. Belki onlara faydaları dokunur, derler. Bunun üzerine Allah Teala: “*Belki Allah fetih verir.*” buyuruyor. Süddi, fetih kelimesiyle Mekke’nin fethinin kastedildiğini söyler. Bir başkası ise; hüküm ve karar anlamına geldiğini bildirir. “*Veya katından bir emir getirir.*” Süddi bununla yahudi ve hristiyanları dost edinen münafıklar; onların yanında bir şey bulamayınca ve bir engel telafi edemeyince durumlarından pişmanlık duyarlar. Onlarla dostluk, bozukluğun kendisidir. Çünkü onların durumunu Allah, açığa vurmuştur ve dünyada mü’min kullarına bunu açıkça bildirmiştir. Daha evvel durumları belli olmaksızın işlerini gizlice çeviriyorlardı. Bunların durumları açığa çıkınca Allah Teala, mü’min kullarına bunların hakkında açıklamalarda bulunmuş ve mü’minler de bu münafıkların mü’min görünmek için nasıl çalıştıklarına hayret etmişlerdir. Onlar, yalan ve iftiraları apaçık olduğu halde, bu hususta yemin ediyor, çeşitli yorumlara girişiyorlardı. Bunun için Hak Teala “*İman edenler; sizinle beraber olduklarında, bütün işlerinde Allah’a yemin edenler bunlar mı? derler. Amelleri boşa gitmiş ve hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır.*”³¹² Kurra, bu ayetin başındaki “vav” harfi üzerinde ihtilaf etmiştir. Cumhur, vavlı olarak okumaktadırlar. Bir kısmı vavın başlangıç edatı, bir kısmı da atıf edatı olduğunu belirtmektedirler. Medine halkı ise vavsız okumuşlardır. İbn Cerir’in zikrettiğine göre; onların mushafında (يَقُولُ) şeklinde imiş. İbn Cüreyc de Mücahid’den böyle nakleder.³¹³

İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve Ebu’s-Şeyh’in bildirdiğine göre Süddi: “*İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, «Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz» diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman*

³¹¹ Taberî, Câmiü’l-Beyân, c.II, s. 494.

³¹² Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 53.

³¹³ İbn Kesîr. (1990). Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm, çev. Bekir Karlığa, Çağrı Yay., İstanbul, c.I, s.575.

olurlar”³¹⁴ buyruğunu açıklarken: “Burada münafıkların kalplerinde şüphe olduğu ve müşriklerin kendilerine galip gelmelerinden korkmaları kastedilmektedir. Allah katından gelecek fetihten kasıt Mekke’nin fethi, emirden ise cizye kastedilmektedir” dedi.³¹⁵

Müfessirler; bu ayet-i kerimelerin nüzul sebebi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Süddi der ki: Bu ayet, iki kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar Uhud harbinden sonra birbirlerine şöyle diyorlardı: Ben, o yahudinin yanına giderim. Ona sığınır ve birlikte Yahudi olurum. Belki bir hadise veya tehlikeli bir durum ortaya çıkarsa; bana faydası dokunur. Diğeri ise ben Şam’daki falan hristiyanın yanına gider, ona sığınır ve yardım dilerim, diyordu. Bunun üzerine Allah Teala “Ey iman edenler; yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin” ayetini indirdi. İkrime ise; bu ayetin, Ebu Lübage hakkında nazil olduğunu söyler. Rasulullah (s.a.s.) onu Kurayza Oğullarına elçi olarak gönderdiğinde; onlar, Muhammed (s.a.s.) bize ne yapacak? demişler, o da eliyle boğazını göstererek; kesecek, demiş.³¹⁶

Dördüncü Ayet:

أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah’ın ve Resulünün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.”³¹⁷

Bunlar inanmış kimseler değildir. Çünkü onun risaleti hakkında kuşku ya da şüphe duyan ve onun kendilerine zulmedeceği endişesi taşıyan kimse kafirdir, mümin değildir.³¹⁸

Kalplerinde bir hastalık mı var bunların? Yoksa şüphe mi ettiler? Hz. Muhammed’in, Allah Rasulü olduğu hakkında bunların kalplerinde şüphe mi var ki, Rasulullah’a yapılan davete icabet etmiyorlar? Veya Allah’ın ve Rasulü’nün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Allah’ın Kitab’ına ve Rasulü’nün hükmüne davet olundukları zaman, hüküm verirken Rasulullah’ın kendilerine haksızlık edeceğinden mi endişe ediyorlar? Hayır, asıl zalimler onlardır: Ama onlar, Rablerine asi oldukları için kendi nefislerine yazık etmektedirler.³¹⁹

³¹⁴ Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52.

³¹⁵ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.V, ss.321-322.

³¹⁶ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm, c.I, ss.575-576.

³¹⁷ Kur’ân, 24. Nûr Sûresi, Âyet 50.

³¹⁸ Mâturîdî, a.g.e., c.X, s.216.

³¹⁹ Taberî, Câmiu’l-Beyân, c.V, s.1540.

Beşinci Ayet:

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا

“Yine o zaman münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, “Allah ve Resulünün va’dleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!” demişlerdi.”³²⁰

Bu beyanda bildirilen iki grubun da bir olması mümkündür. Bunlar münafıklardır. Fakat buradaki münafıkların, gerçek kendilerine açık hale geldiği halde, Peygamber (s.a.s.)’e muhalefeti gizleyen ve onu onaylamayı ise açığa vuran kimseler olması da mümkündür. Kalplerinde bozukluk bulunanlar ise bu hususta şüphe içerisinde bulunan kimselerdir. Bunlarda gerçek durum tam olarak açık hale gelmemiştir. Bu gruplar dediler ki: Allah ve Resul (s.a.s.)’ünün vaatleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş. Müfessirlerin çoğunluğu şöyle demiştir: Allah’ın onlara va’di memleketlerin fethidir. Bu sözü kafirler onları -yani müminleri- kuşattıklarında söylemişlerdir. Öteki sözü de münafıklar söylemiştir.³²¹

Söyle ki: Tu’me b. Ubeyrik, Muattib b. Kuşeyr ve yaklaşık yetmiş kişilik bir topluluk, Hendek gününde şöyle demişlerdi: Bizden herhangi bir kişi def-i hacet için dahi çıkamıyor iken, nasıl olur da bize Kisra ve Kayser’in hazinelerini va’d edebiliyor? Onlar bu sözlerini, -Nesai’nin kaydettiği hadiste belirtildiği üzere- Peygamber (s.a.s.)’ın kayayı parçalaması esnasında Peygamber (s.a.s.)’ın söylediği sözlerin, ashab-ı kiram arasında yayılması üzerine söylemişlerdi. Yüce Allah, bunun üzerine bu ayet-i kerimeyi indirdi.³²²

Altıncı Ayet:

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا

“Münafıklar, kalplerinde kötülük bulunanlar ve Medine’de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar.”³²³

Bu ayetle ilgili İmam Mâturîdî söyle demiştir: Kalplerinde çürüklük bulunanlar münafıklardır. Medine’de asılsız haberler yayanlar ise münafık değildirler. Fakat bunlar

³²⁰ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 12.

³²¹ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.X, s.353.

³²² İmam Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân. çev. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., İstanbul c.XIV, s.54.

³²³ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

haberleri yaymayı seven bir gruptur. “İrcâf” haber yaymak demektir. Münafığın gerçekten inkarcılarla gizlice beraber olan kimse olması mümkündür. Kalbinde kötülük bulunan kimse ise kalbinde şüphe ve tereddüt bulunan ve fakat ne açık ne de gizli bir şekilde inkarcılarla beraber olmayan kişidir. Bu kişi inkarcı ile münafık arasında bulunan kimsedir.³²⁴

Yedinci Ayet:

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَى لَهُمْ

“İman edenler ‘Keşke bir sûre indirilse!’ derler. Açık ve kesin hükümlü bir sûre indirildiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde, kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün; zaten o da başlarına geldi gelecek!”³²⁵

İman edenlerin bir sûre indirilmesini temenni etmelerinin ve “keşke bir sûre inse!” diye konuşmalarının birkaç sebebi vardır. Birincisi, o sûrenin risalet, ölümden sonra dirilmek ve tevhit konularında kendileri için bir delil, düşmanlarına karşı da bir kanıt olsun diye gelmesini istiyorlardı. İkincisi, çeşitli konularda istifade etsinler, dine dair bilgileri ve imanları artsın diye o sûrenin gelmesini istiyorlardı. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: “Ne zaman bir sûre indirilse, içlerinden ‘Bu hanginizin imanını artırdı ki? Diye soranlar çıkar. Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve onlar birbirlerine bunu müjdelemek istediler. Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (manevi) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkarcı olarak ölüp gitmişlerdir”³²⁶. Üçüncüsü, iman edenle inkar edeni, kesin inananla şüphelere dayalı olanı ayırt etmek için surenin indirilmesini istiyorlardı. Sözünü ettiğimiz bu sebepler, sûrenin indirilmesine dair müminlerin düşüncelerini yansıtmaktadır, onlar bu sebeplerden dolayı bir sûrenin indirilmesini arzu ediyorlardı.³²⁷

Açık ve kesin hükümlü bir sûre indirildiğinde. Bu ilahi beyanda geçen ve kesin hükümlü anlamına gelen “muhkem” kelimesi ile sonradan gelen manası kastedilmektedir. Sonradan gelen ifadesi de “muhkem” kelimesinin tefsiri değildir, ancak onunla neshedici

³²⁴ Mâturîdî, a.g.e., c.VI, s. 433.

³²⁵ Kur’ân, 47. Muhammed Sûresi, Âyet 20.

³²⁶ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 124-125.

³²⁷ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.XIII, ss.434-435.

(nasih) hükmü kastetmektedir. “Nasih” de sonradan gelen, arkadan nazil olan ayet demektir ve bu ayet muhkemdir, onunla amel etmek zorunludur. Nitekim İbn Mesud’un mushafında böyledir: “Levla nüzzilet suratün muhdesetün” (لَوْلَا نَزَلَتْ سُورَةٌ مُّحَدَّثَةٌ). Bunun tefsiri de belirttiğimiz gibidir. Ancak bize göre muhkem iki manaya gelir. Birincisi, delillerle ve kanıtlarla sağlam olandır. İkincisi, bir kavme indirildiği ve insanlar arasında dolaştığı için kimsenin değiştiremediği, aksine Allah katından geldiğinin bilinmesi için insanların korudukları ayetlerdir. En doğrusunu Allah bilir. İçinde savaştan söz edildiğinde. Cenab-ı Hak savaşta çeşitli özellikler yaratmıştır. Birincisi, her ne kadar zahirde savaşın canları ve malları telef etmesi söz konusu olsa da müslümanların sayılarının ve servetlerinin çoğalması da söz konusudur. Çünkü savaş farz kılınmadan önce insanlar tek tek İslam’a giriyorlardı, ama savaş farz kılınıncı Cenab-ı Hakk’ın da haber verdiği üzere akın akın İslam’a girmeye başladılar: “İnsanların akın akın Allah’ın dinine girdiğini gördüğünde”³²⁸ İkincisi, iman edenle inkar eden, kesin inananla şüphelere dalan kimseler, savaş sayesinde birbirinden ayrılır. Çünkü münafık olan birinin gerçek yüzü o zamana kadar ortaya çıkmaz. Savaş farz kılındığında, nifak ve şüphe içinde olanlarla iman ve tasdik edenler ortaya çıkar. Üçüncüsü, savaşta peygamberliğin ve ölümden sonra dirilmenin işaretleri vardır. Peygamberliğin işaretinden maksat şudur: Resulullah (s.a.s.)’ın ashabı sayı itibariyle az oldukları gibi savaş teçhizatı ve kuvvet bakımından da zayıftılar. Sayılamayacak derecede kalabalık, teçhizat ve kuvvet bakımından da çok üstün olan düşmana karşı savaşmakla emrolunmuşlardı. Bu hal, onların kendi güçleriyle değil, Allah’ın yardımı ile savaştıklarının yahut sayı ve kuvvet bakımından kendilerine denk olan bir ordu ile savaşmadıklarının bilinmesi içindi. Ölümden sonra dirilmenin delillerine gelince, onlar akrabalık bağlarını kesmek söz konusu olduğu halde yakınlarını, akrabalarını ve dostlarını öldürmekle emrolunmuşlardı, bu emri de onlar ancak ümit edilen ve hedeflenen bir akıbetin var olduğu bilinsin diye yerine getiriyorlardı. Çünkü belirlenen bir hedef ve benimsenen bir gaye olmadan böyle bir işe girişmek mümkün değildir. Kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün. Münafıklar, içlerinde gizledikleri nifakı ve şüpheleri haber veren bir ayetin gelmesinden nefret ediyorlardı.

³²⁸ Kur’ân, 110. Nasr Sûresi, Âyet 2.

Nitekim Allah şöyle buyurur: “*Münafıklar, kendileri aleyhine olmak üzere kalplerindeki ortaya çıkaracak bir surenin indirilmesinden endişe ediyorlar*”³²⁹. Böyle bir sure indirilince de ayet-i kerimede belirtildiği gibi düşmanlıkları artıyordu: “*Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (manevi) kirlerine kir katmıştır*”³³⁰.

Bir sonraki ayet *Güzel olan itaattir, makbul sözdür*³³¹ olarak başlıyor. Müfessirler şöyle dediler: tıpkı “*Acı sonun yaklaştıkça yaklaşıyor!*”³³² mealindeki ayette olduğu gibi, bu ayet de onlar için tehdit anlamına gelmektedir. Fakat ayetin zahiri tehdit değil, sizin için daha uygun olan budur manasına gelir, sizin için evla olan itaat etmeniz ve makbul söz söylemenizdir. Onlar bunu terk ettikleri zaman ise ayet tehdit manasına gelir.³³³

Durum kesinlik kazanınca; bu cümlelerin tefsirinde ihtilaf edilmiştir. Bazıları şöyle dedi: Bu cümle, ‘*Açık ve kesin hükümlü bir sure indirildiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde*’ mealindeki ayetin sılasıdır, işte o zaman durum kesinlik kazanır demektir. İşte o zaman münafıkların ne hale geleceklerini Cenab-ı Hak şöyle açıklıyor: *Kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün*. Onların ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi bakmaları sadece savaşın zikredilmesi yüzünden değildir. Cenab-ı Hak bu vasfı ve o hali, savaşın farz kılındığı ve savaşa çıkmanın şart olduğu zamanla ilgili olarak söylemiştir. İşte durum kesinlik kazanınca cümlesi, savaş farz kılınıncı ve savaşa çıkmak kesinlik kazanınca onların hali ayette belirtildiği gibi olur demektir, yoksa sadece savaş sözcüğünün kullanılması anlamında değildir. Bazıları şöyle dedi: Durum kesinlik kazanınca, yani ahirette, peygamberlerin uyardıkları azabın gelmesi kesinlik kazanınca, dünyada iken Allah’a karşı sadakat göstermiş olsalardı, ahirette onlar için hayırlı olacaktı, çünkü ahirette azap hali başlarından hiç gitmiyor. Yani Resulullah (s.a.s.)’ın, ahirette azaba uğrayacakları ikazını kabul edip dünyada iken ona muhalefeti terk etselerdi, bu onlar için ahirette daha hayırlı olacaktı.³³⁴

Sekizinci Ayet:

³²⁹ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 64.

³³⁰ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.XIII, ss.435-436.

³³¹ Kur’ân, 9. Muhammed Sûresi, Âyet 21.

³³² Kur’ân, 75. Kıyâmet Sûresi, Âyet 34.

³³³ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.XIII, s.436.

³³⁴ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.XIII, ss.436-437.

وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيِّقَنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ

*“Biz cehennem bekçilerini meleklerden seçtik. Onların sayısını da kâfirler için bir imtihan sebebi yaptık. Böylelikle istedik ki, kendilerine kitap verilenler iyice inansın; mü’minler de imanlarında daha da derinleşsin. Ehl-i kitap ve mü’minler şüpheye düşmesin. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler ise: “Acaba sizin inandığınız Allah bu misâlle ne anlatmak istiyor?” diye sorsun. Allah dilediğini böyle saptırır, dilediğini de doğru yola erdirtir. Rabbinin ordularını kendisinden başka kimse bilemez. Haber verilen bu korkunç cehennem ateşi, insanlık için bir uyarı ve hatırlatmadan ibarettir.”*³³⁵

Ayetten de anlaşıldığı üzere bu bilgiyi Ehl-i kitap ve mü’minler kabul ederken müşrikler ve kalbinde hastalık bulunanlar inkâr etmişler ve böylece karşı safta yer almışlardır.³³⁶

Kalbinde hastalık bulunanlar, Kur’an ve Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında kötü niyet besleyen, iman etmekle şirkte devam etme konusunda tereddüt yaşayan Ahnes b. Şerik ve Velid b. Muğira gibidirler. Bu ayette anlatılan konu bu gibiler için imtihan vesilesi olmuş, bunun sonucunda ya dalaletе düşmüşler ya da hidayete ermişlerdir.³³⁷

Zemahşerî münafiklar yorumunu yaptıktan sonra, ayetteki maraz ifadesinin şüphe olabileceğini; Mekke halkının genelinin iman konusunda şüphe içinde bulunduklarını, bazıları ise kesin bir yalanlama, inkâr içinde olduklarını kaydetmektedir.³³⁸

Kalbi katılaşımlar ifadesi hiçbir şekilde imana meyletmeyen müşrikler; kalbinde hastalık bulunanlar ibaresi ise Hz. Peygamber (s.a.s.) ve onun tebliğ ettiklerinin hak olduğu konusunda şüphe içinde bulunanlar, kalplerinde nifak hastalığı bulunan,³³⁹ imanı kabulde mütereddid olanlar³⁴⁰ ve günahkârlar³⁴¹ olarak anlaşılmıştır.

³³⁵ Kur’an, 74. Müddessir Süresi, Âyet 31.

³³⁶ Kiliçli, Kur’an’daki “Kalbinde Hastalık Olanlar” İfadesinin Muhatapları, s. 66.

³³⁷ Kiliçli, a.g.m., ss. 66-67.

³³⁸ Zemahşerî, Keşşâf, c.IV, ss.653- 654.

³³⁹ Taberî, Câmiü’l-Beyân, XVI, 611-613; Zemahşerî, Keşşâf, c.II, ss.166-167.

³⁴⁰ Mukâtil, Tefsîr, II, 387; İbn Âşur, et-Tahrîr, c.XVII, s.302.

³⁴¹ Mevdûdî, Tefhîm, c.III, s.377.

4.2. Nifak Anlamı

M-r-z kökü ve türevleri bazı ayetlerde “nifak” anlamına gelmektedir.

Birinci Ayet:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde maraz vardır. Allah da onların marazını artırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.”³⁴²

Zeccâc’a göre maraz “nifak” demektir ve tıpkı “sıhhat” sözcüğünün hem bedende ve dinde kullanılabileceği gibi “hastalık” anlamındaki sukm ve maraz kelimeleri de beden ve din konusunda söylenebilmektedir.³⁴³ Ebû Ubeyde, “kalpteki maraz”ın insanı dinde sıhhatli olmaktan çıkaran her türlü şeyi ifade ettiğini belirtmektedir.³⁴⁴

Dahhâk b. Müzâhim’in İbn Abbâs’tan rivayetine göre ise bu âyette iki defa zikredilen maraz kelimesi ikisinde de “nifak” manasındadır.³⁴⁵

İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim bildiriyor: İbn Abbas, “Kalplerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyleye geldikleri için onlara elem verici azap vardır.”³⁴⁶ ayetindeki hastalığın nifak olduğunu, gerçeği değiştirip tahrif ettikleri için onlara ceza olarak acı verici bir azap olduğunu söyledi.³⁴⁷

et-Tastî’nin bildirdiğine göre Nafi b. el-Ezrak, İbn Abbas’a: “Bana, Yüce Allah’ın: “Kalplerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyleye geldikleri için onlara elem verici azap vardır”³⁴⁸ ayetindeki hastalık nedir?” deyince, İbn Abbas: “Nifak manasındadır” cevabını verdi. Nafi: “Araplar bu kelimeyi kullanır mı?” diye sorunca ise İbn Abbas, şöyle dedi: Evet, sen şairin şöyle dediğini duymadın mı?

Bazen, kimilerine güzel söz söylerim, ama Onların hasta kalpleri bana karşı (kinle) kaynar.³⁴⁹

Dahhak da İbn Abbas’tan: Kalplerindeki hastalığın münafıklık olduğunu söylemiştir. Allah onların hastalıklarını artırdı da, münafıklıklarını artırdı, demektir.

³⁴² Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

³⁴³ ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Sirrî (1998). Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbuh. thk. Abdulcelîl Abdur Şilbî, Âlimu’l-Kütüb, Beyrût, c.I, s.86.

³⁴⁴ Zeccâc, a.g.e., c.I, s.86.

³⁴⁵ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c.I, s.288; İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.I, s.284.

³⁴⁶ Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

³⁴⁷ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.I, ss.150.

³⁴⁸ Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

³⁴⁹ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.I, ss.150.

Abdurrahman bin Zeyd bin Elsem: Bu hastalık, din hastalığıdır, maddi hastalık değildir. Onlar münafıklardır, demiştir.³⁵⁰

Cenab-ı Hak'ın *فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ* sözünde: *مَرَضٌ* o sifattan çıkan fiillerde, bir zararın meydana gelmesini gerektiren bir sifattır. Kalbe mahsus olan özellik, Allah'ı bilmek, O'na itaat ve kulluk etmek olduğu için, kalpte bu özelliklere mani olacak herhangi bir sıfat meydana geldiğinde, bu sıfatlar kalbin hastalığı olurlar. Şayet: “Ziyade” (fazlalaşma) kendisine ilave edilenin cinsindendir; eğer, buradaki hastalıktan maksat küfür ve cehalet hastalığı ise, o zaman Cenab-ı Hak'ın *مَرَضًا* *اللَّهُ فَرَّادَهُمُ* “Allah da onların hastalığını artırdı” sözü, bu küfür ve cehalete hamledilmiş olur. Bu durumda da, Allah'ın, küfrün ve cehaletin faili olması gerekir denilmiştir.³⁵¹

Razi ayet hakkında şöyle söyler:

Cenab-ı Hakk'ın *مَرَضًا* *اللَّهُ فَرَّادَهُمُ* sözünden maksat, Allah'ın onlara lütfunu artırmamasıdır. İşte bu lütfu artırmaması sebebiyle de Allah onları yardımsız bırakmıştır. Bu tıpkı, Cenab-ı Hakk'ın; “Allah onları kahretsin, nasıl da (Hak'tan) döndürülüyorlar!”³⁵² sözü gibidir.³⁵³

Cenab-ı Hakk'ın, *وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ* sözüne gelince, bu konuda Keşşaf sahibi şöyle demiştir: *يَأْلَمُ* kelimesi *أَلِمَ* – *يَأْلَمُ* fiilinden ism-i faildir; tıpkı *وَجِيعٌ* kelimesinin *يَوْجَعُ* – *وَجَع* kelimesinden ism-i fail olması gibi “azap” kelimesinin “elim” sıfatıyla nitelenmesi, tıpkı arapların *وَجِيعٌ* *تَحِيَّةٌ بَيْنَهُمْ ضَرْبٌ* “Onların aralarındaki selamlaşmaları, acı veren bir darbe gibidir” demesi de böyledir. Bu, yine arapların *جَدَّ جِدُّهُ* “Onun ciddiyeti büyük oldu, ciddi oldu” demelerine benzer. Ciddiyet nasıl, ismi faili olan kişiye ait bir nitelik ise, bunun gibi “elem” sıfatı da, gerçekte elem veren şeye aittir.³⁵⁴

Ve yine Nafi: “Ayetteki “elim” kelimesinin manası nedir?” diye sorunca, İbn Abbas: “Acı verici bir azap, demektir” karşılığını verdi. Nafi: “Araplar bu kelimeyi

³⁵⁰ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., c.I, ss.121.

³⁵¹ Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fâhru'd-Dîn et-Taberistânî. (1988). Tefsîru'l-Fâhru'r-Râzî et-Tefsîru'l-Kebîr. Mefâtihu'l-Ğayb. çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C.Sadık Doğru. Akçağ Yay., Ankara, c.II, s.34.

³⁵² Kur'an, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 30.

³⁵³ Râzî, Mefâtihu'l-Ğayb, c.II, s.36.

³⁵⁴ Râzî, Mefâtihu'l-Ğayb, c.II, s.37.

kullanır mı?” diye sorunca ise İbn Abbas şöyle dedi: Evet, sen şairin şöyle dediğini duymadın mı?

Acı çekmeyen uyudu da

Ben gece boyu uyuyamadım³⁵⁵

İbn Ebi Hatim bildiriyor: İbn Abbas der ki: Kur'an'da (أَلِيمٌ) olarak geçen her kelimenin manası, acı verici demektir.³⁵⁶

İbn Ebi Hatim Ebu'l-Aliye'nin şöyle dediğini bildiriyor: Kur'an'da (أَلِيمٌ) olarak geçen her kelimenin manası, acı verici demektir.³⁵⁷

Allahu Teala'nın “Yalan söylemeleri sebebiyle” sözüne بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ sözüne gelince, bunda birkaç bahis söz konusudur:

1)Yalan, bir şeyden, gerçekte olduğunun aksine olarak haber vermektir. Cahiz bunu, ancak haber veren kimsenin haber verilen şeyin haberin aksine olduğunu bildiğinde yalan olarak adlandırır. Bu ayet ise, Cahiz'in aleyhine bir delildir.

2)Allah'ın بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ أَلِيمٌ وَعَذَابٌ لَهُمْ sözünü, onların yalanlarının, elem verici bir azabın sebebi olduğu hususunda açık bir ifadedir. Bu ise, her türlü yalanın haram olmasını gerektirir. Hz.İbrahim (a.s.)'in üç defa yalan söylediği rivayetine gelince, bundan maksat “ta’rız”dır. Ancak şekil yönünden yalana benzediği için, “yalan” olarak adlandırılmıştır.

3)Bu ayette iki kıraat bulunmaktadır:

Birincisi: بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ kıraatidir. Buna göre onların söyledikleri yalandan maksat, onların “Allah’a ve ahiret gününe inandık” demeleridir.

İkincisi: Tasdik etmenin zıddı ve yalan söylemenin mübalağası olan كَذَّبَ fiilinden olmak üzere, بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ kıraatidir. Nitekim doğru olmak hususunda mübalağa edildiğinde de, صَدَقَ (çok doğru oldu) denilir.³⁵⁸

Kurtubi ve diğerlerine Peygamber (s.a.s.)'in bazılarını bildiği halde münaflıkları niçin öldürmediği soruldu. Onlar da bazı cevaplar verdiler. Birisi de Sahihayn'deki şu hadistir ki Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Hazreti Ömer (r.a.)'e: Arapların Muhammed

³⁵⁵ Suyûtî, ed-Dürü'l-Mensûr, c.I, ss.150-151.

³⁵⁶ Suyûtî, a.g.e., c.I, s.151.

³⁵⁷ Suyûtî, a.g.e., c.I, s.151.

³⁵⁸ Râzî, Mefâtihu'l-Ğayb, c.II, ss.37-38.

adamlarını öldürüyorlar diye konuşmalarından korkuyorum, demiştir. Bunun da manası şudur: Bundan büyük bir kargaşa meydana gelip de Arapların İslam’a girmekten çekinmeleridir. Onlar ne hikmetle öldürdüğünü, onları sadece küfürleri yüzünden öldürdüğünü bilmezler. Çünkü onlar görüneni anlarlar ve: Muhammed ashabını öldürüyor, derler. Kurtubi şöyle demiştir: Bizim ulemamız ile başkaları da bu görüştedirler. Nitekim kalpleri İslam’a ısındırılmak istenenlere de, onların kötü inançlarını bildiği halde boş verirdi. İbn Atiyye şöyle demiştir: İmam Malik’in arkadaşları da bu görüştedirler. Bunu Muhammed bin Cehm, Kadı İsmail ve Ebheri de demişlerdir. İbn Macişun da İmam Malik’ten şöyle nakletmiştir: Resulullah (s.a.s.)’ın münafıklara dokunmaması, ümmetine, hakim kendi bildiğiyle hüküm veremez kuralını açıklamak içindir. Kurtubi şöyle demiştir: Alimler ittifakla şunu demişlerdir ki kadı kendi bilgisiyle suçluyu öldüremez. Diğer hükümlerde müttefik değillerse de bunda icma halindedirler. Şafi de bu konuda şöyle demiştir: Resulullah (s.a.s.)’ın bildiği halde münafıkları öldürmemesi, gösterdikleri İslam’ın, daha öncesini kesip atmasındandır. Müslimdeki şu hadis de bunu desteklemektedir. “Ben insanlar lailahe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Bunu dedikleri zaman kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak hakkı hariçtir. Hesapları da Allah’ın üzerinedir.”³⁵⁹ Bunun manası şöyledir: Kim bu kelimeyi söylerse, zahiren ona İslam’ın hükmü uygulanır. Eğer içinden de ona inanırsa, ahirette bunun sevabını görür. Eğer inanmazsa, dünyada ona bu hükmün uygulanması ve onun müslümanlara karışmış olması ona bir fayda sağlamaz. Allah Teala şöyle demiştir: “Onlara seslenirler: “Biz de sizinle beraber değil miydik?” derler. Onlar da: Evet, ancak siz kendinizi yaktınız ve Müslümanları gözetlediniz ve kuruntuları sizi aldattı, sonunda da Allah’ın emri geldi, derler”³⁶⁰. Onlar mahşerde Müslümanlara karışacaklar, hak yerini bulduğu zaman onlardan ayrılacak ve geri kalacaklardır. “Onlarla umutlarının arasına engel çekilecektir”³⁶¹. Secde edemeyeceklerdir. Nitekim hadisler bunu dile getirmiştir.³⁶²

Şöyle de denilmiştir: Onları öldürmemesi şunun içindir; çünkü onların kötülüklerinden korkmuyordu, onların arasında bulunuyor ve onlara Allah’ın açık

³⁵⁹ Müslim, “İman”, 21.

³⁶⁰ Kur’ân, 57. Hadîd Sûresi, Âyet 15.

³⁶¹ Kur’ân, 34. Sebe Sûresi, Âyet 54.

³⁶² İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.I, ss.121-122.

ayetlerini okuyordu. Ama Peygamber (s.a.s.)’den sonra böyle bir durum olur da münafıklıkları görülürse, öldürülürler. Bunda da müslümanların icma’ı vardır. İmam Malik şöyle demiştir: Resulullah (s.a.s.)’ın zamanındaki münafıklar, günümüzdeki zındıklardır.³⁶³

Peygamber (s.a.s.)’in bazı münafıkları bildiği Huzeyf bin el-Yeman’ın on dört kişinin adını verdiği hadise dayanmaktadır. Bunları Tebuk seferinde açıklamıştı. Onlar Resulullah (s.a.s.)’a orada bir yokuşun yanında suikast tertip etmek istediler. Devesini ürkütüp onu üzerinden düşürmek istediler. Allah da ona vahyederek durumlarını bildirdi. O da bunu Huzeyfe’ye söyledi. Belki de onları öldürmemesi bu veya başka sebeplerden dolayı idi. Bunların dışındakiler için ise Allah Teala şöyle demiştir: *“Çevrenizdeki bedevilerden münafıklar vardır. Medine halkından da nifakta ileri gidenler vardır. Sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz”. “Eğer münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar ve Medine’de kötü haber yayanlar bu işe son vermezlerse, seni onların üzerine saldırırız. Sonra da seninle ancak az bir zaman beraber kalırlar. Lanete uğramışlardır. Nerede yakalanırlarsa tutuklanır ve kırıp geçirirler”*.³⁶⁴

Bunda onlara saldırılmadığına ve onları şahsen tanımadığına delil vardır. Sadece kendisine sıfatları ile anlatılıyorlardı, o da onları kısmen tanıyordu. Nitekim Allah Teala şöyle demiştir: *“Eğer dileseydik onları sana elbette gösterirdik. Sen de onları simalarından ve konuşma üsluplarından tanırdın”*.³⁶⁵ En meşhur münafık da Abdullah bin Übey bin Selul idi. Zeyd bin Erkam yukarıda geçtiği gibi onda bu sıfatların tam olduğuna şahitlik etmiştir. Buna rağmen öldüğü zaman Peygamber (s.a.s.) namazını kıldırıp ve defninde bulundu. Diğer müslümanlara yaptığını yaptı. Ömer b. Hattab (r.a.) sitem etti ise de o: Ben, Arapların, Muhammed ashabını öldürüyor, demelerini istemiyorum , dedi. Bir rivayette de Sahih’te: “Ben bunu tercih ettim” demiştir. Bir rivayette de: “Eğer daha fazla dua ettiğim takdirde bağışlanacağını bilseydim, onu da yapardım” demiştir.³⁶⁶

İkinci Ayet:

³⁶³ İbn Kesîr, a.g.e., c.I, ss.122-123.

³⁶⁴ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60-61.

³⁶⁵ Kur’ân, 36. Muhammed Sûresi, Âyet 30.

³⁶⁶ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm, c.I, s.123.

فَقَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ
أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ

“İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, «Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz» diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.”³⁶⁷

İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim'in bildirdiğine göre Atiyye: “İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, «Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz» diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün”³⁶⁸ buyruğunu açıklarken: “Burada Abdullah b. Ubey gibilerinin (yahudi ve hıristiyanların) dostluklarına koşmaları kastedilmektedir” dedi.³⁶⁹

Abd b. Humeyd , İbn Cerir, İbnu'l-Münzir, İbn Ebi Hatim ve Ebu's-Şeyh'in bildirdiğine göre Mücahid: “İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, «Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz» diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar”³⁷⁰ buyruğunu açıklarken: “Burada yahudiler ile iş yapan, onlara iyi haberler veren ve çocuklarını onlara emzirten münafıklar kastedilmektedir. Onlar: “Biz bir şeylerin ters gitmesinden ve yahudilerin bize galip gelmesinden korkuyoruz” diyordu. Ancak Yüce Allah müslümanlara genel olarak bir fetih getirdiği zaman veya münafıklara has bir emir indirdiği zaman münafıklar içlerinde gizlemiş olduklarından dolayı pişmanlık duyarlar” dedi.³⁷¹

Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve Ebu's-Şeyh'in bildirdiğine göre Katade: “İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanları... görürsün. Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar”³⁷² buyruğunu açıklarken: “Burada müminleri bırakıp yahudileri seven, onlarla

³⁶⁷ Kur'an, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52.

³⁶⁸ Kur'an, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52.

³⁶⁹ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.V, s.321.

³⁷⁰ Kur'an, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52.

³⁷¹ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.V, s.322.

³⁷² Kur'an, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52.

samimi olan münafıklar kastedilmektedir. Fetih ifadesiyle de Allah'ın hükmü kastedilmektedir" dedi.³⁷³

Bu ayetteki, "Kalplerinde bir hastalık bulunan kimseler" tabiri ile Abdullah b. Übeyy ve arkadaşları gibi münafıklar kastedilmiştir. Ayetteki يُسَارِعُونَ فِيهِمْ "aralarında koşuşurlar" ifadesinin manası ise, "Onlar, yahudileri ve Necran hristiyanlarını sevmeye hususunda adeta yarışır. Çünkü o yahudi ve hristiyanlar zengin idiler ve bu münafıklara, işleri hususunda yardımcı olup, borç para veriyorlardı. Bundan dolayı münafıklar da, "Biz, başımıza bir felaket gelmesinden korktuğumuz için onlarla içli-dışlı oluyoruz" diyorlardı. Vahidi "daire" kelimesinin, "devlet" kelimesi gibi, "devairu'd-dehri" (zamanın belaları) tabirinden alındığını, "daire" (dönen şey) lafzının, bir kavimden, diğer bir kavme dönüp dolaşan bela, bozguna uğrama, korkunç hadiseler gibi, kendisinden korkulan bir musibet manasında olduğunu, devletin (saltanat ve şansı, insanlar arasında) dönüp dolaşması gibi, devairin (belaların) da dönüp dolaştığını söylemiştir.³⁷⁴

Ey Muhammed! Sen, "Kalplerinde hastalık bulunanların" içlerinden münafıklık hastalığı taşıyanların, "onlara doğru koştuğunu görürsün". Dostluk ve yardımlarına koştuklarına şahit olursun. Bunlardan amaç Abdullah b. Übey ve benzerleridir. Bunlar yahudilerin ve Necran hristiyanlarının dostluğuna yarışır ve mü'minlere karşı da zamanın tehlikelerinden korunmak amacını güttüklerini ileri sürerler. Nitekim yüce Allah da şöyle buyuruyor: "Bize kötülük isabet etmesinden korkarız" derler. Yani demek istiyorlar ki, başımıza herhangi bir tehlikenin gelmesinden; işlerin ters dönmesinden, egemenliğin tekrar kafirlerin eline geçmesinden korkarız. Onların bu geçersiz bahanelerine ve ham hayallerine karşı yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Umulur ki Allah, bir fetih ihsan eder." Mekke'nin fethini nasip eder de kafirlerin belini kırar; "veya katından bir emir getirir de", öldürülme ve sürgün edilme ile yahudilerin kökünü kazır ve onları yerle bir eder de; bu münafıklar "içlerinde gizlediklerine pişman olurlar." Gönüllerinde sakladıkları küfür ve Hz. Peygamber (s.a.s.) hakkında besledikleri şüpheden dolayı belki pişmanlık duyarlar.³⁷⁵

³⁷³ Suyûtî, ed-Dürü'l-Mensûr, c.V, ss.321-322.

³⁷⁴ Râzî, Meâfîhu'l-Ğayb, c.II, ss.104-105.

³⁷⁵ Bursevî, İsmâîl Hakkî b. Mustafâ. (1995). Tefsîru Rûhi'l-Beyân. iht. Muhammed Ali Sâbunî. çev. Durak Pasmaz, İstanbul, c.II, ss.437-438.

“*Kalpplerinde hastalık olanların onlara koştuklarını görürsün*”: Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu ayet münafıklar hakkında inmiştir, sonra onların bu hususta da iki görüşleri vardır:

Birincisi: yahudi ve hristiyanlar münafıklara gıda maddesi temin eder, onlara ödünç verir ve onlarla dostluk kurarlardı. “*Yahudi ve Hristiyanları dostlar edinmeyin*” ayeti inince, münafıklar: Onlarla ilişkiyi nasıl keseriz ki bir kıtlık olsa bize bol bol gıda maddesi verirler, dediler. Bunun üzerine bu ayet indi. Bunu Ebu Salih, İbn Abbas’tan rivayet etmiştir. Münafıklar hakkında indi deyip de isim vermeyenlerden bazıları Mücahit ile Katade’dır.

İkincisi: O, Abdullah bin Übey hakkında inmiştir, bunu da Atiyye el-Avfi, demiştir.³⁷⁶

Hastalıktan ne murad edildiği hususunda da iki görüş vardır:

Birincisi: O, şüphedir, bunu Mukatil, demiştir. İkincisi: Münafıklıktır, bunu da Zeccac, demiştir.³⁷⁷

“*Onlara koşarlar*”: bunda da üç görüş vardır:

Birincisi: Dostluk ve samimiyetlerine koşarlar, bunu Mücahit ile Katade, demiştir. İkincisi: Rızalarına koşarlar, bunu da İbn Kuteybe, demiştir. Üçüncüsü: Müslümanlara karşı yardımlarına koşarlar, bunu da Zeccac, demiştir.³⁷⁸

“Felaket”ten ne kastedildiği hususunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Kıtlık ve açlıktır, bunu da İbn Abbas, demiştir. İbn Kuteybe de şöyle demiştir: Başımıza kıtlık gibi bir kötü bir şey gelir de bizimle alışverişi etmezler, onlardan gıda maddesi alırken bize vermezler.

İkincisi: Devletin Müslümanlara karşı yahudilere dönmesidir, bunu da Mukatil, demiştir.³⁷⁹

Daha sonra Allah *فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ* “*Belki Allah, fethi veya kendi katından bir emri getirecek ve onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklar*” buyurmuştur.³⁸⁰

³⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, c.II, s.80.

³⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., c.II, s.80.

³⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., c.II, s.80.

³⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., c.II, s.80.

³⁸⁰ Râzî, a.g.e., c.II, s.105.

Said b. Mansur ve İbn Ebi Hatim'in bildirdiğine göre Amr, İbnü'z-Zübeyr'in bu ayeti: “فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحَ الْفَسَاقُ عَلَى مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ” şeklinde okuduğunu söyleyip: “Bu şekilde ayeti mi okudu, yoksa tefsir mi etti bilmiyorum” dedi.³⁸¹

Müfessirler, Allah'ın kendisi için kullandığı عَسَى (belki) lafzının, mutlaka manasına geldiğini, çünkü kerim olan Allah, yapacağı hayırlı bir iş hususunda, insanlara ümit verince, bu insanların kendisine iyiye bağlandığı ve olmasını ümit ettiği vaad-i ilahi mesabesindedir. Buna göre ayetin manası: “Allah mutlaka, Resulullah'ı ve müslümanları düşmanlarına galip getirmek suretiyle, fethi müyesser edecek yahut da yahudilerin kökünü kurutacak veyahut da onları belgelerinden çıkaracak, böylece de münafıkları vesveselerinden dolayı bin pişman edecek, katından olan bir işi mutlaka verecektir” şeklinde olur. Çünkü münafıklar, Resulullah (s.a.s.)'ın başarısının devamından şüphelenerek, “Biz onun bu işinin tamamlanacağını ve süreceğini sanmıyoruz. Görünen o ki, saltanat ve galibiyet şansı, düşmanlarının olacak” diyorlardı. Denildi ki, ayetteki “veya kendi katından bir emir (iş)” ifadesinden murad, “Hz. Peygamber (s.a.s.)'e, münafıkların sırlarını açıklaması ve onları öldürmesi emredilir de, onlar yaptıklarına bin pişman olurlar” demektir.³⁸²

Râzî bununla ilgili şöyle demektedir: Şimdi şayet, “Birşeyi doğru bir şekilde taksim etmenin şartı, o şeyin birbirine zıt, iki tarafının bulunmasıdır. Halbuki Cenab-ı Hakk'ın, “فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ” *Belki Allah fethi veya kendi katından bir emri getirecek*” buyruğu böyle değildir. Çünkü fethi getirme (nasip etme) hususu, “kendi katından bir emir” ifadesine dahildir” denilir ise, biz deriz ki: Bu sözün manası, “veya insanların kesinlikle katkısı bulunmadığı bir emri (iş) getirir” şeklindedir. Bu tıpkı, kalplerine Allah'ın korku saldığı ve bu yüzden de, hiç savaşmaksızın kendi elleri ile teslim olan Beni Nadir yahudilerinin hadisesinde olduğu gibidir.³⁸³

“Fetih”ten murad edilen şey hususunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Mekke'nin fethidir, bunu İbn Abbas ve Süddi, demişlerdir. İkincisi: Yahudi kentlerinin fethidir, bunu da Dahhak, demiştir. Üçüncüsü: muhaliflerine karşı

³⁸¹ Suyûtî, a.g.e., c.V, s.322.

³⁸² Râzî, a.g.e., c.II, s.105.

³⁸³ Râzî, a.g.e., c.II, s.105.

Peygamber (s.a.s.)’e yardımdır, bunu da Katade ile Zeccac, demiştir. Dördüncüsü: Sıkıntının def olması ve rahatlamaadır. Bunu da İbn Kuteybe, demiştir.³⁸⁴

Emir hususunda da dört görüş vardır:

Birincisi: Nadiyr oğullarının sürölüp mallarının alınması ve Kurayza oğullarını öldürölüp zürriyetlerinin esir edilmesidir. Bunu da İbn Saib ile Katade, demiştir.

İkincisi: Cizyedir, bunu da Süddi, demiştir.

Üçüncüsü: Bolluktur, bunu da İbn Kuteybe, demiştir.

Dördüncüsü: Peygamber (s.a.s.)’e münafikların durumunun açığa çıkarılıp öldürölmesleridir. Bunu da Zeccac, demiştir.³⁸⁵

Gizledikleri şey hususunda da iki görüş vardır:

Birincisi: Onlarla dostluklarıdır. İkincisi: Belki de Muhammed’e yardım edilmez, sözleridir.³⁸⁶

Üçüncü Ayet:

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا

“Münafiklar, kalplerinde kötölük bulunanlar ve Medine’de asılsız haber yayanlar yaptıklarına son vermezlerse seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar.”³⁸⁷

Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *Münafiklar yaptıklarına son vermezlerse*. Bu münafiklar ve bahsedilen kimseler söz konusu davranışlarından vazgeçmezlerse kendilerine belirtilen cezalar uygulanır. Bazıları şöyle demiştir: münafiklar düşman haberleriyle insanları korkutuyor ve bu haberleri yayıyorlardı. Onlar şöyle diyorlardı: size çok sayıda ve hazırlıklı düşman gelmektedir. Bu, tıpkı şu ilahi beyanda bildirilen durum gibidir: “*Birtakım insanlar onlara, “İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun” dediler*”³⁸⁸. Onları korkutuyor ve zayıf görüyorlardı ki o inkarcılarla savaşmasınlar. Bunlar münafiklıklarını ve müminlere muhalif olduklarını gizliyorlardı. Yine bu münafiklar müminlerle berabermiş gibi davranıyorlar, kendi aralarında ise

³⁸⁴ İbnü’l-Cevzî, a.g.e., c.II, s.80.

³⁸⁵ İbnü’l-Cevzî, a.g.e., c.II, ss.80-81.

³⁸⁶ İbnü’l-Cevzî, a.g.e., c.II, s.81.

³⁸⁷ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

³⁸⁸ Kur’ân, 3. Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 173.

gerçeği gizliyorlardı. Ayrıca onlar günah işleme, haksızlık etme ve Peygamber (s.a.s.)’e karşı gelme konularını aralarında fısıldaşıyorlardı. Bundan dolayı böyle davranmaları yasaklandı. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Günah işleme, haksızlık etme ve Peygamber (s.a.s.)’e karşı gelme konusunda fısıldaşmayın”³⁸⁹. O burada da şöyle buyurmuştur: Münafıklar ve kalplerinde kötülük bulunanlar son vermezlerse, yani yaptıklarına, seni onların üzerine sevkedeceğiz; o zaman seninle beraber orada fazla oturamayacaklar. Bazıları şöyle demiştir: Yani seni onlara musallat edeceğiz. Bazıları da şöyle demiştir: seni onların üzerine sevkedeceğiz. Bazıları ise şöyle demiştir: Seni onlara karşı hırslı yapacağız. Sanki buradaki hırsıla yöneltme, peygamberin ötekilerle kılıçla karşı karşıya gelmesi ve onları öldürmesi için onunla diğerleri arasına serbest bırakma manasındadır. Resulullah (s.a.s.) onlarla daha önce dille karşı karşıya geliyordu. Cenab-ı Hak bu zamana kadar onlarla kılıçla savaşma emri vermemiştir.³⁹⁰

Cenab-ı Hak nerede bulunsalar, onların lanetlenmiş olduklarını bildirmiştir. Yani nerede bulunsalar kovulmuşlardır. Çünkü lanet kovulmak demektir. Yine onlar nerede bulunsalar yakalanıp öldürüleceklerdir. Sen, onları bilmediğin az bir dönem hariç seninle beraber oturamayacaklardır.³⁹¹

Kalplerinde çürüklük bulunanlar münafıklardır. Medine’de asılsız haberler yayanlar ise münafık değildirler. Fakat bunlar haberleri yaymayı seven bir gruptur. Denilir ki: “İrcaf” haber yaymak demektir. Münafığın gerçekten inkarcılarla gizlice beraber olan kimse olması mümkündür. Kalbinde kötülük bulunan kimse ise kalbinde şüphe ve tereddüt bulunan ve fakat ne açık ne de gizli bir şekilde inkarcılarla beraber olmayan kişidir. Bu kişi inkarcı ile münafık arasında bulunan kimsedir.³⁹²

İbn Sa’d’ın bildirdiğine göre Muhammed b. Ka’b, “İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse...”³⁹³ buyruğunu açıklarken: “İkiyüzlülerden kasıt münafıkların kendileri, kalplerinde hastalık bulunanlar ise şüphe içinde olanlardır ve bu iki kısım da münafıktır” demiştir.³⁹⁴

³⁸⁹ Kur’ân, 58. Mücadele Sûresi, Âyet 9.

³⁹⁰ Mâtürîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.VI, s.432.

³⁹¹ Mâtürîdî, a.g.e., c.VI, s.433.

³⁹² Mâtürîdî, a.g.e., c.VI, s. 433.

³⁹³ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

³⁹⁴ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

İbn Sa'd'ın Ubeyd b. Huneyn'den bildirdiğine göre “İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse...”³⁹⁵ buyruğundaki sayılanların hepsinden münafıklar kastedilmiştir.³⁹⁶

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

a. Medine’de Yalan Haber Yayan Münafıklar:

“Eğer münafıklar... vazgeçmezlerse” ayeti ile ilgili olarak tefsir alimlerinin kanaatine göre bu üç vasıf aynı şey içindir. Nitekim Süfyan b. Said, Mansur’dan, o Ebu Rezin’den şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine’de yalan haber yayanlar” aynı kimselerdir. Yani bunlar, bu üç vasfı kendilerinde toplamış kimselerdir. Dolayısıyla buradaki “vav”, muhkame (fazladan) gelmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

إلى الملك القرن و ابن الهمام
وليث الكتية في المزدحم

“Ta’zim edilen efendi ve kahraman, cömertin oğlu,
Ve savaş esnasında birliğin arslanı olan hükümdara...”³⁹⁷

Şair burada muazzam, hem kahraman, hem cömert ve birliğin arslanı olan hükümdara demek istemiştir.³⁹⁸

Şöyle de denilmiştir: Bu münafıklar arasında kimileri yalan haber yayıyor, kimileri şüphe uyandırmak için kadınların arkasından gidiyor, kimileri de müslümanları şüpheyne düşürüyorlardı.³⁹⁹

Yine denildiğine göre münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar, aynı kimselerdir. Onlardan iki ayrı lafızla sözedilmiştir. Buna delil de Bakara Suresi’nin baş taraflarında⁴⁰⁰ münafıklar hakkındaki ayet-i kerimelerdir.⁴⁰¹

Medine’de yalan haber yayanlar mü’minlere düşmanları hakkında hoşlarına gitmeyecek haberleri bildiren bir topluluk idi. Onlar Rasulullah (s.a.s.)’ın askeri birlikleri Medine’nin dışına çıktıklarında öldürüldüler, yahut bozguna uğratıldılar, düşman

³⁹⁵ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

³⁹⁶ Süyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, ss.145-146.

³⁹⁷ Kurtubî, el-Câmî’ li Ahkâmî’l-Kur’ân. çev. Eryarsoy, M. Beşir, Buruc Yayınları, İstanbul, c.XIV, s.190.

³⁹⁸ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.190.

³⁹⁹ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.190.

⁴⁰⁰ Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 7.

⁴⁰¹ Kurtubî, el-Câmî’ li Ahkâmî’l-Kur’ân, c.XIV, s.190.

üzerinize geliyor, gibi haberler yayıyorlardı. Bu açıklamayı Katade ve başkası yapmıştır.⁴⁰²

Bir başka açıklamaya göre bunlar, müslümanlar arasında bir topluluktur. Bu gibi kimseler fitneye olan düşkünlükleri sebebiyle yalan haberleri dillerine doluyorlardı. Nitekim İfk olayına katılanlar arasında Müslüman kimseler de vardı. Ancak bunlar fitneye sevgileri dolayısı ile bu sözlere dalmışlardı.⁴⁰³

İbn Abbas dedi ki: İrcaf, fitne aramaya kalkışmaktır. Yine bu kelime yalan ve batıl şeyleri bu yolla başkalarının üzülmeleri için yaymak demektir. Kalpleri harekete geçirmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Mesela (aynı kökten olmak üzere): “(رَجَفَتِ الْأَرْضُ): Yer sarsıldı, hareket etti” denilir. “(تَرَجُفُ): Hareket eder” müzari fiili; (رَجْفًا) da onun mastarıdır. “(الرَّجْفَانُ): Şiddetli derecede sarsılmak” anlamındadır. “(الرَّجَافُ): Deniz” demektir, çalkantısı sebebiyle ona bu isim verilmiştir. Şair der ki:

المُطْعِمُونَ اللَّحْمَ كُلَّ عَشِيَّةٍ

حتى تغيب الشمسُ في الرَّجَافِ

“Her akşam et yedirenler,

Güneş denizde kayboluncaya kadar.”⁴⁰⁴

İrcaf, uydurma haberlerden birisi demektir. “(قد أَرْجَفُوا فِي الشَّيْءِ): Bir şeye daldılar” anlamındadır. Nitekim şair şöyle demiştir:

فإنا و إن عيرتمونا بقتله

و أَرْجَفَ بِالْإِسْلَامِ بَاغٍ وَ حَاسِدٌ

“Bizleri her ne kadar siz onu öldürdüğünüzden ötürü ayıptasınız dahi,

Ve İslam hakkında haksızca hareket edenler ve kıskançlar söze dalıp ileri, geri konuşsalar bile...”⁴⁰⁵

Bir başka şair de şöyle demektedir:

أَبَا رَاجِيفِ يَا بَنَ اللَّؤْمِ تَوَعِدْنِي

و فِي الْأَرَاكِيفِ خَلَّتِ اللَّؤْمُ وَ الْخُرُورُ

⁴⁰² Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.190.

⁴⁰³ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.191.

⁴⁰⁴ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.191.

⁴⁰⁵ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.191.

“Ey adiliğin oğlu! Uydurma haberlerle mi tehdit ediyorsun beni?

Ve sen adiliği ve zaafı uydurmalarda bulmak istiyorsun.”⁴⁰⁶

Yalan haber uydurmak (ircaf), haramdır. Çünkü bu yolla eziyet vermek söz konusudur. Böylelikle ayet-i kerime yalan haberlerle başkalarına eziyet etmenin haram olduğuna delil teşkil etmektedir.⁴⁰⁷

b. Böyleleriyle Çarpışmanı Emrederiz:

“*Ant olsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz.*” Yani seni onlara musallat kılar ve sen de onları öldürerek kökten imha edersin. İbn Abbas dedi ki: Bunlar kadınlara eziyet etmekten vazgeçemediler, yüce Allah da Peygamber (s.a.s.)’ini onlara musallat etti. Diğer taraftan yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma!*”⁴⁰⁸ Ayrıca yüce Allah ona, onlara lanet etmesini emretmiştir. İşte onlara musallat kılınması budur.⁴⁰⁹

Muhammed b. Yezid dedi ki: Yüce Allah bundan sonraki ayet-i kerime ile onu, onlara musallat kılmıştır ki, bu ayetler de anlam itibariyle birbirine yakındırlar. Bu da Yüce Allah’ın: “*Nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve alabildiğine öldürülürler*” buyruğudur. İşte bu buyrukta onların öldürülmeleri ve yakalanmaları emri de manen bulunmaktadır. Yani onlar münafıklıklarını ve asılsız haberleri yaymalarını sürdürecektir olurlarsa, hükümleri budur. Hadis-i şerifte, Peygamber (s.a.s.)’den şöyle buyurduğu sabittir: “Beş canlı vardır ki, bunlar Harem bölgesi dışında da, Harem bölgesinde de öldürülürler...”⁴¹⁰. İşte bunda da tıpkı ayet-i kerimede olduğu gibi emir manası vardır.⁴¹¹

en-Nehhas dedi ki: Bu açıklama, bu ayet-i kerime hakkında yapılmış açıklamaların en güzelidir.⁴¹²

Denildiğine göre onlar yalan haber yaymaktan vazgeçtiler. Bu bakımdan Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de onlara musallat kılınmadı.⁴¹³

⁴⁰⁶ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.191.

⁴⁰⁷ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.191.

⁴⁰⁸ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet, 84.

⁴⁰⁹ Kurtubî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân, c.XIV, s.192.

⁴¹⁰ Buhârî, c.II, s.650, c.III, s.1204; Müslim, c.II, s.857; Tirmizî, c.III, s.197; Nesaî, c.V, ss.208-211; İbn Mâce, c.II, s.1031; Muvattâ, c.I, s.357; Müsned, c.VI, ss.33,97,122.

⁴¹¹ Kurtubî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân, c.XIV, s.192.

⁴¹² Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.192.

⁴¹³ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.192.

“(لَنْغَرِيَنَّكَ)”: Andolsun sana... çarpışmanı emrederiz” buyruğundaki “lam”, kasem “lam”ıdır. Yemin de bu buyruğun başına gelmiştir. (إِنْ): ...se’nin başına gelen “lam” ise, kasem “lam”ına hazırlık (teville) içindir.⁴¹⁴

c. Yalan Haber Yaymanın Cezası:

“Sonra da onlar orada” yani Medine’de “ancak az bir süre sana komşuluk ederler” buyruğunda yer alan: “(إِلَّا قَلِيلًا)”: Ancak az bir süre” buyruğu “sana komşuluk ederler” lafzındaki zamirden hal olmak üzere nasb konumundadır. Nitekim durum şanı Yüce Allah’ın dediği gibi idi, zira bunlar oldukça az idiler. İşte bu el-Ferra’nın bu hususta verdiği iki cevaptan birisidir. Ona göre daha uygun olanı da budur, onlar ancak çok az oldukları halde sana komşuluk ederler, demektir.⁴¹⁵

Diğer cevaba gelince, anlamı ancak seninle az bir süre komşuluk ederler şeklindedir. Yani onlar seninle birlikte ancak kısa bir süre kalırlar. Medine’de helak oluncaya kadar sana ancak çok kısa bir süre komşuluk edeceklerdir, demektir. Bu takdirde buyruk ya bir mastarın sıfatı olur, yahut da hazfedilmiş bir zarfın sıfatı olur. Ayrıca bu bir kimse ile birlikte aynı şehirde yaşayan kimsenin o kimse ile komşu olacağına delil teşkil etmektedir.⁴¹⁶

d. Lanete Uğramışlar Olarak:

“Lanete uğramışlar olarak” buyruğunda Muhammed b. Yezid’e göre ifade tamam olmaktadır. Bu, hal olarak nasbedilmiştir. İbnu’l-Enbari de: “(قَلِيلًا مَلْعُونِينَ)”: Ancak az bir süre... lanete uğramışlar olarak” üzerinde vakıf yapmak güzeldir, der.⁴¹⁷

en-Nehhas da şöyle demiştir: İfadenin “(إِلَّا قَلِيلًا)”: Ancak az bir sürede tamam olması ve: “lanete uğramışlar olarak” buyruğunun da onlara hakaret anlamı olmak üzere (şetm) nasb ile gelmesi de mümkündür. Nitekim İsa b. Ömer: “(وَ أَمْرَاتُهُ حَمَالَةَ الْحَطَبِ)”: *Karısı da odun taşıyıcısı olarak*” diye okumuştur. Bazı nahivcilerden şöyle dediği nakledilmektedir: Onlar nerede ele geçirilirlerse, lanete uğramışlar olarak yakalanırlar

⁴¹⁴ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.192.

⁴¹⁵ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.192.

⁴¹⁶ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, ss.192-193.

⁴¹⁷ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.193.

demektir. Ancak bu bir yanlışlıktır, zira ceza cümlesi ile birlikte bulunan ifade kendisinden önceki ifadelerde amel etmez.⁴¹⁸

Ayetin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer onlar münafıklık üzere ısrar edecek olurlarsa, Medine’de ancak lanete uğramış ve kovulmuşlar olarak kalabilirler. Nitekim bu onlara böylece uygulanmıştır. Çünkü Tevbe Suresi nazil olduğunda bir araya toplandılar ve Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Ey filan! Kalk ve çık, şüphesiz sen münafıksın. Ey filan! Kalk ve çık...” bunun üzerine müslümanlardan kardeşleri olanlar ayağa kalkıp onları mescidin dışına çıkarmayı üzerlerine aldılar.⁴¹⁹

e. Allah’ın Sünneti:

“(سُنَّةَ اللَّهِ): Allah’ın sünneti” buyruğu mastar olarak nasbedilmiştir. Yüce Allah peygamberler hakkında asılsız haber yayıp da münafıklığın açığa çıkartan kimseler hakkında yakalanıp öldürülmeleri sünnetini kanun yapmıştır demektir. “Sen Allah’ın sünnetinde asla bir değiştirme” herhangi bir değişiklik ya da başka bir şekle dönüştürme “bulamazsın.” Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiştir.⁴²⁰

Süddi dedi ki: Bu hakka uygun olarak öldürülen kimsenin katili tarafından diyetinin ödenmesi söz konusu değildir, demektir. Mehdevi dedi ki: Ayet-i kerimede yapılan tehdidin yerine getirilmesinin terkedilebileceğine delil vardır. Buna delil ise, Peygamber Efendimiz (s.a.s.)’in vefat ettiği vakte kadar münafıkların onunla birlikte kalmış olmasıdır. Fazilet ehlinin uyguladıkları bilinen ise, verdikleri sözü eksiksiz yerine getirmeleri, tehditlerini ise, ertelemeleridir.⁴²¹

4.3. Gam ve Keder Anlamı

Birinci Ayet:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde maraz vardır. Allah da onların marazını artırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.”⁴²²

⁴¹⁸ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.193.

⁴¹⁹ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.193.

⁴²⁰ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.193.

⁴²¹ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, ss.193-194.

⁴²² Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

Daha önce şek ve şüphe anlamına geldiğine dair geniş açıklamalar yapılmıştı. Müfessirlerin çoğu bu yönde görüş belirtmiş olmalarına rağmen Fahreddin Razi'ye göre ayette geçen “hastalık” gam ve keder anlamına hamledilir. Çünkü, مَرَضٌ قَلْبِي مِنْ أَمْرِ كَذَا “Falan işten ötürü kalbim kederlendi” denilir. Buna göre ayetin manası şu olur: Münafıklar, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in işinin sağlamlaştığını ve günden güne şanının yüceltiğini gördüklerinde kalpleri kederlenmişti.⁴²³

Bu durum, onların riyasetlerinin elden gitmesine sebep oluyordu. Nitekim rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), bir defasında eşeğine binmiş olduğu halde, Abdullah b. Ubeyy b. Selul’ün yanından geçmiş, İbn Selul Hz. Peygamber (s.a.s.)’e “Ey Muhammed, eşeğini uzaklaştı, çünkü onun kokusu bana eziyet veriyor” deyince, Ensardan bir zat Hz. Peygamber (s.a.s.)’e “Ey Allah’ın Resul (s.a.s.)’ü, onu mazur gör; çünkü sen bize gelmezden önce, biz onu reis yapmaya karar vermiştik!”. İşte bu kimselerin kederleri şiddetlenince, Allahu Teala bunu ifade ederek, فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا “Allah da onların hastalıklarını artırdı” buyurmuştur. Yani, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in işinin ve şanının yüceltiğini ve ululuğunu artırmakla, onların keder üstüne kederlerini artırdı.⁴²⁴

İkinci Ayet:

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ

“İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, «Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz» diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.”⁴²⁵

Zeccac: Bu ayetin, “Biz, Peygamber (s.a.s.)’in işinin, tam yerine oturmadığından endişeleniyoruz ve işin tersine dönerek başlangıçtaki (mağlup) halini alabileceğini hesaba katıyoruz” manasında olduğunu söylemiştir.⁴²⁶

⁴²³ Râzî, Mefâtihu’l-Ğayb, c.II, s.35.

⁴²⁴ Râzî, a.g.e., c.II, ss.35-36.

⁴²⁵ Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 52.

⁴²⁶ Râzî, a.g.e., c.II, s.105.

4.4. Haksızlık Korkusu Anlamı

أَفِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحْجِفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Meali: “Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah’ın ve Resulünün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.”⁴²⁷

Bu beyanda şu anlama işaret vardır: Onlara göre Hz. Peygamber (s.a.s.) kendilerinin lehine hükmetmez ve haksızlık eder. Çünkü şöyle buyurulmuştur: Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah’ın ve Resul (s.a.s.)’ünün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Her kim bu niteliğe sahip olursa, o kimsenin haksızlık etmesinden ve zulmünden korkulur. Ancak ayetin münafıklardan bir fırka Hz. Peygamber (s.a.s.)’in haktan başka asla bir şeyle hükmetmeyeceğini biliyorlardı. Onlardan bir grup ise kalplerinde bir hastalık taşıyorlardı, bir fırka da kuşku duyuyordu ve bir fırka da zulmünden korkuyordu. Onlar birçok fırka halindeydiler. Görmez misin ki şöyle buyurmuştur: “Onların içinde öyleleri var ki, “Allah bize lütuf ve kereminden bahşederse” diye Allah’a söz vermişlerdi”⁴²⁸. Kimi vardı şöyle derdi, kimi de vardı böyle derdi. Ya da ayetin yorumu şöyle olmalıdır: Haklı çıkacaklarını bilirlerse koşarak ona geliyorlar. Yani hak, kendi lehlerine hükmedilecek olursa boyun eğerek ona gelirler. Yani eğer bilirlerse ki o kesinlikle kendi lehlerine hükmedecek o takdirde ona gelirler, aksi halde ona gelmezler. Eğer böyle ise o takdirde akabinde belirtildiği gibi kalplerinde çürüklük oluşu, risaleti hakkında kuşku duymaları, kendilerine haksızlık yapacağı korkusu taşımaları yerinde olacaktır. Ayetin te’vilinin işte bu iki ihtimale göre olması muhtemeldir. Başka türlü olmasına gelince öyle bir ihtimali biz bilmiyoruz.⁴²⁹

Zahiri itibariyle her ne kadar şek içerse de bunun iki izahı vardır: Birincisi soruya verilecek cevabın olumlu ve kesinlik ifade etme (tahkik) üzere olmasıdır. Buna göre mana şöyle olur: Bunların kalplerinde kesinlikle çürüklük vardır, şüpheye düşmüşlerdir ve korkmaktadırlar. Nitekim istifham harfî hakkında zahirde her ne kadar soru olsa da tahkik

⁴²⁷ Kur’ân, 24. Nûr Sûresi, Âyet 50.

⁴²⁸ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 79.

⁴²⁹ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.X, ss.215-216.

için olduğunda onun bilme ve olumlu anlama geldiği belirtilmiştir. Buna göre kendisi hakkında soru yöneltmek kabil olmayan şeyler hakkında istifham, sen elbet bildin ve gördün vb. anlamında olmaktadır. Burada da öyledir. İkincisi: Sözü edilen hususların belirttiğimiz gibi farklı fırkalar hakkında olduğudur. Fırkalardan biri bildi ki o ancak hak ile hükmeder, onlardan diğer bir fırka kuşku duyar, bir başka fırka da onun haksızlık etmesinden ve zulmünden korkar. İbn Kuteybe bir önceki ayette geçen kelimeyle ilgili olarak şöyle demiştir: “Müzine” (مُذْنِبٌ) kelimesi boyun eğenler anlamındadır⁴³⁰. Ebu Avsece ise onu koşanlar ve itaat edenler diye yorumlamıştır. Nitekim “naka miz’an” (نَاقَةُ مِزْعَانَ) tabiri seri giden deve anlamında kullanılır. Çoğulu “nuk miza’in” (نُوقُ مِزَاعِينَ) şeklindedir. “Hayf” ise cevr, yani haksızlık ve zulüm etmek demektir.⁴³¹

*Aralarında karar versin diye Allah’a ve Resulüne çağırdıklarında. Allah’a çağırıldıklarında.*⁴³² Çağrının Allah’a izafe edilmesinin iki yoruma ihtimali vardır: Birincisi, Allah’ın kitabına ve Resulüne (s.a.s.) çağırılmalarıdır. İçlerinden bir grup yan çiziyor. Şu ayette olduğu gibi: “Onlara, ‘Allah’ın indirdiğine ve peygambere gelin’ denildiği zaman münaflıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün”⁴³³ İkincisi, Allah’a yapılan nispetin bizzat Resulüne (s.a.s.) yapılmasıdır. “Resulullah (s.a.s.)’a itaat eden Allah’a itaat etmiş olur”⁴³⁴ mealindeki ayette olduğu gibi Resul (s.a.s.)’e itaat eden Allah’a itaat etmiş sayılır. Buna göre Allah’a yönelik çağrıyla Resul (s.a.s.)’üne çağrı yapılması mümkündür ve bu kastedilmiş olabilir. Şu halde ‘Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah’ın ve Resul (s.a.s.)’ünün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar?’ mealindeki ayette bahsedilen korkularından maksat Allah’ın kendilerine haksızlık ve zulüm yapması değil, aksine Resulünün ya da kitabının haksızlık etmesi olmaktadır.⁴³⁵

Allah Teala içlerinde sakladıklarının tersini gösteren ve delilleriyle “Allah’a ve Peygamber’e iman ettik, diyen, sonra da bunun ardından içlerinden bir zümrenin yüz çevirdiğini” haber veriyor. Yani bunların sözleri işlerine uymaz. Bunlar yapmadıkları şeyi

⁴³⁰ İbn Kuteybe, Tefsiru Ğaribi’l-Kur’ân, s.306; Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.X, s.216.

⁴³¹ Mâturîdî, a.g.e., c.X, s.216.

⁴³² Kur’ân, 24. Nûr Sûresi, Âyet 51.

⁴³³ Kur’ân, 4. Nisa Sûresi, Âyet 61.

⁴³⁴ Kur’ân, 4. Nisa Sûresi, Âyet 80.

⁴³⁵ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, c.X, ss.216-217.

söylerler. Bunun içindir ki Allah Teala: “Onlar mü’minler değiller” demiştir. “Peygamber (s.a.s.) aralarında hüküm vermesi için münafıklar Allah’a ve Peygamber (s.a.s.)’ine çağırıldıkları zaman” yani onlardan Allah’ın Resul (s.a.s.)’üne indirdiği şeylerde hidayete uymaları talep edildiği zaman ondan yüz çevirirler ve içlerinde ona uymaktan büyüklenirler. Şu ayet de öyledir: “*Şunları görmedi mi, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ettiklerini iddia ederler... Münafıkların senden adam akıllı saptıklarını görürsün*”⁴³⁶. Taberani’de Ruh bin Ata’dan, Ebu Meymune’dan, babasından, Hasen’dan merfu olarak rivayet edilen hadiste şöyle denilmiştir: Kim sultana davet edilir de icabet etmezse o zalimdir, hiçbir hakkı yoktur.⁴³⁷

“Eğer hak onların olursa, ona koşa koşa gelirler” yani karar lehlerine olur da aleyhlerine olmazsa, dinleyerek ve itaat ederek gelirler. İşte ayette geçen “müz’inin” bu manayadır. Eğer karar aleyhlerine olursa, yüz çevirir ve haksızlığa davet ederler. Peygamberden başka bir hakem ister. Ta ki iddia ettiği batıl revaç bulsun. Demek ki ondan önceki itaati bunun hak olduğuna inandığından değildir; bilakis arzusuna muvafık olduğu içindir. Bunun içindir ki hak onun beklentisine uymayınca ondan sapar, başka şey arar. Bunun içindir ki Allah Teala: “*Kalplerinde hastalık mı var yoksa Allah ve Resul’ünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar*” demiştir. Yani ya onların kalplerinde ayrılmayan hastalık vardır ya da dinde şüphe ediyorlar ya da Allah ve Resul (s.a.s.)’ünün kendilerine haksızlık edeceğinden korkuyorlar. Hangisi olursa olsun, bu kızıl küfürdür. Allah onların hepsini ve içlerinde taşıdıkları bu sıfatları bilir.⁴³⁸

“Hayır, asıl zalimler onlardır” yani onlar zalimler ve günahkarlardır. Allah ile Resul (s.a.s.)’ü onların zan ve vehim ettikleri haksızlık ve zulümden beridirler. İbn Ebi Hatim şöyle demiştir: Bize babam anlattı, bize Musa bin İsmail anlattı, bize Mübarek anlattı, bize Hasen anlattı, dedi ki: Bir adamla bir başkası arasında bir çekişme olur da Peygamber (s.a.s.)’e davet edilirse, yüz çevirir ve: Ben filancaya giderim, derdi. Bunun üzerine Allah Teala bu ayeti indirdi. Resulullah (s.a.s.) de şöyle dedi: Kimin bir din kardeşi ile arasında bir şey olur da müslüman hakemlerden birine davet edilir de kabul etmezse, o zalimdir, haksızdır. Bu hadis gariptir, mürseldir.⁴³⁹

⁴³⁶ Kur’ân, 4. Nisa Sûresi, Âyet 60-61.

⁴³⁷ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.VII, s.33.

⁴³⁸ İbn Kesîr, a.g.e., c.VII, s.34.

⁴³⁹ İbn Kesîr, a.g.e., c.VII, s.34.

4.5. Kin Anlamı

Birinci Ayet:

وَ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا

“O vakit münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar: Allah ve Resul’ü bize ancak aldatmaca va’detmişler, diyorlardı.”⁴⁴⁰

Allah Teala Ahzaplar Medine’nin etrafına konakladığı zamanki hali haber veriyor. Müslümanlar gayet sıkılmış ve daralmışlardı. Resulullah (s.a.s.) ise aralarında idi. Onlar denendiler, imtihana tabi tutuldular ve şiddetle sarsıldılar. O zaman münafıklık açığa çıktı, kalplerinde hastalık olanlar içlerindeki konuştular “o vakit münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar: Allah ve Resul (s.a.s.)’ü bize ancak aldatmaca va’d etmişler” dediler. Münafıklarda münafıklık açığa çıktı, kalbinde şüphe veya kin olan da durumu kritik olduğu için içindeki vesveseyi dile getirdi. Çünkü imanı zayıf idi ve içindeki durum da sıkışık idi. Başka bir topluluk da Allah Teala’nın dediği gibi “o zaman onlardan bir grup: Ey Medine halkı!” dediler. Burada geçen Yesrib Medine demektir. Nitekim sahih hadiste şöyle gelmiştir⁴⁴¹: Rüyamda bana hicret yurdunuz gösterildi: İki Karataşlık arasında bir yerdi. Aklım oranın Hecer olduğuna gitti, baktım ki Yesrib imiş. Bir lafızda da: Medine imiş.⁴⁴²

“Sizin için durmak yoktur” yani Peygamber (s.a.s.)’in yanında nöbet mahallinde demektir. “Geri dönün” yani evlerinize ve meskenlerinize dönün. “Onlardan bir bölük de Peygamber (s.a.s.)’den izin istiyordu”. Avfi’den rivayet edildiğine göre İbn Abbas: Onlar Harise oğullarıdır, hırsızlardan korkuyoruz, dediler. Bir başkası da böyle demiştir. İbn İshak bunu diyenin Evs bin Kayzi olduğunu söylemiştir. Yani onlar evleri açıktır, düşmandan koruyacak bir şey yoktur, onlardan korkuyoruz diyerek özür beyan ettiler. Allah Teala da: “Halbuki onlar açık değildi” dedi, yani onların dediği gibi değildi. “Onlar sadece kaçmak istiyorlardı” yani savaştan kaçmak istiyorlardı.⁴⁴³

İkinci Ayet:

⁴⁴⁰ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 12.

⁴⁴¹ Buhârî, nu.7035: Müslim, nu.2272.

⁴⁴² İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.VII, s.457.

⁴⁴³ İbn Kesîr, a.g.e., c.VII, ss.457-458..

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ

“Yoksa kalplerinde çürüklük bulunanlar, içlerindeki kini Allah’ın asla açığa çıkarmayacağını mı hesapladılar?”⁴⁴⁴

Münafıklar, içlerindeki düşmanlık duygusunu ve kalplerindeki kini Cenab-ı Hakk’ın ortaya çıkarmayacağını zannettiler. Şanı yüce olan Allah ise münafıkların içlerinde sakladıkları ve aralarında gizledikleri düşünceleri açıklamakla, Resulullah (s.a.s.)’in peygamberliğine büyük bir kanıt ve açık bir delil getirmiştir.⁴⁴⁵

4.6. Küfür, İnkâr Anlamı

Maraz sözcüğüne “küfr, inkâr”⁴⁴⁶ anlamı da verilmektedir. Bu bağlamda şu âyetleri örnek verebiliriz:

Birinci Ayet:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde maraz vardır. Allah da onların marazını artırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.”⁴⁴⁷

Razi’ye göre onların hastalıkları ve küfürleri, sorumluluklarının artması sebebiyle artmıştır. Bu, Cenab-ı Hakk’ın Tevbe suresinde, “Bu sureler de onların küfürlerine küfür kattı” (Tevbe, 125) buyurduğu gibidir. Halbuki, sure, hakikatte onların küfrünü artırmamıştır. Ama onlar, bu sureler nazil olduğunda onları inkar ettikleri için küfürleri artınca, onlar hakkında böyle denilmiştir. Yine bu, Hz.Nuh’tan nakledilerek söylenilen; “Ben onları gece gündüz nehyettim. Ama benim davetim, onların ancak kaçmalarını artırdı”⁴⁴⁸ ayetleri gibidir. Halbuki, onları davet etmek, onların firarını gerektirmemiştir. Ne var ki onlar, bu davet sırasında kaçışlarını artırmışlardır. Ve yine Cenab-ı Hak; وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَ لَا تَفْتِنِّي “Onlardan, bana izin ver (de kalayım), beni fitneye düşürme diyen vardır”⁴⁴⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona savaştan geri kalma izni vermemekle, onu fitneye düşürmüş olmazdı. Fakat savaşa çıktığında fitneye düşen o

⁴⁴⁴ Kur’ân, 47. Muhammed Süresi, Âyet 29.

⁴⁴⁵ Mâturidî, Te’vilâtu’l-Kur’an, c.XIII, s.441

⁴⁴⁶ el-Beydâvî, Nâsuriddîn Ebi’l-Hayr Abdillâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfiî. (t.y.) Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl. Haz. Muhammed Abdurrahmân el-Mar’aşlî. Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût-Lübân, c.III, s.102.

⁴⁴⁷ Kur’ân, 2. Bakara Süresi, Âyet 10.

⁴⁴⁸ Kur’ân, 71. Nûh Süresi, Âyet 5-6.

⁴⁴⁹ Kur’ân, 9. Tevbe Süresi, Âyet 49.

münafığın kendisidir. Bundan dolayı da, fitneye düşürme Hz. Peygamber (s.a.s.)’e nisbet edilmiştir.⁴⁵⁰

“Sana Rabbinden indirilenler, onlardan birçoğunun azgınlığını ve küfrünü artıracaktır.”⁴⁵¹“Onlara bir uyarıcı geldiğinde, onların ancak nefretini artırdı”⁴⁵² ayetleri de böyledir. Kendisine nasihat ettiğin halde bundan öğüt almayarak, kötülüğünde ileri giden kimseye söylemiş olduğun, *مَا زَادَكَ مُوَءَاتِي إِلَّا شَرًّا وَ مَا زَادَكَ إِلَّا فُسَادًا*, “Benim nasihatım, senin ancak kötülüğünü ve fesadını artırdı” sözü de böyledir. Münafıklar da böyledir. Onlar kafir olunca, sonra Allah onları dininin hükümlerine davet ettiğinde, onlar bu dini kuralları inkar edip de böylece küfürlerini artırıncı şüphesiz onların küfürlerinin artması Allah’a nisbet edilmiş oldu.⁴⁵³

İkinci Ayet:

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ

“Kalplerinde maraz olanların ise pisliklerine pislik katmıştır; onlar kâfir olarak ölmüşlerdir.”⁴⁵⁴

Hak Teala’nın *وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ* “Fakat kalplerinde bir maraz bulunanlara gelince” ifadesi, ruhun da hastalığının bulunduğu delalet eder. Binaenaleyh, ruhun hastalığı küfür ve kötü huy; sıhhati de, ilim ve üstün ahlaktır. Allah en iyi bilendir.⁴⁵⁵

Daha sonra, Cenab-ı Hak, mü’minler hakkında zikredilen iki şeye mukabil, münafıklar için de iki şeyin meydana geldiğini bildirerek:

- a. *وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ* “Fakat kalplerinde bir maraz bulunan münafıklara gelince, bu ayet, onların küfürlerine küfür katıp artırdı” buyurmuştur. Ayette bahsedilen rics (ricsen) kelimesinden murad, ya batıl inançlardır, yahut da kötü huylardır. Eğer birinci mana kabul edilirse, buna göre ayetin manası, “Onlar bundan önce de, nazil olan sureyi yalanlıyorlardı. Şu anda da bu yeni nazil olan sureyi yalanlıyorlar. Bu sebeple, küfür küfüre eklenmiştir” şeklinde olur.⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ Râzî, Mefâtihu’l-Ğayb, c.II, s.36.

⁴⁵¹ Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 68.

⁴⁵² Kur’ân, 35. Fâtır Sûresi, Âyet 42.

⁴⁵³ Râzî, Mefâtihu’l-Ğayb, c.II, s.36.

⁴⁵⁴ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125.

⁴⁵⁵ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.XII, s.237.

⁴⁵⁶ İbn Kesîr, a.g.e., c.XII, s. 236.

Eğer ikinci manayı alırsak, o zaman ayetin manası, “Onlar hased, düşmanlık ve her türlü hile ve tuzak kurma fiili içinde bulunuyorlardı. Şu anda da, bu yeni surenin nazil olması sebebiyle, bu kötü huyları iyiden iyiye ilerledi, arttı” şeklinde olur.⁴⁵⁷

- b. Onların, küfür üzere ölmeleridir. Böylece bu durum, mü'minler için tahakkuk eden müjdeye zıt bir şey gibi olmuş olur. Bu durum, birinci durumdan daha kötü ve daha çirkindir. Zira, birinci durum, onların küfür pisliklerinin artmasından ibarettir. Bu durum ise, küfürlerinin devamı ve o küfür üzere ölmeleri demektir.⁴⁵⁸

Alimlerimiz, Cenab-ı Hakk'ın, “Küfürlerine küfür katıp artırdı.” buyruğu ile, O'nun (insanı) bazen imandan alıkoyacağına ve çevireceğine istidlal ederek şöyle demişlerdir: “Allahu Teala, bu sureyi dinlemenin, onların kalplerinde haset ve kin meydana getireceğini ve bu hasedin de onların kalplerindeki küfürlerinin artmasına sebep olacağını biliyordu.”⁴⁵⁹

Bazı müfessirlere göre rics “küfr, inkâr”,⁴⁶⁰ “kalplerinde maraz olanlar” ise münafıklardır.⁴⁶¹ el-Kuteybî der ki: Rics'in aslı “çürük, bozuk, pis, iğrenç” demektir.⁴⁶² Sonra küfür ve nifak rics olarak isimlendirilmiştir. Çünkü bu ikisi “çürük, bozuk, pis, iğrenç”tir. “Onlar kâfir olarak ölmüşlerdir.” Çünkü onlar hakikatte inanmadıkları halde gizlide kâfir idiler.⁴⁶³

Netice olarak diyebiliriz ki: Dünya sevgisinden arınmış, temiz, Allah ve ahiret sevgisinin kendisine hükümran olmasıyla tavsif edilmiş olan kimseler bu sureyi dinledikleri zaman, onu dinlemesi, ahirete karşı olan arzusunun ve dünyaya karşı olan isteksizliğinin artmasını gerektirir. Ama, dünyaya düşkünü onun lezzetlerine gömülmüş ve güzelliklerine vurulmuş olan, Allah ve ahiret sevgisinden bihaber olan nefisler, cihadı, nefsi ölüme, malı da yağma edilmeye arzetmeyi kapsayan bu sureyi dinlediklerinde, küfürlerine küfür katarlar. Böylece bu surenin inişinin, kafir hakkında, pisliğine pislik katmayı gerektirdiği sabit olmuş olur. Bu sebeple, bu surenin indirilmesi, kafirin kalbinde küfrünün kuvvetlenmesine sebep olmuş olur. Bu da, daha önce bahsettiğimiz gibi, Allah

⁴⁵⁷ İbn Kesîr, a.g.e., c.XII, s. 236.

⁴⁵⁸ İbn Kesîr, a.g.e., c.XII, s.236.

⁴⁵⁹ İbn Kesîr, a.g.e., c.XII, s.236.

⁴⁶⁰ Bagavî, Me'âlimu't-Tenzîl, c.IV, s.114; İbnü'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, s.613; Zemahşerî, Keşşâf, c.III, s.109.

⁴⁶¹ İbn Atiyye, el-Muharreru'l-Vecîz, c.IV, s.438.

⁴⁶² Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, c.II, s.84; el-Kisâî, Alî b. Hamza. (1998). Me'âni'l-Kur'ân. Haz. Îsâ Şehhâte Îsâ Alî. Dâru Kubâ' li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Kâhire, s.157.

⁴⁶³ Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, c.II, s.84.

Teala'nın insanı bazen iman ve doğruluk yolundan men edip alıkoyduğuna ve onu, sapıklık ve küfre düşürdüğüne delalet eder.⁴⁶⁴

4.7. Zina Arzusu, Şehvet Anlamı

M-r-z kökünden bir mastar olan maraz Kur'ân'da yer aldığı bağlama göre “fücûr, sapıklık, aşırı günahkârlık”, “zina arzusu” ve “şehvet” gibi manalarda da kullanılmaktadır. Kelimenin bu anlamlarına şu âyetleri misal olarak sunabiliriz:

Birinci Ayet:

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا

*“Ant olsun ki, eğer münafıklar, kalplerinde bir maraz olanlar ve Medine’de dedikodu yapanlar, bu yaptıklarından vazgeçmezlerse, mutlaka seni onlara musallat ederiz. Sonra seninle orada az bir zamandan fazla komşu kalamazlar.”*⁴⁶⁵

Bu âyette yüce Allah, gerçek durumunu göstermeyen üç grup insandan bahsetmektedir:

a. Allah’a gizlice eziyet eden münâfık. b. Mü’minlerin hanımlarının peşine takılmak suretiyle, mü’minlere eziyet veren kalbi hasta kimse. c. “Muhammed mağlup oldu. Medine’den sürülecek. O ve ashabı esir edildi” gibi, asılsız haberler ortaya atmak suretiyle, Allah Rasûlü (s.a.s.)’ne eziyet eden, yalancı haberciler. Bunlar aslında tek bir toplum iseler de onlar için, bu üç husus söz konusudur. Aslında bu özelliklerin hepsi de tek bir kimsede bulunur. O halde bunlar şahıs itibarıyla tek fakat sıfat itibarıyla çoktur.⁴⁶⁶

Münafıklar yaptıklarına son vermezlerse sözü şu manaya gelebilir: Yani onlar daha önce bahsedilen hür kadınlara zina teklifinde bulunma ve onlara kötülük etmeye son vermezlerse. Zira onlara bu fiilleri yapanlar münafıklardı. Müslümanların o dönemde böyle bir fiilde bulunmaları mümkün değildir. Dolayısıyla Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: Münafıklar yaptıklarına son vermezlerse. Bu münafıklar ve bahsedilen

⁴⁶⁴ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.XII, s.237.

⁴⁶⁵ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁴⁶⁶ Râzî, Mefâtihu’l-Ğayb, c.XXV, s.231-232; Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhîd, c.VII, s.241.

kimseler söz konusu davranışlarından vazgeçmezlerse kendilerine belirtilen cezalar uygulanır.⁴⁶⁷

Bazıları *Kalplerinde çürüklük bulunanların* zina yapan kişiler olduğunu söylemişlerdir.⁴⁶⁸

İkrime ve Şehr b. Havşeb “*Kalplerinde maraz bulunanlar*”dan kasıt kalplerinde “zinâ, zinâ arzusu, zina meyli, zinâ sevgisi” bulunanlardır, demektedir.⁴⁶⁹ Katâde buna “zina arzusu”⁴⁷⁰ demektedir. Semerkandî de “zinaya meyil”⁴⁷¹ diyerek yukarıdaki izahlar doğrultusunda mana vermektedir. Bazı müfessirlere göre maraz, “fücûr, zinâ”⁴⁷² demektir ve o kimseler de “zinâkârlar”dır.⁴⁷³

Abdurrezzak, Abd b. Humeyd ve İbnu’l-Nünzir’in Tavus’tan bildirdiğine göre bu ayet, kadınların durumu hakkında inmiştir.⁴⁷⁴

Abdurrezzak, İbn Ebi Şeybe, Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu’l-Münzir ve İbn Ebi Hatim’in bildirdiğine göre Malik b. Dinar der ki: İkrime’ye, “İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse...”⁴⁷⁵ buyruğunun kim hakkında nazil olduğunu sorduğumda: “Zina edenler hakkında nazil oldu” cevabını verdi.⁴⁷⁶

İbn Ebi Şeybe, Abd b. Humeyd, İbnu’l-Münzir ve İbn Ebi Hatim’in Seleme b. Kuheyl’den bildirdiğine göre “İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse...”⁴⁷⁷ buyruğunda kastedilen hayasızca iş yapan kimselerdir.⁴⁷⁸

⁴⁶⁷ Mâturîdî, Te’vilâtu’l-Kur’ân, c.XIII, s.432.

⁴⁶⁸ Mâturîdî, Te’vilâtu’l-Kur’ân, c.VI, s.433.

⁴⁶⁹ Nehhâs, Me’âni’l-Kur’âni’l-Kerîm, c.V, s.379; Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c.XIX, s.184; Abdurrezzâk b. Hemmâm, Tefsîru’l-Kur’ân, c.II, s.124; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.146; Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhîd, c.VII, s.241.

⁴⁷⁰ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c.XIX, s.184.

⁴⁷¹ Semerkandî, Bahru’l-Ulûm, c.III, s.60.

⁴⁷² Beydâvî, Envârü’t-Tenzîl, c.IV, s.238; Nesefî, Medâriku’t-Tenzîl, c.III, s.45.

⁴⁷³ Mukâtil b. Süleymân, Tefsîr, c.III, s.55; Bagavî, Me’âlimu’t-Tenzîl, c.VI, s.377; Nehhâs, Me’âni’l-Kur’âni’l-Kerîm, c.V, s.379; Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c.XIX, s.184; Abdurrezzâk b. Hemmâm, Tefsîru’l-Kur’ân, c.II, s.124; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.146; Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhîd, c.VII, s.241.

⁴⁷⁴ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.146.

⁴⁷⁵ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁴⁷⁶ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.146.

⁴⁷⁷ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁴⁷⁸ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.146.

İbn Ebi Hatim'in bildirdiğine göre Ata, "kalplerinde fesat bulunanlar..."⁴⁷⁹ ayetini açıklarken: "Bunlar müminden ve içlerinden zina etmeyi geçiriyorlardı" demiştir.⁴⁸⁰

İbn Ebi Hatim'in bildirdiğine göre Süddi, *"İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse..."*⁴⁸¹ buyruğunu açıklarken şöyle dedi: "Nifak üç çeşitti: Abdullah b. Ubey b. Selul'un nifakı gibi olan nifak, Abdullah b. Nebtel ve Malik b. Dais'in nifakı gibi olan nifak. Bunlar, Ensar'ın ileri gelenleriydi ve zina yapmaya uyanarak bundan kaçınıyorlardı. Ayetteki fesat kelimesinden ise zina kastedilmiştir. Eğer imkan bulurlarsa zina ederler, imkan bulamazlarsa ise yapmazlardı. Üçüncü nifak çeşidi ise kadınlara tecavüz edenlerdir. Yolda oturup kadınlara tecavüz edenler ve Medine'de yalan haberler yayanlar bu sınıftır. *"أَنْعَرِيَنَّكَ بِهِمْ"*⁴⁸² buyruğu: "Onları sana bildireceğiz" manasındadır.⁴⁸³

Yine denildiğine göre; bu gibi kimseler: Suffe ashabı bekar kimselerdir. İşte kadınlara dil uzatanlar bunlardır, diyorlardı.⁴⁸⁴ Hepsinin açıklamalarının anlamı birbirine yakındır.

Sonra Allah Teala münafıkları tehdit etti, onlar da iman gösterip küfür saklayanlardır, "kalplerinde hastalık olanlar" dedi. İkrime ve bir başkası: Onlar burada zina edenlerdir, demiştir. "Medine'de kötü haber yayanlar" yani, düşmanlar geldi, savaş başladı, derler, aslında yalan ve iftiradır. Eğer bundan vazgeçip hakka dönmezlerse "elbette seni onlara musallat ederiz" Ali bin Ebi Talha rivayetinde İbn Abbas: Seni onlara musallat ederiz, demiştir. Katade de: seni üzerlerine kışkırtırız, demiştir. Süddü de: Sana onları bildiririz, demiştir.⁴⁸⁵

"Sonra sana orada pek az komşu olurlar" yani Medine'de demektir. "Lanetlenmiş olarak". Bu da onlardan haldir, Medine'de az bir süre otururken kovulurlar, uzaklaştırılırlar.⁴⁸⁶

İkinci Ayet:

⁴⁷⁹ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁴⁸⁰ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.XII, s.146.

⁴⁸¹ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁴⁸² Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁴⁸³ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.XII, s.147.

⁴⁸⁴ Bursevî, Tefsîru Rûhi'l-Beyân, c.II, s.438.

⁴⁸⁵ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, c.VII, s.558.

⁴⁸⁶ İbn Kesîr, a.g.e., c.VII, s.558.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا

*“Ey peygamberin hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takva ile korunacaksınız, konuşurken kırıtmayın da kalbinde bir maraz bulunan kimse tamaha düşmesin. Güzel ve dosdoğru söz söyleyin.”*⁴⁸⁷

Ayetteki marazdan kasıt ahlaksızlık, arsızlık ve zinadır.⁴⁸⁸ Allah Teâlâ, Ahzâb sûresi 30 ve 31. âyetlerde peygamber hanımlarının cezasının, başka mü'min hanımların cezasının iki katı, mükâfatlarının da, diğer kadınların ücretlerinin iki katı olacağını beyan buyurunca, onlar tıpkı cariyeyle nispetle hür kadınlar gibi olmuş olurlar. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak, “Siz diğer kadınlardan biri gibi değilsiniz” buyurmuştur. Bu tıpkı birisinin, “Falanca, herhangi bir kimse gibi değildir” şeklindeki sözü manasında olup, “Onda sadece insan oluş özelliği yok. Ayrıca onda âlim, ilmiyle âmil, soylu ve şerefli olması gibi özel vasıflar vardır. Çünkü daha özel vasıf varken, o kişi daha genel ifadeyle tanıtılamaz. İşte Hak Teâlâ'nın, “Siz diğer kadınlardan biri gibi değilsiniz” ifadesi de aynen böyle olup, “Sizlerde, diğer kadınlarda bulunmayan özellikler var. Meselâ siz, bütün mü'minlerin annelerisiniz ve peygamberlerin en hayırlısının hanımlarısınız” demektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Ben sizden biriniz gibi değilim” buyurarak herhangi bir mü'min gibi olmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde onunla şeref bulan eşleri de başkaları gibi değildir.”⁴⁸⁹

Allah Teala, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hanımlarını cilveli konuşmaktan menetmiştir.⁴⁹⁰

Bu ifadeden, kaba bir şekilde konuşmaya müsaade edildiği vehmedilebilir. Allah Teala, zihne gelebilecek böyle bir vehmi gidermek üzere “Güzel söz söyleyin!” buyurmuştur.⁴⁹¹

Allah Teala, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hanımlarına alçak gönüllülük ve yumuşak söz söyleme özelliklerini içeren takvayı emrettikten sonra kalbi bozuk kimselerin herhangi bir ümide kapılmaması için cilveli söz söylemeyi yasakladı.⁴⁹²

⁴⁸⁷ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁴⁸⁸ Mukâtil, el-Vucuh ve'n-Nezâir, s.18.

⁴⁸⁹ Râzî, Mefâtihu'l Gayb, c.XXV, s.209.

⁴⁹⁰ el-Cevziyye, İbn Kayyım. Bedâi'ut-Tefsîr. der. Yusrî es-Seyyid Muhammed, c.III, s.358.

⁴⁹¹ Cevziyye, a.g.e., c.III, s. 358.

⁴⁹² Cevziyye, a.g.e., c.III, s.358.

Peşi sıra, cilveli söz söylemek yasaklandığı için kötü söylemeye müsaade edildiği vehmine kapılmamalarını sağlamak üzere güzel söz söylemeyi emretti.⁴⁹³

Allah Teala, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hanımlarına, şehvetine düşkün olan kalbi bozuk kimselerin her hangi bir ümide kapılmamaları için konuşmaları esnasında hafiflik eden kadınlar gibi seslerini inceltmemelerini, ancak kaba sayılacak derecede de haşin bir ses kullanmamalarını, güzel söz söylemelerini emretmiştir.⁴⁹⁴

Muhtevası bu şekilde olan âyette yer alan maraz sözcüğüne müfessirler tıpkı yukarıdaki âyetlerde olduğu gibi “şek, şüphe”⁴⁹⁵ ve “nifak”⁴⁹⁶ gibi anlamlar vermekle birlikte “fücûr, sapıklık, aşırı günahkârlık”⁴⁹⁷, “şehvet”⁴⁹⁸ anlamı da vermektedirler. İkrime'ye göre ise “Kalbinde maraz olan”dan maksat “kalbinde zina arzusu olan”⁴⁹⁹ veya “fısk”⁵⁰⁰ yani “kalbinde fücûr'a karşı aşırı istek olandır ki bu da fâsıklık etmek ve bu doğrultuda sözler söylemektir.”⁵⁰¹

İkrime'nin görüşü daha doğru görünmektedir. Zira âyetin siyak-sibakı dikkate alındığında nifak ve münafıklıkla ilişkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁰²

“Ey Peygamber (s.a.s.)'in hanımları, sizler kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz” ahad'ın aslı vahad'dır, o da vahid (bir) manasındadır. Sonra genel manada olumsuzluk için kullanıldı. Onda erkek, dişi, tekil ve çoğul birdir. Mana da şöyledir: Sizler fazilet bakımından kadınlar topluluğu arasında herhangi bir topluluk gibi değilsiniz. “Eğer sakınırsanız” Allah'ın hükmüne ve Resul (s.a.s.)'ünün rızasına muhalefet etmekten. “Öyleyse sözü yumuşak (kırıtarak) söylemeyin” erkekleri şüpheye düşüren kadınlar gibi eğilerek bükülerek konuşmayın. “Sonra kalbinde hastalık olan umut eder” yani kötülük olan demektir. Cezm ile ve menhi fiilin üzerine atf edilerek meczum (feyatma') da okunmuştur ki onlar kırıtarak konuşmaktan men edildikten sonra kalbinde

⁴⁹³ Cevziyye, a.g.e., c.III, s.358.

⁴⁹⁴ Cevziyye, a.g.e., c.III, s.358.

⁴⁹⁵ Nehhâs, Me'âni'l-Kur'ânî'l-Kerîm, c.V, s.345; Şevkânî, Fethu'l-Kadir, c.IV, s.332.

⁴⁹⁶ Bagavî, Me'âlimu't-Tenzil, c.VI, s.348; Hâzin, Lübâbu't-Te'vîl, c.V, s.258.

⁴⁹⁷ Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, c.III, s.49; Mukâtil b. Süleymân, Tefsîr, c.III, s.45; Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, c.II, s.342; Zemahşerî, el-Keşşâf, c.V, s.66.

⁴⁹⁸ Bagavî, Me'âlimu't-Tenzil, c.VI, s.348; Hâzin, Lübâbu't-Te'vîl, c.V, s.258.

⁴⁹⁹ Abdurrezzâk b. Hemâm, Tefsîru'l-Kur'ân, c.II, s.116; Nehhâs, Me'âni'l-Kur'ânî'l-Kerîm, c.V, s.345.

⁵⁰⁰ İbn Atiyye, el-Muharreru'l-Vecîz, c.VII, s.116; Se'âlibî, Cevâhiru'l-Hisân, c.IV, s.345.

⁵⁰¹ Kurtubî, el-Câmî', c.XVII, s.138.

⁵⁰² İbn Atiyye, el-Muharreru'l-Vecîz, c.VII, s.116; Kurtubî, el-Câmî', c.XVII, s.138

hastalık olan da men edilmiş olur. “Ve normal konuşun” güzel ve şüphe uyandırmayacak şekilde konuşun.⁵⁰³

Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. “Yani evlerinizden çıkmayın ve eski Cahiliyenin yaptıkları gibi başörtülerinizi çıkarmayın.” Sonra Cabir, Ebu Said’e: “Hadis böyle değil miydi?” diye sorunca, Ebu Said: “Evet böyleydi” cevabını verdi.⁵⁰⁴

Abdurrezzak, İbnu’l-Münzir ve İbn Ebi Hatim’in Katade’den bildirdiğine göre “Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz...”⁵⁰⁵ buyruğu: “Bu ümetten herhangi bir kadın gibi değilsiniz” manasındadır.⁵⁰⁶

İbn Ebi Hatim’in bildirdiğine göre Mukatil, “*Ey Peygamber’in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah’a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın. Güzel (ve doğru) söz söyleyin*”⁵⁰⁷ buyruğunu açıklarken şöyle dedi: “Sizler, Peygamber (s.a.s.)’in hanımlarısınız, onunla berabersiniz, Peygamber (s.a.s.)’i görüyor ve semadan gelen vahye tanık oluyorsunuz. Sizler, diğer kadınlardan daha fazla takva sahibi olmalısınız. Konuşurken çirkin söz söylemeyiniz. Kalpteki hastalıktan kasıt ise zinadır.”⁵⁰⁸

İbnu’l-Münzir’in İbn Abbas’tan bildirdiğine göre yumuşak sözden kasıt, sözle erkeğe yakın davranıp kalbinde hastalık olanın ümide kapılmasıdır.⁵⁰⁹ İbn Ebi Hatim’in Süddi’den bildirdiğine göre yumuşak sözden kasıt, sesi incelterek konuşmaktır.⁵¹⁰ İbn Cerir ve İbn Merduye’nin İbn Abbas’tan bildirdiğine göre “فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ”⁵¹¹ buyruğu, “Yumuşak söz söylemeyin ve edalı bir şekilde konuşmayın” manasındadır.⁵¹²

⁵⁰³ Beydâvî, Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl, c.IV, s.281.

⁵⁰⁴ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.33.

⁵⁰⁵ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁵⁰⁶ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.36.

⁵⁰⁷ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁵⁰⁸ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.38.

⁵⁰⁹ Suyûtî, a.g.e., c.XII, s.38.

⁵¹⁰ Suyûtî, a.g.e., c.XII, s.38.

⁵¹¹ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁵¹² Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s. 38.

İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim'in İkrime'den bildirdiğine göre “kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın...”⁵¹³ buyruğundaki hastalık, kişinin zina arzusudur.⁵¹⁴

Tasti'nin İbn Abbas'tan bildirdiğine göre Nafi b. El-Ezrak ona, “فَيَطْمَعُ الَّذِي فِي قَلْبِهِ”⁵¹⁵ buyruğundaki hastalığın manasını sorunca, İbn Abbas: “Fücur ve zina, demektir” cevabını verdi. Nafi: “Peki, Araplar öylesi bir ifadenin ne anlama geldiğini biliyorlar mı ki?” diye sorunca da, İbn Abbas şöyle demiştir: “Tabi ki! Yoksa Lebid b. Rabia'nın:

“Namusunu korumuş ve takvaya razı olmuş!

O, kalbinde hastalık olan kişilerden değildir” dediğini bilmez misin?”⁵¹⁶

İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim'in bildirdiğine göre Zeyd b. Ali: “Ayetteki hastalık iki türdür. Biri zina hastalığı diğeryse nifak hastalığı” demiştir.⁵¹⁷

İbn Sa'd'ın Ata b. Yesar'dan bildirdiğine göre ayette geçen hastalıktan kasıt zina, güzel ve doğru sözden kasıt ise, kimsenin ümide kapılmasına sebebiyet vermeyecek şekilde açık konuşmaktır.⁵¹⁸

İbn Sa'd'ın Muhammed b. Ka'b'dan bildirdiğine göre ayette geçen doğru sözden kasıt, kimsenin ümide kapılmasına sebebiyet vermeyecek şekilde konuşmaktır.⁵¹⁹

“*Ey peygamber hanımları*” siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Dil alimlerinin bir kısmı şöyle demiştir: “Ehad”, “vahid” kelimesinden daha geneldir. Çünkü o, hem biri hem de çoğulu ifade edebilir. “Vahid” kelimesi ise sadece bir kişiyi ifade eder. Bu kelimeyle bir kişiye hitap edilir. Kendinizi kötülükten korumanız şartıyla. Bu beyan şu manaya gelebilir: Eğer dünya ve güzelliklerini tercih etmekten sakınırsanız. Yine Resulullah (s.a.s.)'ı ve ahiret yurdunu tercih etmeye aykırı davranmaktan sakınırsanız. Söz konusu beyanın, öncekiyle bağlantısı olmaksızın başlangıç olması da mümkündür. Bu durumda şu manaya gelir: Allah'a ve Resul (s.a.s.)'üne karşı gelmekten sakınırsanız. Kendinizi kötülüklerden korumanız şartıyla, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Zira

⁵¹³ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁵¹⁴ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.XII, s.38.

⁵¹⁵ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁵¹⁶ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.XII, s.39.

⁵¹⁷ Suyûtî, a.g.e., c.XII, s.39.

⁵¹⁸ Suyûtî, a.g.e., c.XII, s.39.

⁵¹⁹ Suyûtî, a.g.e., c.XII, s.39.

sizler Peygamber (s.a.s.)’in eşlerisiniz, vahye nezaret etmektesiniz, Resulullah (s.a.s.)’la gece-gündüz birliktesiniz, onun fiillerini ve yaptıklarını görmektesiniz. Dolayısıyla Allah’tan sakınmak, dünyaya meyletmeyi ve ona dayanmayı terk etmek, vahye nezaret etmeyen ve sadece belirli sürede Resulullah (s.a.s.)’la birlikte olan kimselere göre size daha fazla yararır. Söz konusu beyan şu manaya da gelebilir: Başka kadınlara olan üstünlüğünüz açısından siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Çünkü siz ahirette Resulullah (s.a.s.)’ın hanımlarısınız, Resulullah (s.a.s.)’ın ulaştığı derecelere yükseleceksiniz ve onunla beraber olacaksınız. Zira siz fazilet ve derece bakımından herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Kendinizi kötülükten korumanız şartıyla. Belirttiğimiz üzere Resulullah (s.a.s.)’a muhalefet etmekten, dünya hayatı ve güzelliklerini tercih etmekten, dünyaya meyletmekten ve ona dayanmaktan kendinizi korumanız şartıyla.⁵²⁰

Bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin. Denildi ki: Sözü yumuşatarak konuşmayın. Sonra kalbinde kötülük bulunan umuda kapılır. Bazıları şöyle demiştir: Yani kalbinde kötülük ve zina arzusu bulunan. Sizden beklendiği şekilde konuşun. Yani sert ve katı. Bazıları şöyle demiştir: Sonra kalbinde kötülük bulunan umuda kapılır. Yani kalbinde münafıklık bulunan. Bu, daha uygun bir yorumdur. Çünkü Resulullah (s.a.s.)’ın ashabından hiç kimsenin hiçbir şekilde onun eşleriyle evlenme umudu veya onlara yönelik bir arzu içerisinde olması mümkün değildir. Zira biz biliyoruz ki Resulullah (s.a.s.)’ın onların eşleriyle evlenmek istediğini bilmiş olsalardı Resulullah (s.a.s.)’ın evlenmesi için onlar kendi eşlerini boşarlardı. Dolayısıyla onların bu durumu bilindikten sonra onlardan herhangi birinin Resulullah (s.a.s.)’ın eşleriyle evlenme arzusu şöyle dursun onlarla evlilik dışı bir ilişkiyi düşünmeleri mümkün değildir. Fakat eğer böyle bir durum olmuşsa söz konusu kişi münafıklardandır. Onların Resulullah (s.a.s.)’ın hanımlarıyla evlenmeyi istemeleri mümkündür. Çünkü Resulullah (s.a.s.)’ın hanımları nesep, konum ve güzellik itibarıyla insanların en değerlisidiler. Dolayısıyla belirttiğimiz sebeplerle onların böyle bir isteğinin olması mümkün değildir. Buna şu ilahi beyan işaret etmektedir: “Sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım”⁵²¹. Bu ayet onların kendileriyle evlilik istenilen ve umut edilen kimseler olduğunu göstermektedir.⁵²²

⁵²⁰ Mâturîdî, Te’vîlâtü’l-Kur’ân, c.XIII, ss.379-380.

⁵²¹ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 32.

⁵²² Mâturîdî, Te’vîlâtü’l-Kur’ân, c.XIII, s.380.

Bazıları şöyle demiştir: bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin. Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: hayasızlığa yakın duran bir söz söylemeyin. Sonra kalbinde kötülük bulunan umuda kapılır. Sizden beklendiği şekilde konuşun. Yani hayasızlığa yakın durmayan, bilindik ve güzel bir söz söyleyin. Fakat bu, gerçeğe uzak bir yorumdur. Bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin. Yani erkeklere bir rağbeti, dünyaya yönelmeyi ve meyletmeyi ifade ettiği bilinen sözler söylemeyin. Sizden beklendiği şekilde konuşun. Yani içerisinde kötülüğü değiştirme ve iyiliği emretme bulunan sözler söyleyin.⁵²³

İbn Kuteybe şöyle demiştir: bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin. Yani sözü yumuşatmayın. Sizden beklendiği şekilde konuşun. Yani doğru olanı konuşun.⁵²⁴

“Ey Peygamber Hanımları! Siz” fazilet ve şeref itibariyle “diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz” buyruğunda: “(كأحد): Herhangi biri gibi” diye (müzekker) buyurup müennes olarak; (كواحدة) diye buyurmamış olması, “biri” anlamındaki lafzın, hem müzekkerinin, hem de müennesinin, hem tekilinin, hem de çoğulunun nefyedilmesinden dolayıdır. İnsan olmayan kimse hakkında da bu kullanılabilir ve: (ليس) (فيها أحد، لا شاة و لا بعير): Orada hiçbir kimse yoktur, ne koyun, ne de deve” denilir. Özellikle “kadınlar”ın söz konusu edilmesi daha önce geçen ümmetler arasında Asiye ve Meryem’in de bulunması dolayısıyladır. Katade buna işaret etmiş, Al-i İmran Suresi’nde de⁵²⁵ aralarında fazilet farkı hususundaki görüş ayrılıkları bulunmaktadır.⁵²⁶

Daha sonra yüce Allah: “Eğer takvalı kimseler iseniz” diye buyurmaktadır. Yani Allah’tan korkarsınız demektir. Bu buyrukla faziletin şartı yerine getirilmesi halinde onlar için eksiksiz kalacağı açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü Yüce Allah, onlara Rasulullah (s.a.s.)’ın ashabından olmayı, onun nezdinde büyük bir değer taşımayı, haklarında Kur’an-ı Kerim’in nazil olmasını bağışlamış bulunmaktadır.⁵²⁷

“Edalı ve yumuşak söylemeyin” anlamındaki buyruk, nehy dolayısıyla cezm konumundadır. Şu kadar var ki, mazinin mebni oluşu gibi, mebni gelmiştir. Sibeveyh’in kabul ettiği görüş budur. Yumuşak söz söylemeyin, anlamındadır. Yüce Allah sözlerinin kat’i, ifadelerinin kesin ve anlaşılır olmasını emretmektedir. Sözlerinde görülen

⁵²³ Mâturîdî, a.g.e., c.XIII, s.381.

⁵²⁴ Mâturîdî, a.g.e., c.XIII, s.381; İbn Kuteybe, Tefsîru Ğarîbi’l-Kur’ân, s.350.

⁵²⁵ Kur’ân, 3, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 42.

⁵²⁶ Kurtubî, el-Câmî’, c.XIV, s.94.

⁵²⁷ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.94.

yumuşaklık ile kalbi etkileyecek bir şekilde ortaya çıkmamasını istemektedir. Arap kadınları erkeklerle konuştukları sırada hakkında şüpheye düşülen ve iyi düşünülmeyen kimseler gibi, sözlerini yumuşatır ve ifadelerine bir eda kattıkları gibi olmamalarını istemekte, bu türden konuşmalarını onlara yasaklamaktadır.⁵²⁸

“O takdirde kalbinde hastalık olan” Katade ve Süddi’den nakledildiğine göre şüphe ve münafıklık “bulunan kimseler umutlanır.” Bu buyruktaki; “(فَيُطْمَعُ): Umutlanır” fiili nehyin cevabı olarak nasb ile gelmiştir.⁵²⁹

Buradaki “hastalık” kötülüğe bir kapı aralamak demektir ki, bu da fasıklık etmek ve bu doğrultuda sözler söylemek demektir. Bu açıklamayı da İkrime yapmıştır, bu daha doğru bir açıklamadır. Bu ayet-i kerimede münafıklığın herhangi bir ilişkisi yoktur.⁵³⁰

Ebu Hatim’in naklettiğine göre el-A’rec “umutlanır” anlamındaki lafzı; (فَيُطْمَعُ) şeklinde “ya” harfî üstün, “mim” harfîni de esreli okumuştur.⁵³¹

Nehhas dedi ki: Bunun yanlış olduğunu zannederim. Kanaatime göre o “mim” harfîni üstün ve “ayn” harfîni esreli olarak “yumuşak söylemeyin” fiilini atf ile okumuştur. Bu ise güzel bir okuyuş şeklidir. Bununla birlikte “ya” harfî ötreli, “mim” harfinin esreli okunması da caizdir. Yani yumuşak söz söylemek ümit verir, demek olur.⁵³²

“Siz hep uygun söz söyleyin” buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demektedir: Yüce Allah, onlara iyiliği emredip münkerden alıkoymayı emretmektedir. Bir kadının yabancılarla muhatap olması ve aynı şekilde sıhri akrabalık dolayısıyla kendisine haram olanlar ile konuşması esnasında sesini yükseltmeksizin yumuşak konuşmaması mendubtur. Çünkü kadın sesini kısmakla emrolunmuştur. Özetle söyleyecek olursak, uygun söz söylemek, şeriatın ve akılların reddetmediği, doğru olan söz demektir.⁵³³

Bunlar Allah Teala’nın Peygamber (s.a.s.)’in hanımlarına öğrettiği edeplerdir. Ümmetin kadınları da bu hususta onlara tabidir. Allah Teala Peyygamber (s.a.s.)’in hanımlarına, Allah’ın emrettiği gibi kendisinden korkmalarını emrediyor. Çünkü hiçbir kadın onlara benzemez ve fazilet ve derecelerine yetişemez. Sonra da şöyle dedi: “Sözü

⁵²⁸ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, ss.94-95.

⁵²⁹ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.95.

⁵³⁰ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.95.

⁵³¹ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.95.

⁵³² Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.95.

⁵³³ Kurtubî, a.g.e., c.XIV, s.95.

yumuşak söylemeyin”. Süddi ve bir başkası: Bundan erkeklere hitap ederken nazik konuşmamaları kastedilmiştir, demiştir. Bunun içindir ki Allah Teala: “*Sonra kalbinde hastalık olan umuda kapılır*” demiştir. Burada hastalık hainlik demektir. “*Normal konuşun*” İbn Zeyd: Hoş, güzel ve hayırlı konuşun, demiştir. Bunun da manası, yabancı erkeklere yumuşak konuşmamaktır. Daha açıkçası, kadın, yabancı erkeklere kocasına hitap eder gibi edemez, demektir.⁵³⁴

4.8. Zayıf İnanç Anlamı

Birinci Ayet:

وَ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا

”O vakit münafiklarla kalplerinde hastalık olanlar: “Allah ve Resul’ü bize ancak aldatmaca va’dettiler” diyorlardı.”⁵³⁵

“O vakit münafiklarla kalplerinde hastalık olanlar diyorlardı” inançları zayıf olanlar: “Allah ve Resul’ü bize va’detmedi” zafer ve dinin yücelmesi gibi “*ancak aldatmaca va’detti*” batıl bir va’detti. Şöyle de denilmiştir: Bunu diyen Muattib bin Kuşeyr’dir: Muhammed bize İran’ın ve Rum’un fethini va’dediyor; halbuki biz korkumuzdan abdest bozmaya bile dışarı çıkamıyoruz. Bu aldatıcı va’ddan başka bir şey değildir, dedi.⁵³⁶

İkinci Ayet:

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا

“Ant olsun, eğer münafiklar, kalplerinde hastalık olanlar ve Medine’de kötü haber yayanlar (bu davranışlarına) son vermezlerse, elbette seni onlara musallat ederiz. Sonra da orada sana pek az komşu olurlar.”⁵³⁷

“Ant olsun, eğer münafiklar son vermezlerse” nifaklarına “kalplerinde hastalık olanlar” iman zafiyeti ve sebatsızlık olanlar yahut sefahet olanlar dindeki tutarsızlıklarına veyahut sefahetlerine son vermezlerse “ve Medine’de kötü haber yayanlar” Müslüman

⁵³⁴ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, c.VII, s.478.

⁵³⁵ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 12.

⁵³⁶ Beydâvî, Envârü’t-Tenzîl, c.IV, s.271.

⁵³⁷ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

birlikleri hakkında kötü haberlerden vazgeçmezlerse demektir. İrcaf aslında sarsmaktır ki bu da zelzeledir; yalan habere böyle denilmesi sabit olmayıp sallanmasındandır. “*Lenuğriyenneke (elbette seni onlara musallat ederiz)*” onları öldürmeni ve sürmeni ya da sürgün istemek zorunda kalacakları şeyi yapmanı isteriz. “*Sümme la yücaviruneke (sonra da sana komşu olmazlar)*” bu da lenuğriyenneke’ye atıftır. “*Orada*” Medine’de “*ancak az olurlar*” az zaman veya az komşu olurlar.⁵³⁸

Üçüncü Ayet:

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَ مَا تُوَاوُوا هُمْ كَافِرُونَ

”Kalplerinde o çirkin nifak hastalığı bulunanlara gelince, inen her sûre onların murdarlık ve küfürlerini kat kat artırır. Sonunda kâfir olarak ölüp giderler.”⁵³⁹

“Kalplerinde hastalık olanlara gelince...” Kalplerde hastalık olması, inkar ve inanç bozukluğu demektir. Allahü Teala, münafıklığa hastalık adını vermiştir. Çünkü kalpteki nifak kalbin bir hastalığından ileri gelmektedir. Tıpkı, bedende duyulan acının, beden hastalığı olması gibi.⁵⁴⁰

Fakir der ki: “Onların her biri insanı helake götürür. Bedendeki hastalık, bedeni helak eder. Kalpteki hastalık ise, ruhu helak eder. Bu hastalıkların her ikisi de, gereği şekilde tedavi edilmelidir.”⁵⁴¹

“Bu sure onların murdarlıklarına murdarlık kattı ve onlar inkarcı olarak öldüler.” İnen yeni sureleri inkar ettikçe, kalplerinde bulunan murdarlık ve pisliklere yenileri eklenmiş oldu. İnkarları ve batıl inançları da arttı. Ayette geçen “rics” (murdarlık) ile “neces” (pislik) arasındaki fark şudur: “Rics”, aklen pis olarak kabul edilen şeylere verilen isimdir. “Neces” ise, insan tabiatının tiksinti duyduğu şeylere verilen isimdir. İşte bu tip insanlar, bulundukları hal üzere devam ederek ölürlər. Allahü Teala burada, surelerin inişi anında, mü’minlerde iki şeyin meydana geldiğini açıklıyor: İmanların artması ve sevinme. Münafıkların da iki durumu ortaya çıkmış oluyor: Murdarlıklarının artması ve inkar üzereyken ölmeleri. Hadiste şöyle buyrulur: “Allahü Teala bu kitapla nice milletleri yüceltir, nice milletleri de alçaltır.”⁵⁴² Kim Kur’an’a inanır ve onun

⁵³⁸ Beydâvî, Envârü’t-Tenzîl, c.IV, ss.300-301.

⁵³⁹ Kur’an, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 125.

⁵⁴⁰ Bursevî, Tefsîru Rûhi’l-Beyân. c.III, s.539.

⁵⁴¹ Bursevî, a.g.e., c.III, s.539.

⁵⁴² Müslim Sahihî’nde rivayet etmiştir. Müslimdeki hadis numarası 817 dir. Hadisin bir de kıssası vardır. Abdulhariz oğlu Nafî, Usfan’da Hz. Ömer’le karşılaştı. Hz. Ömer omu Mekke’ye vali tayin etmişti. Ona: “Mekke’de yerine kimi

yüceliğini kabul ederek emirlerine uyarsa, Allah da onun ahiretteki derecesini yükseltir. Ona izzet ve şeref ikram eder. Kim de Kur'an'a inanmaz ve onun emirlerini yerine getirmez, onun yüceliğine dil uzatırsa, işte o kimseyi de hem dünyada, hem de ahirette yüzüstü bırakır.⁵⁴³

Dördüncü Ayet:

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ ظَنَرِ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَى لَهُمْ

”İman edenler: “Bir sure indirilmeli değil miydi?” dediler. Muhkem bir sure indirilir ve onda da savaş zikredilirse, kalplerinde hastalık olanların, sana ölüm korkusu ile bayılanın bakması gibi baktıklarını görürsün. Ölüm başlarına gelsin!”⁵⁴⁴

“İman edenler: “Bir sure indirilmeli değil miydi?” derler” yani cihat hakkında bir sure indirilmeli değil miydi? “Muhkem bir sure indirilir de” açık, içinde şüphe olmayan bir sure “ve onda da savaş zikredilirse” savaş emredilirse “kalplerinde hastalık olanları görürsün” dinde zayıflık olanları görürsün, münafıklık olanları da denilmiştir “sana ölüm korkusu ile bayılanın bakması gibi baktıklarını görürsün” ödlelik ve korkaklıklarından. “Ölüm başlarına gelsin!” onlar için bedduadır. Evla ef'al veznindedir, vely kökünden gelir ki o da yakınlıktır ya da fa'la veznindedir ki ale'den gelir, manası da kötülüğün onlara yaklaşması yahut ona dönmeleri için bedduadır.⁵⁴⁵

Beşinci Ayet:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا

“Ey peygamberin hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takva ile korunacaksınız, konuşurken kıırtmayın da kalbinde bir maraz bulunan kimse tamaha düşmesin. Güzel ve dosdoğru söz söyleyin.”⁵⁴⁶

bıraktın” diye sordu. O da: “İbn Ebza'yı” dedi. Hz. Ömer: “İbn Ebza kimdir?” diye sordu. Nafi: “Azadlı kölelerimizden biridir... Allah'ın kitabını okur.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Resulullah (s.a.s.)'tan işittiği yukarıdaki hadis nakletti. Bkz. Camiu'l-Usul, 8/507; Müslim, Müsafirin, 269; İbn Mace, Mukaddime, 16.

⁵⁴³ Bursevî, Tefsîru Rûhi'l-Beyân, c.III, s.539.

⁵⁴⁴ Kur'ân, 47. Muhammed Süresi, Âyet 20.

⁵⁴⁵ Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, c.V, s.45.

⁵⁴⁶ Kur'ân, 33. Ahzâb Süresi, Âyet 32.

Taberî der ki: Maraz “zayıflık”tır. O zayıflık kalbindeki imanın zayıflığından dolaydır. Bu yüzden onun ya İslâm hakkında bir şüphesi vardır ki bu yüzden o Allah’ın sınırlarını hafife alır ya da fuhşiyat olan şeyleri yapmayı önemsiz görür.⁵⁴⁷

4.9. Fesat Anlamı

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا

“İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse, ant olsun ki, seni onlarla mücadeleye davet ederiz; sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar.”⁵⁴⁸

Se’âlibî de (فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ) âyetini “Onların akidelerinde fesat vardır ve onlar münafıklardır” şeklinde izah etmektedir.⁵⁴⁹

Abdurrezzak ve İbnu’l-Münzir’in bildirdiğine göre Katade der ki: “Münafıklardan bazıları, nifaklarını açığa vurmak isteyince, “İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse, ant olsun ki, seni onlarla mücadeleye davet ederiz”⁵⁵⁰ ayeti nazil oldu.⁵⁵¹

Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu’l-Münzir ve İbn Ebi Hatim’in bildirdiğine göre Katade der ki: “İracaf, münafıkların yalan söyleyerek: “Üzerinize çok sayıda hazırlıklı bir grup geliyor” deyip bunu yaymalarındır. Bildirildiğine göre münafıklar, kalplerindeki nifakı açığa vurmak isteyince, Yüce Allah onları, “İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse, ant olsun ki, seni onlarla mücadeleye davet ederiz”⁵⁵² ayetiyle tehdit etti. Yani: “Seni onların üzerine gitmen için kışkırtırız” buyurdu. Yüce Allah’ın bu tehdidi üzerine münafıklar nifaklarını gizlediler. “Sonra çevrende az bir zamandan fazla kalamazlar”⁵⁵³ buyruğundan kastedilen yer Medine’dir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c.XIX, s.95.

⁵⁴⁸ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁵⁴⁹ Se’âlibî, Cevâhiru’l-Hisân, c.I, s.188.

⁵⁵⁰ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁵⁵¹ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, ss.144-145.

⁵⁵² Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁵⁵³ Kur’ân, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁵⁵⁴ Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c.XII, s.145.

İbn Cerir, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan bildirdiğine göre “لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ”⁵⁵⁵ buyruğu: “seni onlara musallat ederiz” manasındadır.⁵⁵⁶

Abd b. Humeyd, İbnu'l-Münzir ve Hatib'in, Tali't-Telhis'te bildirdiğine göre Muhammed b. Sirin, “İkiyüzlüler, kalplerinde fesat bulunanlar, şehirde bozguncu haberler yayanlar, eğer bundan vazgeçmezlerse...”⁵⁵⁷ buyruğunu açıklarken şöyle dedi: “Resulullah (s.a.s.) vefat etmeden önce, Yüce Allah tarafından, münafiklarla mücadeleyle emredilmiş mi bilmiyorum.”⁵⁵⁸

İbnu'l-Enbari'nin İbn Abbas'tan bildirdiğine göre Nafi b. el-Ezrak ona, “لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ”⁵⁵⁹ buyruğunun manasını sorunca, İbn Abbas şöyle karşılık verdi: “Seni onlara doğru yöneltir, harekete geçiririz” demektir” Bu konuda Haris b. Hillize şöyle der:

Bizleri sana karşı harekete geçirme

Yok yere bizi düşmanların diline düşürme “dediğini bilmez misin?”⁵⁶⁰

4.10. Riya Anlamı

M-r-z kökü ve türevleri bazı ayetlerde “riyâ” anlamına gelmektedir.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

”Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyledikleri için onlara büyük bir azap vardır.”⁵⁶¹

İkrime ve Tâvus b. Keysân'dan rivayet edildiğine göre maraz riyâ demektir. Buna göre âyetin anlamı “Onların kalplerinde riyâ vardır. Allah da onların riyâlarını artırmıştır” şeklinde olmaktadır.⁵⁶²

4.11. Gevşeklik Anlamı

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

⁵⁵⁵ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁵⁵⁶ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.XII, s.147.

⁵⁵⁷ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁵⁵⁸ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.XII, s.147.

⁵⁵⁹ Kur'an, 33. Ahzâb Sûresi, Âyet 60.

⁵⁶⁰ Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, c.XII, ss.147-148.

⁵⁶¹ Kur'an, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

⁵⁶² İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm, c.I, s.284; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, c.I, s.73.

*”Kalplerinde bir hastalık vardır; Allah, hastalıklarını daha da artırmıştır. Yalan söylemeleri sebebiyle onlar için can yakıcı bir azap vardır.”*⁵⁶³

Ayetteki hastalık da, onların niyetteki gevşeklikleridir. Bu böyledir. Çünkü önce, onların kalpleri muharebe, çekişme ve düşmanlık gösterme hususunda çok kuvvetli idi. Sonra saltanatları kırıldı, böylece bu korku ve hastalık sebebiyle münafıklığa başvurdular da, bunun üzerine Cenab-ı Hak, *فَرَّادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا* buyurdu. Yani, Allah onlarda bu inkisarı, korkuyu ve bu zayıflığı artırdı. Muhakkak ki Cenab-ı Hak bunu;

“Allah onların kalplerine bir korku saldı da, onlar kendi elleriyle ve müminlerin elleriyle, evlerini harap ederler.”⁵⁶⁴ ayetiyle tahakkuk ettiğini bildirmiştir.⁵⁶⁵

Ayetteki hastalığın, kalbin acısı manasına hamledilmesidir. Bu böyledir, çünkü insan haset, nifak ve başkalarının başına bir kötülüğün gelmesini bekleme hastalığına tutulduğunda ve bu hastalık onda devam ettiğinde, çoğu kez bu durum, kalbin mizacının değişmesine ve onun elem duymasına sebep olur. Lafzı bu manaya hamletmek, o lafzı hakiki manasına hamletmek olur. Bu sebeple de diğer izah tarzlarından daha üstün olur.⁵⁶⁶

4.12. Yaralı, Yaralanan Anlamı

M-r-z kökünden merîz ve çoğulu merzâ kelimesinin Kur’ân’da bazen yer aldığı bağlama göre “yaralı, yaralanan” anlamını içerdiği de görülmektedir. İlgili sözcüğün bu manada kullanımına şu âyeti örnek verebiliriz:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip,

⁵⁶³ Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 10.

⁵⁶⁴ Kur’ân, 59. Haşr Sûresi, Âyet 2.

⁵⁶⁵ Râzî, Mefâtihu’l Ğayb, c.II, s.37.

⁵⁶⁶ Râzî, Mefâtihu’l Ğayb, c.II, s.37.

*(niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”*⁵⁶⁷

Müfessirler bu âyetteki merzânın nasıl bir hasta olduğu konusunda muhtelif izahlar yapmaktadırlar. Bazılarına göre burada zikredilen merzâ “hastalar”dan maksat, bir yeri kırılan veya yaralanan yahut bir yerinde iltihaplı yara çıkan ve suyla yıkandığı takdirde zarar göreceğinden korkan kimselerdir. Bu gibi kimselerin teyemmüm etmeleri câiz olur. Bu görüşte olanlardan İbn Mes’ûd’a göre burada zikredilen merîzden maksat “bir yeri kırılan” veya “yaralı, yaralanan”dır.⁵⁶⁸ Süddî’ye göre ise merîz “kendisinde yara olan” kimsedir ki bu yaradan dolayı gusletmekten korkar. Bu nedenle onun teyemmüm abdesti almasına ruhsat verilir.⁵⁶⁹ Sa’îd b. Cübeyr’e göre bir yeri yaralanan veya kendisinde iltihaplı yara meydana gelen kimsedir.⁵⁷⁰ Mücâhid burada söz konusu edilen marazın yaralanma, vücutta çıkan iltihap ve çiçek hastalığı olduğunu belirtmektedir.⁵⁷¹ İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre merzâ ile çiçek hastalığına yakalanmış veya yaralanmış ya da vücudunda iltihaplı yara çıkmış kimseler kastedilmektedir.⁵⁷²

İbn Zeyd’e göre ise burada zikredilen merîzden maksat, kendisine su getirecek hiç kimse bulamayan, suyu getirmeye kendisinin de gücü yetmeyen, ne hizmetçisi ve ne de yardımcısı olmayan hastalardır. İşte onların teyemmüm etmeleri câizdir.⁵⁷³

4.13. Tüm Hastalıklar Anlamı

Kur’ân’da merîz ve çoğulu merzâ sözcüğünün yukarıda belirttiğimiz “yaralı, yaralanan” anlamından daha farklı olarak “cins olarak hastalık, herhangi bir hastalık, bütün hastalıklar” gibi anlam içeriğine de sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu kelimenin bu anlamlarda kullanımına şu âyetleri misal verebiliriz:

Birinci Ayet:

⁵⁶⁷ Kur’ân, 4. Nisâ Sûresi, Âyet 43.

⁵⁶⁸ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c. VII, s.59; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c. IV, s.456.

⁵⁶⁹ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c. VII, s.59; Ebû Muhammed İsmâil b. Abdîrahmân es-Süddî el-Kebîr. (1993). Tefsîru’s-Süddî el-Kebîr. Nşr. Muhammed Atâ Yûsuf, Dâru’l-Vefâ li’t-Tibâ’ati ve’n-Neşr ve’t-Tevzî’, s. 204.

⁵⁷⁰ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c. VII, s.60; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c. IV, s.456; el-Mahzûmî, Ebu’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr. (t.y.) Tefsîru Mücâhid, el-Menşûrâtü’l-İlmiyye, Beyrût, c. I, s.186.

⁵⁷¹ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c. VII, s.61; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c. IV, s.455.

⁵⁷² Semerkandî, Bahru’l-Ulûm, c. I, s.357; Şevkânî, Fethu’l-Kadîr, c. I, s.633; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c. IV, s.455.

⁵⁷³ Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c. VII, s.61-62; Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, c. IV, s.456; Merzâ (مرضی) sözcüğünün benzer manada kullanımına bir diğer örnek için bkz., Kur’ân, 5. Mâide Sûresi, Âyet 6.

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ
طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. Oruca dayanamayanlara ise, tutamadıkları her gün için bir fakiri bir gün doyuracak kadar fidye gerekir. Kim de, gönlünden koparak birden fazla fakiri doyurur veya fidye miktarını artırır, kendisi için daha hayırlı olur. Ama her şeye rağmen oruç tutmanız, bir bilerseniz, sizin için elbette daha hayırlıdır.”⁵⁷⁴

Müfessirler oruç tutmamayı mübah kılan maraz “hastalık” konusunda ihtilaf etmişlerdir. Zâhir ehli mutlak anlamda maraz adı verilen her şeyin oruç tutmamayı mübah kılacağı görüşündedir. Bu İbn Sîrîn’in görüşüdür.⁵⁷⁵ Tarîf b. Temâm el-Atâridî şöyle demektedir: Ramazan’da yemek yemekte olan Muhammed b. Sîrîn’in evine girmiştım. Bana “bu parmağım acıyor” dedi. Yani oruç tutmayıp yemek yemesine parmağının acımasını sebep gösterdi. el-Hasen ve İbrâhîm en-Neha’î şöyle demektedir: Bu âyette oruç tutmaya engel olan hastalık, oturarak namaz kılmanın câiz olduğu hastalıktır.⁵⁷⁶ Âlimlerin ekserisi ise şu görüştedir: Âyette belirtilen hastalık, oruç tutulduğu takdirde hastalığın tahammül edilemeyecek şekilde artmasından endişe edilen hastalıktır.⁵⁷⁷ Müfessirler bu bağlamda yer alan merîzin oruç tutmaya gücü yetmeyen kimse olduğunu belirtmektedirler.⁵⁷⁸

Müfessirlerin izahlarından öyle anlaşıyor ki Ramazan’da oruç tutmamayı gerektirecek hastalık, bütün hastalıkları içine almaktadır. Yani “cins olarak hastalık, herhangi bir hastalık, bütün hastalıklar’ı” ihtiva eden hastalıktır.

İkinci Ayet:

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ
وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Zayıflara, hastalara ve harcayacak şeyleri bulunmayanlara, Allah’a ve Rasûlü’ne karşı samimi oldukları sürece bir sorumluluk yoktur. Zâten böyle dürüst olup,

⁵⁷⁴ Kur’ân, 2. Bakara Sûresi, Âyet 184.

⁵⁷⁵ Bagavî, Me’âlimu’t-Tenzil, c.I, s.199; Ebu’l-Muzaffer es-Sem’ânî, Tefsîrû’l-Î-Kur’ân, c.I, s.179.

⁵⁷⁶ Bagavî, a.g.e., c.I, s.199; İbn Atiyye, el-Muharreru’l-Vecîz, c.I, s.437.

⁵⁷⁷ Bagavî, a.g.e., c.I, s.199; Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhîd, c.I, s.38.

⁵⁷⁸ Semerkandî, Bahru’l-Ulûm, c.I, s.183.

*geride kaldıklarında hep iyilikle meşgul olanları kınamak için herhangi bir sebep söz konusu olamaz. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”*⁵⁷⁹

Âyetteki zu’afâ ile kastedilenler kör⁵⁸⁰, topal⁵⁸¹, ihtiyar⁵⁸², kronik hasta⁵⁸³, çocuk⁵⁸⁴ vb. savaşa katılmalarına engel olan kalıcı zaaflardır. Merzâ ile şer’an ve lügavî bakımdan hastalık kapsamına giren her türlü arızalara sahip olanlar kastedilmektedir.⁵⁸⁵ Ancak kör, topal ve benzeri kalıcı, müzmin hastalıkların merzâ kapsamına girdiği de rivayet edilmektedir.⁵⁸⁶ Yine kendisinde muharebe etmesine mani olan herhangi bir hastalığı bulunanlar da bu kısma dâhildir.⁵⁸⁷ “Harcayacak şeyleri bulunmayanlar” ise cihat için ihtiyaç duyacakları teçhizatı temin konusunda infak edecek malları olmayan fakir kimselerdir⁵⁸⁸ ki bunlar oturmaları halinde ihlaslı olur, Allah’a ve Resûlü (s.a.s.)’ne karşı samimi olurlar, insanların morallerini kötü sözlerle bozmaz, onları savaştan ve Allah yolunda cihattan caydırmazlarsa onlara bir günah, sorumluluk yoktur.⁵⁸⁹

⁵⁷⁹ Kur’ân, 9. Tevbe Sûresi, Âyet 90-91.

⁵⁸⁰ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm, c.VII, s.264.

⁵⁸¹ İbn Kesîr, a.g.e., c.VII, 264; Kâsımî, Mehâsinu’t-Te’vîl, c.VIII, s.3231.

⁵⁸² İbnü’l-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, s.600; Zemahşerî, el-Keşşâf, c.III, s.81; Bagavî, Me’âlimu’t-Tenzîl, c.IV, s.84; Semerkandî, Bahru’l-Ulûm, c.II, s.68; Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhîd, c.V, s.87; Bursevî, Tefsîru Rûhi’l Beyân, c.III, s.367.

⁵⁸³ Bagavî, a.g.e., c.IV, s.84; Semerkandî, a.g.e., c.II, s.68; İbnü’l-Cevzî, a.g.e., s.600; Zemahşerî, a.g.e., c.III, s.81; Bursevî, a.g.e., c.III, s.367.

⁵⁸⁴ İbnü’l-Cevzî, a.g.e., s.600; Bagavî, a.g.e., c.IV, s.84.

⁵⁸⁵ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm, c.VII, s.264.

⁵⁸⁶ Râzî, Mefâtihu’l-Ğayb, c.XVI, s.163; Ebû Hayyân, el-Bahru’l-Muhîd, c.V, s.87.

⁵⁸⁷ Râzî, a.g.e., c.XVI, s.163; Bursevî, Tefsîru Rûhi’l-Beyân, c.III, s.367.

⁵⁸⁸ Râzî, a.g.e., c.XVI, s.163.

⁵⁸⁹ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm, c.VII, s.264; Taberî, Câmi’u’l-Beyân, c.XI, ss.622-623; Merzâ (مرضى) kelimesinin aynı anlamda kullanımına başka örnekler için bkz., Kur’ân, 24. Nûr Sûresi, Âyet 61; Kur’ân, 48. Fetih Sûresi, Âyet 17.

SONUÇ

M-r-z kökü ve müştakları ilk dönem Arapça lügatlerde yer aldıkları bağlamlara göre “hasta olmak, hastalanmak, hasta”; “şek, nifak ve zayıf inanç”; “eksiklik, noksan, kusur”; “karanlık, zulmet, ışığı zayıf”; “gevşeklik, sönüklük”; “hasta etmek”; “görüşünde doğruya yaklaşmak”; “ihmalkarlık etmek, sağlam yapmamak”; “hastaya iyi bakmak, tedavi etmek, iyileştirmek”; “sakin”; “kargaşa, fitne ve cinayeti çok”; “bakışı zayıf”; “kendisini hastaymış gibi göstermek”; “dayanıksız, zayıf olmak”; “meyvelere isabet eden hastalık”; “develeri hasta olan kişi” ve “sık sık hastalanan” gibi muhtelif anlamlarda kullanılmaktadır.

Genel lügatlerde ve Kur’an sözlüklerinde ise maraz ve ona ilişkin kavramlar hastalık, şek ve şüphe, zayıf inanç, nifak, gevşeklik, eksiklik, noksanlık, karanlık, zulmet, fitne, kargaşa, sönüklük, sükunet gibi çeşitli manalarda zikredilmektedir.

Hadislerde de maraz kavramı bir çok kez zikredilmektedir. Bu kavramın geçtiği hadis-i şeriflerde bu tür hastalıkların tedavisiyle ilgili bahisler de geçmektedir. Allah tüm hastalıkları şifasıyla beraber yaratmıştır. Ancak ölüm ve ihtiyarlık hariç. Bu nedenle insan herhangi bir hastalığa yakalandığı zaman tüm gayretiyle o hastalığın şifasını aramalı.

Maraz kavramının Kur’an’daki kullanımına baktığımızda ise şek, şüphe, nifak, riya, küfür, inkar, zina arzusu ve şehvet, gam ve keder, haksızlık korkusu, kin, zayıf inanç, fesat, gevşeklik, yaralı, tüm hastalıklar gibi muhtelif anlamlar içerdiğini söyleyebiliriz. Allah Teâlâ insanların küfürden, şirkten ve her türlü günden arınmaları, ikiyüzlülük ve riyadan uzak, hâlisâne bir şekilde kendisine kulluk etmeleri için tarih boyunca peygamberler aracılığıyla mesajlarını göndermiştir. İnananların bir kısmı kendilerinden istenildiği şekilde kulluk ederken, iman iddiasında bulunanlar içinde imanla inkâr arasında gelgit yaşayanlar, gerekli ahlakî hassasiyetlere sahip olmayanlar ve ikiyüzlülüğü hayat tarzı olarak benimseyenler de olmuştur. Bu kişiler için münafık nitelendirilmesinde bulunmakla birlikte, bazı ayetlerde “kalplerinde hastalık bulunanlar” anlamında *fî kulûbihim meradun* ifadesi de kullanılmaktadır. Bu ayetlerin dokuzunda sadece “kalplerinde hastalık bulunanlar” şeklinde bir sınıf insan anlatılmaktayken, üçünde “münafıklar ve kalbinde hastalık bulunanlar” şeklinde iki farklı sınıftan bahsedilmektedir.

Ele aldığımız ayetlerde geçen “maraz” kelimesi dengeli durumun bozulması “hastalık” anlamına gelmekte ve özellikle de insanlar için kullanılmaktadır. Hastalık iki şekilde olmaktadır. Birincisi; vücudun hastalanması anlamında “Her kim Ramazan ayında hasta olursa”; gibi ayetlerde bu anlamda kullanılmaktadır. İkincisi ise; cahillik, korkaklık, cimrilik, nifak, zulüm gibi kötü ahlakî özellikler ise kişilik, şahsiyet bozukluğu anlamında hastalık olarak nitelendirilmektedir. “Onların kalplerinde nifak hastalığı var. Allah onların hastalığını onulmaz etsin” gibi ayetlerde bu anlamda kullanılmaktadır. Hastalık nasıl vücudu sağlıklı çalışmaktan alıkoymaktaysa, bu kötülükler de kişinin faziletleri idrak etmesine, ahiret hayatını kazanmasına engel oldukları için hastalık olarak nitelendirilmektedir.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ КУРАНДА МАРАЗ (РУХАНИЙ ИЛДЕТ) ТҮШҮНҮГҮ

1. Мараз сөзүнүн сөздүк мааниси

Мараз жана андан келип чыккан сөздөрдү башка башка маанилерде жана формаларда көрө алабыз. Мына ушул мараз жана андан келип чыккан сөздөрдү бир канча пунктта карай турган болсок төмөндөгүлөргө күбө болобуз:

1.1. Оору

М-р-з уңгусунун мааниси адамдын ден соолугунун жабыркоосуна алып келген бардык нерсе дегенди билдирет. Мараз сөзү дени сак дегенди билдирген сыххат сөзүнүн карама-каршысы, ал эми илдет маанисин билдирген сукм сөзүнүн синоними болуп саналат.

1.2. Эки жүздүүлүк, шек-күмөн жана алсыз ишеним.

М-р-з уңгусунан келип чыккан мараз жана марз экөө тең эки жүздүүлүк, шек күмөн жана алсыз ишеним маанилерин берет. "Жүрөктөрүндө мараз бар" деген аяттын маанисинде мараз сөзү шек-күмөн жана эки жүздүүлүк деп түшүндүрүлгөн. Абу Убайда бул сөзгө шек-күмөн маанисин берсе, Азхари, Халил б. Ахмад, Ибн Фарис жана Земахшери эки жүздүүлүк (нифак) маанисин беришкен. Ал эми Тахзибуль Лугада Абу Убайда шек жана нифак бул эки маанини тең колдонгону сакталган.

1.3. Алсыздык, кемчиликтүү, жетишсиздик.

Мараз сөзүнүн уңгусуна байланыштуу төмөнкү сөздөр айтылган. Мараз сөзү сөздүк маанисинде кемтик, ката кетирүү маанисин берген ан-нуксан болуп саналат. Ал эми, алсыз дене, бой үчүн (بَدَنٌ مَرِيضٌ), дини, ишеними алсыз жүрөк үчүн (قَلْبٌ مَرِيضٌ) деп айтылат. М-р-з уңгусунун жана теф'ил формасынан темриз сөзү "бир ишти туура кылбоо, көңүл-кош мамиле кылуу дегенди түшүндүрөт.

1.4. Караңгылык, зулум, башаламандык жана фитна.

Риваятта айтылгандай; мараз сөзү караңгылык, зулум маанилерин да өзүнө камтыйт. Аба ырайынын булутсуз, ачык болуусу менен эле анын артынан түнөрүп, караңгы болуусу мына ушул мараз сөзү менен баяндалат. Асманды карарган булут

каптап, бир да жарыктын жок экендигин көрсөтүү үчүн (أَيْلَةُ مَرِيضَةٍ) деп айтышкан. Арап акыны Абу Хаййа ан-Нумайри өзүнүн ыр саптарында мындайча колдонгон:

“Бул түндүн чар тарабын караңгылык каптаган.

Ошондуктан ай дагы, жылдыз дагы жарык бере албайт”.

Кандайдыр бир жерде адам өлтүрүү, фитна жана жамандык көбөйсө, ал жерди тергөө максатында (أَرْضٌ مَرِيضَةٌ) деп аташат.

1.5. Бошондук, алсыздык

Мараз уңгусунан болгон футур сөзү бошондук, алсыздык маанилерин берет. (الْمَرَضُ فِي الْأَبْدَانِ) сөзүндө акыйкатты кабыл алууда бошондук кылуу, (الْمَرَضُ فِي الْقُلُوبِ) сөзү тулку бойдун бошондугу жана алсыздыгы, ал эми (الْمَرَضُ فِي الْعَيْنِ) сөзү болсо, көрүүнүн алсыздыгы маанилерин билдирет.

1.6. Көз карашынын чындыкка жакындоосу, сүкүт

Эмраза (أَمْرَاضٍ) этишине карай турган болсок, көз карашы даана, так дал келбесе дагы, чындыкка жакындоосу деген маанини берет. Башкача айтканда бир адамдын божомолдоп айткан сөзү чындыкка дал келбей, а бирок жакындаганда колдонула турган этиш болуп саналат.

2. Маразга байланыштуу түшүнүктөр.

2.1. Жакын байланышы бар түшүнүктөр.

1. Ад-Дау (الدَّاءُ) д-в-э уңгусунан келген бул сөз рух менен бирге дененин да ооруп калуусу дегенди түшүндүрөт. Мисалы: сараңдык- оорулардын эң жаманы болуп саналат.

2. Ас -Сукм (السُّقْمُ) уңгусу дагы мараз сөзүнүн уңгусу менен бир маанини, тагыраагы ооруп калууну түшүндүрөт. А бирок бул бир гана денеде пайда болгон ооруларга карата колдонулат.

3. Иллет (عِلَّةٌ) сөзү да мараз сөзү менен маанилеш болуп оору, илдет деген маанини билдирет.

2.2. Карама-каршы маанидеги сөздөр.

Албетте, мараз сөзүнүн антонимдери дагы бар. Алар;

1. Сыххат (صِحَّةٌ): дени сак. Бул сөз сукм сөзүнүн антоними болуп саналат. Оорудан сакаюу, жоопкерчиликтүү деген маанилерди өзүнө камтыйт.

2. Дабаа (نَوَاء): бул сөздүн мааниси оорудан айыктыруу, дарылоо дегенди түшүндүрөт. “Арак - дабаа, шыпаа эмес, ал оору туурасындагы хадисте айтылган даа'ун сөзү ооруну, ал эми дауаа сөзү даары, дабаа маанисин түшүндүрөт.

3. Шыпаа (شِفَاء) сөзү сөздүктө оорудан айыгуу деген маанини түшүндүрөт. Буга мисал катары Аллахтын бир адамды оорусунан айыктырып, шыпаа бергендиги туурасындагы аятты көрсөтсөк болот.

3. Хадистерде мараз түшүнүгү

Мараз сөзү көптөгөн хадистерде ар түрдүү маанилерде колдонулганы риваяттарда баяндалат.

Мараз: Бейтаптарыңарды садака берип дарылагыла, мал-мүлкүңөрдү зекет берип коргогула, чындыгында бул силерди жамандыктан алыстатат.

Усама бин Шурайк айтат: Бадавилер келип Пайгамбарга (сав): “Йа Расулуллах ооруп калсак дарыланалыбы?” - деп сурашты. Пайгамбарыбыз (сав) болсо: “Дарылангыла! Аллах канчалык дарт жаратса, алардын дабаасын да жаратат, бир гана карылыктын дабасы жок” деп жооп берген.

4. Куран сөздүктөрүндө (м-р-з) уңгусу жана андан келип чыккан сөздөр

М-р-з уңгусу жана андан келип чыккан сөздөрдүн маанисин туура түшүнүүдө Куран сөздүктөрүндө бул уңгудан келип чыккан сөздөрдүн кайсы мааниде колдонулгандыгын карап чыгуу зарыл. М-р-з уңгусу жана андан келип чыккан сөздөр Куран илимдеринде көбүнчө “ал-вужух ва назаир” же “ал-ашбах ва назаир” топтомуна кирет. Бул чыгармалардан м-р-з уңгусу жана андан келип чыккан сөздөрдүн кээ бир маани аспектилерин жеткирүүгө аракет кылабыз. Мукатил б. Сулайман ал-Вужух ва Назаир фил- Куранил- Азым аттуу эмгегинде мараз сөзүнүн Куранда төрт аспекти болгондугун көрсөтөт:

4.1. Шек: М-р-з уңгусу жана андан келип чыккан сөздөр аяттарда шек, күмөн сыяктуу маанилерге келет: “Алардын жүрөгүндө оору (шек-күмөн) бар. Аллах алардын оорусун (шек-күмөндөрүн) дагы да күчөтөт”.

4.2. Фужур: М-р-з уңгусунан масдар болгон мараз Куран аяттарында “фужур, бузукулук, чектен ашкан күнөөкөрлүк” маанилеринде колдонулган. Мисалы: “Эй, пайгамбардын аялдары! Силер эгер такыба болсоңор (катардагы)

аялдардын бирөөсү сыяктуу эмессинер. Демек (бөтөн эркектерге) назик сүйлөбөгүлө. Жүрөгүндө караөзгөйлүгү бар адам үмүт кылып калат. Жакшынакай (түз, сыпаа) сөздөрдү сүйлөгүлө.”

4.3. Жара: Мериз жана көптүк түрү болгон мерзаа сөзү Куранда жайгашкан контекстине жараша “жаралуу, жараланган” маанилерин да камтыйт. “О, ыйман келтиргендер! Эмне сүйлөп жатканыңарды биле турган болмоюнча (соолукмайынча) мас абалда намазга жакындашпагыла. “Жүнүб” абалда дагы гусул кылмайынча (бүт денеге суу жеткирип жуунмпыйынча) намазга жакындашпагыла. (Мечитти аралап) өтүп жүрүүчүлөр гана (гусул кылбай өтсө болот). Эгер ооруп калсаңар же сапарда болсоңор же силерден бирөөнөр ажатканадан чыкса же болбосо, аялдарды кармаласаңар жана (даарат алганга) суу таппай калсаңар таза жер кыртышына таяммум кылып (алаканыңарды уруп) бетинерди жана колуңарды сылагыла. Албетте, Аллах кечиримдүү жана күнөөлөрдөн өтүүчү” аятындагы оору сөзү дал ушул мааниге мисал боло алат.

4.4. Оору: Курандагы мараз сөзүнүн төртүнчү аспекти “кандайдыр бир оору, бардык оорулар”. “Силерден ким ооруп калса”, “Оорулууларга күнөө жок” аяттарындагы мериз жана көптүк түрү болгон мерзаа сөздөрү “ оору, кайдайдыр бир оору, бардык оорулар, кайгылар” деген сыяктуу маанилерди билдирет.

5. Куранда мериз жана мерзаа сөздөрүнө байланыштуу сөздөр

Куранда мараз сөзүнө маанилеш башка сөздөр дагы бар. Төмөндө бул сөздөрдүн мараз, мериз жана көпүк түрдөгү мерзаа менен байланышын көрсөтөбүз.

5.1. Мериз жана сакиим байланышы

Сөздүктөрдө “оору” маанисине келген сакиим сөзү Куранда эки жерде келген. “Ошондо Ибрагим жылдыздар жакка назар таштап: “Мен оорулуумун,” - деди. Эл андан бурунду да кетип калды.” Муфассирлер бул жердеги сакиим сөзүнө ар кандай маанилерди беришкен. Катада “алсыз” маанисинде келгендигин айтат. Суфйану-Саврии болсо таун оорусу жөнүндө сөз болуп жаткандыгын белгилейт. Элдер таун менен ооруп калгандардан качышчу. Азирети Ибрагим (а.с) алардан узак болуу үчүн бул сөздү айткан.

5.2. Мериз жана шифаа байланышы

Мериз жана мерзаа менен ш-ф-й унгусуна масдар болгон шифаа сөзү Куранда жалпы алты жерде кездешет:

Шуара сүрөсү 80-аятта “Оорусам, Өзү мага шыпаа берет” деп баяндалат. Бул аятта Азирети Ибрахим (а.с) “кандайдыр бир ооруга кабылсам, мага шыпаа берүүгө, мени айыктырууга Жараткандан башка эч кимдин күчү жетпейт. Анткени шыпаа берүүчү Аллах.” деп айтууда. Бул аяттагы “йашфиинии” сөзү “жакшыртуу, айыктыруу” маанилерин билдирет.

5.3. Мериз жана ибраа байланышы

Куранда мериз жана көптүк түрү мерзаа сөзү менен ибраа сөзү эки жерде кездешет. Бул сөз кездешкен аяттардын экөөндө тең Азирети Исанын (а.с) Аллахтын уруксаты менен көзү азиз жана ала оорусунан жабыркаган адамды энеден жаңы төрөлгөндөй кылып айыктыргандыгы тууралуу баяндалат.

6. Түшүрүлгөн аймагы жаатынан мараз түшүнүгү.

Курани-Каримдеги мараз сөзүн дагы да ачык түшүнүү үчүн аяттардын түшүү мезгилин жана жерин билүү өтө манилүү.

Мараз сөзү келген аяттардын тогузунда жүрөгүндө оорусу бар адамдар жөнүндө айтылса, үч жерде мунафыктар жана ошол менен эле бирге жүрөгүндө оорусу бар болгон эки башка топтогу адамдар жөнүндө айтылат.

Бирок күнүбүздө бул сөздөр көбүнчө мунафыктар маанисинде түшүнүлөт.

6.1. Меккеде түшкөн сүрөлөрдө “Жүрөгүндө оорусу барлар” түшүнүгү.

Мекке доорунда Куранга жана Пайгамбарга (сав) жаман ниетте болгон, каршы чыккан жана ар кандай зыян жеткирүү үчүн аракет кылган бутпарастар, ыйман жүрөгүнө жайгашкан мусулмандар жана Исламдын акыйкат экендигин билип туруп ар кандай себептерден улам ыйман келтирип-келтирбөө маселесинде экиленген адамдар болуп жалпы үч топтогу адамдар болгон.

6.2. Хижрат кылбаган мусулмандар.

Бул аяттар Мадина доорунда түшүрүлсө да хижрат кылбай Меккеде калган мусулмандар жөнүндө баяндайт.

Риваяттарда келген Курайш уруусунан кээ бир адамдар жүрөгүндө оорусу бар, ээ болуп турган статусун, экономикалык жана саясий күчүн жоготуудан

корккон жана мусулмандарга кошулуп Бадр согушунда согушпагандыгы үчүн периштелер жандарын азап менен алган.

6.3. Мадинада түшүрүлгөн сүрөлөрдө “Жүрөгүндө илдет барлар” түшүнүгү Мунафыктардын абалы жана алардын Азирети Пайгамбар, момундар, мушриктер жана Китеп ээлери менен болгон мамилелери Мадани сүрөлөрдө кенен айтылган.

Мунафыктар жана жүрөгүндө оорусу барлар тууралуу түшүрүлгөн аяттарда эки жүздүүлүк иштери өзүнүн коомунда же уруусунда таасири болгон адамдар тарабынан жасалгандыгы билдирилген.

6.4. Адеп-ахлактык жактан жетиле элек мусулмандар.

Ахзаб сүрөсүнүн 28-35-аяттарында Азирети Пайгамбардын (сав) аялдарына карата эскертүү, буйрук, тыюу салуу жана кеңештери айтылган. Ахзаб сүрөсү 32-аятындагы мараздын мааниси ахлаксыздык, арсыздык, уятсыздык жана зына болуп эсептелинет. Жүрөгүндө оорусу барлардын мунафыктар болгондугу тууралуу пикирлер менен бирге бул аяттан көргөнүбүздөй ыймандары алсыз, Ислам ахлакы жайгаша элек, зына кылган кишилер экендигин айтууга болот.

6.5. Аллах Элчисинин калыстыгына баш ийгиси келбегендер.

Аллах жанан Анын Элчисине баш ийүү керектигин билдирген Нур сүрөсү 50-аятта буга баш ийбегендерге: “Алардын жүрөгүндө илдет барбы? Же пайгамбарлыгынан шектеништиби же болбосо, Аллах менен пайгамбары зулум кылат деп коркушабы?”.деп кайрылган.

Бул аяттагы жүрөгүндө оорусу болгондор Азирети Пайгамбардын (с.а.в.) элчилигинен күмөн санагандар, анын өкүмдөрүндө зыянга учурап калуудан корккондор же мунафыктар.

7. “Мараз” сөзүнүн Курандагы жалпы мааниси жана чечмелениши

М-р-з “م-ر-ض” уңгусу жана андан келип чыккан сөздөр Кураны Каримде жалпы жыйырма үч аятта жыйырма төрт жолу кездешет. Маридту формаснда бир жолу, марадун-марадон формасында он үч жолу, мариид-мариидон формасында беш жолу, мардоо-аль-мардоо формасында беш ирет кездешет. “Мараз” сөзүнүн Курандагы маанилерин төмөндөгүдөй кылып карасак болот:

1. Шек, күмөн мааниси

Мараз сөзү кээ бир аяттарда шек-күмөн маанисинде келет.

1. “Аллах Таала Бакара сүрөсүнүн онунчу аятында мындай дейт: “Алардын жүрөктөрүндө оору бар. Аллах алардын ооруларын дагы да көбөйттү жана жалган сүйлөгөндөрү себептүү алар үчүн жан ооруткан азап бар.”

Бул жердеги “оору” тулку бойдун оорусу эмес, руханий оору болуп саналат. Башкача айтканда этикада жана ишеним илдеги. Бул оорунун түрү Азирети Мухаммаддын (с.а.в.) пайгамбарлыгын жана Аллах тарабынан жөнөтүлгөндөрдүн акыйкат экендиги туурасында күмөнгө кабылуулары жана адашууда болуулары. Аллахтын буйруктарынын келүүсү менен алардын жүрөктөрүндө шектенүү дагы көбөйө тургандыгынан кабар берет. Абдурахман бин Зайд: Бул оорунун эки жүздүүлөргө тиешелүү экенин жана оору көбөйгөн сайын алардын каапырлашканын айтат. Оору бул - алсыздык. Оору денени алсыздаткандай, күмөн дагы динди (ишеним) алсыздатат. Аалымдардын көбү: “Жалган сүйлөгөндөрү себептүү алар үчүн жан ооруткан азап бар”, - дешет. Алар бир гана жалган сүйлөгөндөрү үчүн эмес, Аллахтын элчисин жана китебин жалганга чыгаргандары үчүн да азаптала тургандарын жоромолдошкон.

2. Ал эми Тообо сүрөсүнүн жүз жыйырма бешинчи аятында мындай делет: “Ал эми, (бул сүрөлөр) жүрөгүндө шек-күмөн болгондордун шектенүүсүнө дагы шектенүү кошот жана алар каапыр бойдон өлүп тынышат”.

Бул аяттагы “рижс” сөзү үч мааниде чечмеленген: шек, күнөө жана каапырлык. Аяттар түшүрүлгөн сайын мунафыктар момундарды шылдыңдоо үчүн: “Кайсы аят ыйманыңарды арттырды?”, - деп суроо салып, күмөн санап, өз ичиндеги ыпластыктарын көбөйтүшкөн. Бул нерсеге жооп ирээтинде Аллах Таала мындай дейт: “(Чынында), бул сүрө(лөр) ыйман келтирген кишилердин ыймандарын көбөйтөт жана алар (муну бири-бирине айтып) сүйүнүшөт.” Ал эми мунафыктардын көк беттиги жана текебердиги далилдер түшкөн сайын көбөйө берет.

3. Анан сен (О, Мухаммад), жүрөгүндө (мунафыктык) оорусу бар адамдардын, алар (жөөттөр) тарапка умтулуп: “(Эгер буларды дос тутпай койсок) бизге ооматсыздык жетип калуусунан коркобуз” дегендерин көрөсүң. Аллах жеңиш же болбосо, Өзү тарабынан (аларды шерменде кыла турган) бир ишти берип

калгысы бардыр. Ошондо алар (эки жүздүү мунафыктар) жүрөктөрүнө каткан арам ойлоруна бушайман болуп калышат.

Жүрөктөрүндө оорусу барлар: “Бизге бир балээнин келүүсүнөн коркобуз”, деп кооптонушат. Ичтериндеги сырлары билинип калбашы үчүн алар жөөттөр жана христиандар менен достук мамиледе болушат.

Ибн Жарир, Ибн Аби Хатим жана Абу Шейхтин айтуусу боюнча Судди бул аятты чечмелеп жатып “Бул жактагы мунафыктардын жүрөгүндө күмөн бар экендиги жана бутпарастардын жеңип алууларынан корккондугу баяндалууда. Аллах тарабынан келген жеңиш болсо, Мекке шаарынын ачылышы, Өзү тарабынан берилген иш болсо, жизйа экендиги баяндалууда” деген.

4. “Алардын жүрөгүндө илдет (эки жүздүүлүк) барбы? Же (Мухаммаддын пайгамбар экенинен) шектеништиби же болбосо, Аллах менен пайгамбары зулум кылат деп коркушабы? Жок! Алардын өздөрү заалым!” аятында мунафыктар Пайгамбардын (с.а.в) чынчыл экенин билип туруп, жалганчылардын арасына кошуп койгондору эки жүздүүлүктөрүнүн белгиси экендиги баяндалууда. Алар сөз берет, бирок сөздөрүнө турушпайт, өздөрүн гана ойлоп, өздөрүнө гана пайда издешет.

Бул адамдар ыйман келтирген адамдар эмес эле. Себеби пайгамбардын Аллахтан алып келген ыйык кабары туурасында шек же күмөн санаган жана пайгамбардын өздөрүнө карата зулумдук кылуусунан кооптонгон адам каапыр бири, момун эмес.

5. Ошондо, мунафыктар менен жүрөгүндө шек-күмөнү бар адамдар: “Бизге Аллах менен Анын пайгамбары (силер жеңесиңер деп) жалган убада берген турбайбы” – дешти.

Муфассирлердин көпчүлүгү мындай дешкен: Аллахтын аларга берген убадасы өз жерлеринин ачылышы/алынышы.

6. Эгерде мунафыктар, жүрөгү бузулган адамдар жана Мадинада (ушак-айың таратып, момундарды) коркутуп жүрүүчүлөр (ушул иштеринен) токтобосо, сени аларга каршы коёбуз. Кийин алар сага кошуна болуп (Мадинада) көп тура албай калышат.

Бул аят туурасында Имам Матуриди мындай деген: Жүрөгү бузулган адамдар мунафыктар. Мадинада ушак-айың тараткандар болсо, мунафыктар эмес. Бирок булар ушак-айың таратканды жакшы көргөн топ эле. Жүрөгүндө бузукулук болгон адамдар жүрөгүндө күмөн жана шек болгон, бирок четке кагуучулар менен ачык же жашыруун түрдө бирге болбогон адамдар. Бул адамдар четке кагуучулар менен мунафыктардын ортосунда болгондор.

7. Ыйман келтирген адамдар “(Аллах жолунда жихад кылуу жөнүндө тезирээк) бир сүрө түшсө экен!” дешет. Ал эми, качан гана анык бир сүрө түшүп, анда согуш (жихад) эскертилгенде, жүрөктөрү соо эмес (эки жүздүү) адамдар сени, өлүм келгенде өзүн жоготуп койгон адамдын көз карашы менен карап калганын көрөсүң. Алар үчүн ылайыгыраак эле.

Күмөн ачык жана жашыруун болуп экиге бөлүнөт. Момундардын бир сүрө түшүрүлсө деп тилек кылууларынын бир канча себеби бар. Алар төмөндөгүчө:

а. Бул сүрөнүн ыйык кабар, өлүмдөн кийин тирилүү жана таухид маселелеринде өзүлөрү үчүн бир далил, ал эми душмандарына карата да аларга каршы бир далил болсун деген ниетте түшүрүлүүсүн каалап туруршкан;

б. Ар кыл маселеде пайдалануу, динге байланыштуу маселелерди жакшы билип, аларды өздөштүрүү жана да ыймандары артсын үчүн ал сүрөнүн түшүрүлүүсүн самап турушкан.

в. Ыйман келтиргендер менен келтирбегендерди, толук түрдө ишенгендер менен шек-күмөндүүлөрдү айырмалоо үчүн сүрөнүн түшүрүлүүсүн самашкан эле.

Мунафыктар болсо ачыкка чыгып калуудан, шерменде болуудан, башкалардын алар жөнүндө айта тургандарынан коркушат.

8. “Жүрөктөрүндө оорусу барлар менен каапырлар” аятынын түшүндүрмөсүн караганыбызда, алардын (мунафыктар менен каапырлар) бирге эскерилгендигине көңүл бурсак, адам баласы чөйрөсүнө жараша же жакшы жолго же жаман жолго түшө тургандыгы түшүндүрүлгөн. Мунафыктардын каапырлардын жанында көп жүргөндөрүнө байланыштуу жаман иштери көбөйүп, каапырлар менен бирге эскерилип жатат.

Аяттын маанисин да байкалгандай бул маалыматтарды Китеп ээлери жана момундар кабыл алышкан, ал эми бутпарастар жана жүрөгүндө оорусу барлар четке кагышкан.

Жүрөгүндө оорусу барлар Куран жана Азирети Пайгамбарга карата жаман ниетте болгон, ыйман келтирүү менен ширктин ортосунда чайналган Ахнас бин Шерик жана Валид бин Мутира сыяктуулар эле.

Замахшари аяттагы мараз сөзүнүн күмөн катары кабыл алынарын, Мекке элинин көпчүлүгүнүн ыйман маселесинде күмөн ичинде болгондугун, кээ бирлеринин болсо, ачык эле четке каккандарын айткан.

Аяттагы жүрөгү катып калгандар сөзү такыр ыйман келтирбеген бутпарастарды, жүрөгүндө оорусу болгондор сөзү Азирети Пайгамбар жана анын таблигинин акыйкат экендиги туурасында күмөн санагандар, жүрөгүндө эки жүздүүлүк оорусу болгондор, ыйман келтирүүдө арсар болгондор жана күнөөкөрлөр катары түшүндүрүлөт.

2. Эки жүздүүлүк, каршы чыгуу мааниси

М-р-з уңгусу жана андан келип чыккан сөздөр кээ бир аяттарда эки жүздүүлүк маанисин берет.

Зежжаж мараз бул эки жүздүүлүк деп айткан. Сыххат сөзүнүн денеде да динде да колдонулганындай, оору маанисине келген сукм жана мараз сөздөрү дене үчүн да, дин маанисинде да колдонулат.

Даххак бин Музахим Ибн Аббастын Бакара сүрөсүнүн онунчу аятындагы эки жолу эскерилген мараз сөзү эки жүздүүлүк маанисинде экендигин риваят кылат.

1. Абу Убайда: “Жүрөктөгү оору адамды динге бекем болуудан алыстаткан ар түрдүү нерсе”- деген. Бул аятта “мараз” сөзү “каршы чыгуу” маанисинде келген. Араптарда: “Кээде кээ бирлерине жакшы сөз айтамын, бирок алардын оорулуу жүрөктөрү мага карата жек көрүү менен толгон” деген учкул сөз айтылып келген. Аяттагы (الَيْم) сөзү “азап берүүчү” маанисинде келип, акыбети жөнүндө баяндаган. Кээ бирлердин: “Эмне үчүн мунафыктар өлтүрүлгөн эмес?” – деген суроосуна сахих хадисте мындай делет: Пайгамбарыбыз (с.а.в): “Араптардын Мухаммед өзүнүн кишилерин өлтүрүп жатат” - деп айтууларынан кооптонуп жатам” деген.

Эгер алар өлтүрүлгөндө, анда адамдар Исламды кабыл албай, мусулмандар көбөйбөй калмак. Дагы бир хадисте: “Мен адамдар лаа илааха иллаллах деп айтканга чейин алар менен согушууга буюрулганмын.” – деп айтылган. Имам Малик: “Пайгамбарыбыздын (с.а.в) учурундагы мунафыктар биздин учурдагы бузукулар. Эгер алар биздин доордо жашаганда өлтүрүлмөк”, деген.

2. Мужахид: Маида сүрөсүнүн элүү экинчи аятындагы жүрөгүндө оорусу бар адамдардын: “Жөөттөр менен иш кылган, мамиле түзгөн, аларга жакшы кабарларды жеткирген, аларга балдарын эмиздирген мунафыктар” экенин айткан. Баштарына балээ келүүсүнөн коркуп, жөөттөр менен жакшы мамиледе болушкан. “Жөөттөр жана христиандар менен дос болбогула!”, аяты түшкөндөн кийин дагы мунафыктар каршы чыгып, “Биз кантип алар менен мамилебизди үзөбүз?! Ачарчылык каптаса бизге ким тамак-аш берет?”, дешкен.

3. Ахзаб сүрөсүнүн алтымышынчы “Мунафыктар (эки жүздүүлөр), жүрөктөрүндө жамандыгы, каршылыгы болгондор жана шаардын ичинде бузукулукту жайгандар” аятындагы эки жүздүүлөрдүн мунафыктардын так өздөрү, жүрөгүндө оорусу бар болгондордун, күмөн ичинде болгон кишилер экендиги жана бул экөөнүн тең мунафыктар болгондугу баяндалат.

3. Кайгы-капа мааниси

Мунафыктардын кайгы-капалары Пайгамбардын (с.а.в.) иши илерилеген сайын артып турган. Аллах Ислам дининин даражасын көтөрүү менен бирге, алардын кайгы-капаларын дагы көбөйткөн. Элге уят болуудан коркуп, кайгырышкан.

4. Адилетсиздиктен коркуу мааниси

“Алардын жүрөктөрүндө оорусу барбы же Аллахтын адилетсиздигинен коркуп жатышыбы? Алар чыныгы заалымдар!” Эгер чындык алар тарапта болсо, чырактарына май тамып, сүйүнүп, чуркап келишет, эгер чындык алар тарапта болбосо, “Адилетсиздик” деп жүз буруп качышат.

5. Жек көрүү мааниси

Аллахты жана Анын элчисин алдамчылык менен айыптап, жаман ойдо болгондор. Момундар кыйын күндөрдө сабыр кылышкан, мунафыктыр болсо чыдабай, ичиндеги жамандыктарын чыгарышкан. Алар жүрөгүндөгү жек көрүүнү

ачыкка чыкпайт деп ойлошкон, бирок Аллах алардын бул кылыктарын вахий аркылуу элчисине билдирип, ачык-айкын далилдеген.

6. Каапырдык, четке кагуу мааниси

Мараз жана куфр сөздөрү маанилеш сөздөр. Рази: “Алардын (мунафыктардын) жоопкерчилиги көбөйүүсү менен каапырлыктары дагы көбөйдү.” деген. Канчалык каршы чыккан сайын ошончолук каапыр болушкан. Каапырдыгына каапырдык кошулат жана алар каапыр боюнча өлүшөт.

7. Зына арзуусу, шахват мааниси

Мунафыктар аялдарга тийишип, зынага чакырышкан. Бул терс көрүнүштү башка мусулмандар кылган эмес. Эгер алар бул кылыктарын токтотушпаса, алардын жазасы берилээри айтылган. “Жүрөгүндө бузукулук бар” деп зына кылгандар сүрөттөлгөн. “Алар сага өтө аз кошуна болот” деп алардын Мадинадан куулуп кетээрине ишарат кылынган.

Ахзаб сүрөсүнүн 30-31-аяттарында Пайгамбардын (с.а.в.) аялдарына эскертүү берилип, алардын жазасы башка аялдардын жазасынан эки эсе көп болору айтылган: “Силер момундардын энелерисиңер жана силер башкалардан өзгөчөсүңөр”. Ошол себептен үнүңөрдү назик кылып, ийилип сүйлөбөгүлө! Эркектер жаман ойдо калбасын! Үйүңөрдө отургула! Жакшы сөз сүйлөгүлө, жаман сөз сүйлөбөгүлө! Силер Пайгамбарга (с.а.в.) дагы да жакынсыңар! Жүрөгүндө оорусу (зына арзуусу) бар адамдардан сактангыла! Жаман кабар жаюу менен, кээ бирлери шек жаратуу үчүн аялдардын аркасынан басат, кээ бирлери мусулмандардын ортосуна чок салып, бүлүндүрөт. Ушул себептен улам Пайгамбарыбыздын (с.а.в.) аялдарына жүрөгүндө зына арзуусу бар адамдардан этият болуулары эскертилген.

8. Алсыз ишеним мааниси

Жүрөгүндө оорусу барлар, ишеними алсыз болгондор. Алар чын жүрөктөн ишенишпейт. Факир: “Денедеги оору денени жок кылгандай, жүрөктөгү оору да рухту талкалайт” деген. Ыйманы алсыздар Аллахтын чектерин жеңил ойлошот же буйруктарын аткарууну керексиз деп эсептешет.

9. Фасад, бузукулук мааниси

“Алардын көкүрөктөрүндө бузукулук бар жана алар мунафыктар. Алар сенин чөйрөңдө көп убакытка кала алышпайт”. Алардын ишенимдеринде бузукулук бар жана алар эки жүздүүлөр. Катаданын айтымында мунафыктардын кээ бирлери өздөрүнүн эки жүздүүлүктөрүн ачыкка чыгарып, жарыя кылууну каалаганда дал ушул аят түшүрүлгөн.

10. Рия, эл көрсүндүк мааниси

Икрима жана Тавус бин Кайсандан риваят кылынганына караганда мараз сөзү рия башкача айтканда эл көрсүн деген маанини берет. Алардын жүрөктөрүндө рия бар жана Аллах аны көбөйтөт. Алар ибадаттарын эл көрсүн үчүн жасашат.

11. Боштук, көңүл коштук мааниси

Бакара сүрөсүнүн онунчу аятындагы илдет алардын ниеттериндеги көңүл коштук, кайдыгерлик. Мурда алардын жүрөктөрү талашып-тартышууда, душман болууда күчтүү эле. Кийин алардын мансаптары жок болду. Мына ушундан улам коркуу жана жүрөктөрүндөгү илдет себептүү эки жүздүүлөргө айланышты. Алардын бул кылыгынан сон Аллах ушул аятты түшүрдү. Демек Аллах алардагы бул четке кагууну, коркууну жана алардын алсыздыгын арттырды. Алар өздөрүнө кош көңүл болгон сыңары момундарды дагы кайдыгерликке чакырышат. Алар чыныгы көрө албастар.

12. Жаракат, жаракат алуу мааниси

“Эгер ооруп калсаңар же сапарда жүрсөңөр, же болбосо ажатканадан келсеңер же болбосо аялдар менен бирге болсоңор жана бул абалда суу таппай калсаңар, анда таза топуракка таяммум алгыла” деген сыяктуу аяттардагы оорунун кандай оору экендиги туурасында муфассирлер ар кандай ачыктамаларды айтып, аяттын маанисин ар түрдүү чечмелешкен. Кээ бирлери аяттардагы марза башкача айтканда оорулуунун мааниси бир жери сынган же жарадар болгон же бир жери сезгенген, жара чыккан же болбосо суу менен жууган учурда зыян келүүсүндөн корккондор деп чечмелешкен. Мындай адамдардын таяммум алуусуна уруксат берилет. Мужахид аяттагы оорунун жарадар болуу, денеде пайда болгон сезгенүү жана суу чечек оорусу экендигин айткан.

Ал эми Ибн Зайддын пикиринде аяттагы мариэдин мааниси суу алып келип бере турган эч кими жок, суу алып келүүгө өзүнүн да күчү жетпеген, кызматчысы же жардамчысы жок оорулуулар. Мына ушулардын таяммум алуусуна уруксат.

13. Бардык оорулар мааниси

Орозо силерге белгилүү күндөрдө парз кылынды. Араңардан кимдир бирөө ооруп калса же сапарда болсо кармай албай калган күндөрүн башка күндөрдө каза кылып кармап берет.

Орозо туткандардын арасынан кимдир бирөөлөр ооруп же сапарда болсо, орозосун ачканга уруксат берилген. Кийин карызын кармап кутулууга мүмкүнчүлүк берилген.

Муфассирлер орозо кармабоону мубах кылган оору маселесинде ача пикирде болушкан. Ибн Сиринин пикиринде абсолюттук мааниде оору аты берилген бардык нерсе орозо кармабоону мубах кылат аль-Хасан жана ибрахим Ан-Нахаинин пикиринде бул аяттардагы орозо кармоого тоскоолдук жараткан оору отуруп намаз кылууга уруксат берилген оору. Көпчүлүк аалымдардын көз карашында аятта белгиленген оору орозо кармаган учурда оорунун чыдай албай тургандай деңгээлде күчөп кетүүсүнөн кооптонгон оору. Буга ылайык муфассирлер аяттагы мариэдин орозо кармоого күчү жетпеген адам экендигин айтышат.

Муфассирлердин түшүндүрмөлөрүнөн байкалгандай Рамазан айында орозо кармабоону талап кылган оору бардык ооруларды ичине камтыйт. Башкача айтканда кандайдыр бир ооруну, бардык ооруларды өз ичине камтыган илдет болуп саналат.

Алсыздарга, оорулууларга жана кедейлерге Аллахка жана Пайгамбарына (с.а.в.) жакшы мамиледе болгон учурларда бир жоопкерчилик жүктөлбөйт. Ансыз да мына ушундай чынчыл болуп, согушка барбай калышканда жалаң гана жакшы иштер менен алек болгондорду сыңдоо үчүн кандайдыр бир себеп болушу мүмкүн эмес. Аллах кечирүүчү, чексиз мээрим ээси.

Аяттагы дуафа сөзүнүн мааниси азиз, чолок, кары, өнөкөт оорукчан, жаш бала ж.б. согушка катышууларына жолтоо болгон өнөкөт кемчиликтер. Марза сөзүнүн мааниси болсо, шарият жана сөздүк жааттан оору болуп эсептелген ар

кандай кемчиликтерге ээ болгон адамдар. Бирок азиз, чолок ж.б. өнөкөт ооруларынын марза сөзүнүн ичине кирери да риваят кылынат. Жана ошондой эле согушууга тоскоол болгон кандайдыр бир оорусу бар адамдар да бул бөлүккө кирет.

KAYNAKLAR

- Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuâd. (1990). el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Alî el-Müttakî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Hindî. (1989). Kenzü'l-'ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, Beyrût.
- Atmaca, V. (2010). *Hadislerde Hastalık ve Sağlık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar*. Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD), VIII (1), 83–105.
- Bagavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd. (1989). Me'âlimu't-Tenzîl. (Thk. Muhammed Abdullâh en-Nemir v.dğr.). Dâru Tayyibe, Riyâd.
- el-Bağdâdî, Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm Hâzin. (1979). Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl, Beyrût.
- Beydâvî, Nâsuriddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Ebi'l-Hayr Abdillâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfiî. (ts.). Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl. Öztürk, A. (Çev.), Kahraman Yayınları, İstanbul.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. (1992). el-Câmiu's-Sahîh. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Bursevî, İsmâîl Hakkî b. Mustafâ. (1995). Tefsîru Rûhi'l-Beyân. (Thk.). Muhammed Ali Sabuni. Pusmaz, D. (Çev.), İstanbul.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. (1984). es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye. (Thk. Ahmed Abdu'l-Gâfûr Attâr). Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. (2011). Bedâi'ut-Tefsîr. (Der.). Yusri Es-Seyyid Muhammed. Ağırakça, A. (Çev.), Polen Yayınları, İstanbul.
- Dahhâk, Ebû'l-Kâsım (Ebû Muhammed) b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî. (1999). Tefsîr-i Dahhâk. (Thk.). Muhammed Şükrî Ahmed ez-Zâveytî. Dâru's-Selâm li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tezî' ve't-Terceme, Kâhire.
- Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed. (1983). Kâmûsu'l-Kur'ân: Islâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm. (Thk.). Abdulazîz Seyyidu'l-Ehl. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût; (t.y). el-Vücûh ve'n-Nezâir li Elfâzi Kitâbillâhi'l-Azîz. (Thk.). Arabî Abdu'l-Hamîd Alî. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh Abdurrahman. (1992). es-Sünen. İstanbul.
- Derveze, İ. (1998). et-Tefsîru'l-Hadîs. Komisyon, (Çev.), Ekin Yayınları. İstanbul.
- Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in Hayatı. Yolcu, M. (Çev.), Ekin Yayınları, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. (1992). es-Sünen. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Ebû Hayyân, el-Endelüsî. (1993). el-Bahru'l-Muhîd. (Thk.). Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mu'avvaz. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Ebu'l-Fazl, Ahmed b. Ali. (1993). el-Metalibu'l-Aliye bi Zevaidi'l-Mesanidi's-Semaniyye, Beyrût.
- Ebû Ubeyde, Ma'mer b. El-Müsennâ et-Teymî (ts.). Mecâzu'l-Kur'ân. (Thk.). Muhammed Fuâd Sezgîn. Mektebetu'l-Hancî, Kâhire.
- Elmalılı, H.Y. (2016). Hak Dini Kur'an Dili. Tıpkı Basım, Ankara.

- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. (ts.). Tehzîbu'l-Luga. (Thk.). Ahmed Abdul'alîm el-Berdûnî. ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Mısır.
- el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. (2003). Kitâbü'l-Ayn. (Thk.). Abdu'l-Hamîd Hindâvî. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd. (1983). Me'âni'l-Kur'ân. Âlimü'l-Kütüb. Beyrût.
- Fîrûzâbâdî, Mecdû'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb eş-Şîrâzî. (2005). el-Kâmûsu'l-Muhîd. Müessesetü'r-Risâle, Beyrût.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbûrî. (1998). Müstedrek ale's-Sahîhayn, Beyrût.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. (1995). Müsned-ü Ahmed b. Hanbel. (Thk.). Şuayb el-Arnâvud. Müessese-i Risale, Beyrût.
- Heysemî, Ali b. Ebi Bekr. (1987). Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid, Beyrût.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. (1984). et-Tahrîr ve't-Tenvîr. Daru't-Tunûsiyye, Tunus.
- İbn Atiyye, el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abd-ü İshâk b. Gâlib. Abdilhakk. (2007). el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz. (Thk.). Komisyon. Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye, Katar.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen el-Ezdî. (1987). Cemheretu'l-Luga. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût.
- İbn Ebî Hâtim, el-İmâm el-Hâfız Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. (ts.). Tefsîru İbn Ebî Hâtim. (Thk.). Es'ad Muhammed et-Tayyib. el-Mektebetu'l-Asriyye, Sayda.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekerîyyâ. (ts.). Makâyîsu'l-Luga. (Thk.). Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn. Dâru'l-Fikr, y.y.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. (1996). Sahih. (Der. Ali b. Belban). Beyrût.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî. (ts.). es-Sîretu'n-Nebeviyye. (Thk.). Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu'l-Hâfız Şelebî. Turâsu'l-İslâmî.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. (2000). Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm. (Thk.). Mustafâ es-Seyyid Muhammed v.dğr. Mektebetu'l-Evlâd eş-Şeyh li't-Turâs, Kâhire. Karlığa, B. (Çev.), Çağrı Yayınları, İstanbul. Öztürk, A. (Çev.), Kahraman Yayınları, İstanbul.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. (1932). Eşşî'r ve's-Şuarâ, Kâhire.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. (1992). es-Sünen. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. (1999). Lisânü'l-Arab. (Thk.). Emîn Muhammed Abdulvehhâb ve Muhammed es-Sâdık el-'Ubeydî. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân Ali. (2002). Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr. Öztürk, A. (Çev.), Kahraman Yayınları, İstanbul.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Se'âdât Mübârek b. Muhammed. (1971). Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl. Mektebetü Hulvân.

- İmam Mâlik. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (2013). Muvattâ. (Thk.). Külâl Hasan Alî. Müessesetü'r Risâleti'n-Nâşirîn, Beyrût.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb. (2009). Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân. (Thk.). Safvân Adnân Dâvûdî.: Dâru's-Şâmiyye, Beyrut; (ts.). el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân. Mektebetü Nazâr Mustafâ el-Bâz. y.y.
- el-Kârî, Hârûn b. Mûsâ. (1988). el-Vücûh ve'n-nezâir fî'l-Ku'ânî'l-Kerîm. (Thk.). Hâtım Sâlih ez-Zâmin. Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm Dâiretu'l-Âsâr ve't-Türâs, Bağdât.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. (1957). Tefsîru'l-Kâsımî: Mehâsinu't-Te'vîl. (Thk.). Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. y.y.
- Kilinçli, S. (2014). *Kur'an'daki "Kalbinde Hastalık Olanlar" İfadesinin Muhatapları*. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (2), 63-87.
- Kisâî, Alî b. Hamza. (1998). Me'âni'l-Kur'ân. (Haz.). Îsâ Şehhâte Îsâ Alî. Dâru Kubâ' li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Kâhire.
- Kur'ân-ı Kerîm. Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. (2006). el-Câmî' li Ahkâmî'l-Kur'ân. (Thk.). Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî. Müessesetü'r-Risâle, Beyrût.
- el-Mahzûmî, Mücâhid b. Cebr, Ebu'l-Haccâc. (ts.). Tefsîru Mücâhid. el-Menşûrâtü'l-İlmiyye, Beyrût.
- Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. (2017). Te'vîlâtü'l-Kur'ân. Ayğân, F. (Çev.), İstanbul; (2018). (Çev.), Erdoğan, M., Sandıkçı, K., İstanbul.
- Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'lâ. (1986). Tefhîmu'l-Kur'ân. Kayanî, M.H. v.dğr. (Çev.), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Mukâtil, b. Süleymân el-Belhî. (2003). Tefsîru Mukâtil b. Süleymân. (Thk.). Ahmed Ferîd. 1.bs. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnân-Beyrût; (2006). el-Vücûh ve'n-Nezâir fî'l-Ku'ânî'l-Azîm. (Thk.). Hâtım Sâlih ez-Zâmin. Merkezu Cum'ati'l-Mâcid li's-Sekâfeti ve't-Turâs, Bağdât.
- Müslim, Ebû'l Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. (2003). Sahîh-i Müslim. Dâru'l-Fikr, Beyrût.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer. (1998). Me'âni'l-Kur'ânî'l-Kerîm. (Thk.). Muhammed Ali es-Sâbûnî. 1.bs. Merkezu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Mekke.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. (1998). Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl. (Thk.). Yusuf Ali Bedevî. Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, Beyrût.
- Özdemir, F. (2015). *Semantik ve Analitik Açından Kur'an'da "Maraz" ve Türeveleri*. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VI, (12), 50-76.
- Polat, Emannulah. (2018). Kur'an'a Göre Ruhi Hastalıklar. Ankara.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. (1986). Muhtâru's-Sıhâh. Mektebetü Lübnân, Beyrût.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahru'd-Dîn et-Taberistânî. (1981). Tefsîru'l-Fahru'r-Râzî et-Tefsîru'l-Kebîr. Mefâtihu'l-Ğayb. Yıldırım, S. v.dğr. (Çev.), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Es-San'ânî, Abdurrezzâk b. Hemmâm. (1989). Tefsîru'l-Kur'ân. (Thk.). Mustafâ Müslim Muhammed. Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd.
- Se'âlibî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Ebû Zeyd. (1997). Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân. (Thk.). Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût.

- Es-Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr. (1997). Tefsîru'l-Kur'ân. (Thk.). Yâsir b. İbrâhîm, Ganîm b. Abbâs. Dâru'l-Vatan, Riyâd.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. (1993). Tefsîru's-Semerkandî: Bahru'l-Ulûm. (Thk.). Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- Seyyid Kutub, b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. (2003). Fî Zılâli'l-Kur'ân. Dâru's-Şurûk, Beyrût.
- Süddî, Ebû Muhammed İsmâîl b. Abdurrahmân el-Kebîr. (1993). Tefsîru's-Süddî el-Kebîr. (Nşr.) Muhammed Atâ Yûsuf. Dâru'l-Vefâ li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', y.y.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr. (2003). ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr. Yıldız, H. (Çev.), Ocak Yayıncılık, İstanbul.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. (2007). Fethu'l-Kadîr el-Câmî' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi't-Tefsîr. (Thk.). Seyyid İbrâhîm. Dâru'l-Hadîs, Kâhire.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (2001). Câmi'u'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân. Karakaya, H., Aytekin, K. (Çev.), Hisar Yayınevi, İstanbul.
- TDV İslam Ansiklopesidisi. (1988-2016). Ankara/İstanbul. 46 cilt.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. (1992). es-Sünen. İstanbul.
- Yıldırım, M. (2013). Sahâbeyi Nasıl Anlamalıyız. İstanbul.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ el-Huseynî. (1980). Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs. (Thk.). Abdul'alîm et-Tahâvî. Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Sirrî. (1998). Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuh. (Thk.). Abdulcelîl Abduh Şilbî. Âlimu'l-Kütüb, Beyrût.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. (1998). el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl. (Thk.). Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz. Mektebetu'l-Abîkân, Riyad.

